

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI

İSMAİL HAMİ DANIŞMEND'İN MİLLİYET GAZETESİ
YAZILARI (1950-1952)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ferudun ATA

HAZIRLAYAN
MEHMET ÖNDER DURAN

KONYA- 2014

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Önder DURAN
	Numarası	104202051010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı/ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans X ☐ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferudun ATA
Tezin Adı		İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1960)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1960) başlıklı bu çalışma 27/06/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. İbrahim SOLAK	Üye	
Doç. Dr. Ferudun ATA	Danışman	
Doç. Dr. Necmi UYANIK	Üye	

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Önder DURAN		
	Numarası	104202051010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı/ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans X ☐ Doktora ☐		
	Tezin Adı	İsmail Hami Danişmend' in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1960)		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

(İmza)

M. Ö. DURAN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	x
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
I- OSMANLI DÖNEMİ BASINININ GENEL ÖZELLİKLERİ.....	1
II- MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ BASINI.....	4
III- CUMHURİYET DÖNEMİ BASIN.....	8
IV- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA BASIN.....	10
V- DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ BASINI VE MİLLİYET GAZETESİ.....	13

I. BÖLÜM

İSMAİL HAMİ DANIŞMEND'İN HAYATI VE ESERLERİ

I- AİLESİ VE EĞİTİMİ.....	16
II- MÜTAREKE DÖNEMİ FAALİYETLERİ(1918-1922).....	18
III- 1930-1950 YILLARI ARASI İSMAİL HAMİ DANIŞMEND'İN FAALİYETLERİ.....	21
IV- TÜRK TARİHÇİLİĞİNDEKİ YERİ VE ESERLERİ.....	26
V- HATIRA KİTAPLARINDA İSMAİL HAMİ DANIŞMEND.....	29
VI- 1950-1960 YILLARI ARASINDA FAALİYETLERİ.....	32
A- Fetih Cemiyetini Kurması ve Faaliyetleri.....	32
B- İstanbul Fethi Derneği Çalışmalarının Basına Yansıması.....	41
C- Siyasi Parti Girişimi.....	46
1- Müstakiller Birliği Partisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri ...	46
2- Müstakiller Birliği Partisi Beyannamesi.....	50

II. BÖLÜM

1950-1952 YILLARI ARASI YAZI HAYATI

MİLLİYET GAZETESİNDE YAZMAYA BAŞLAMASI.....	56
I- Siyasi Partilere Bakış.....	56
1- Demokrat Parti ve Yeni Türkiye Hedefi.....	56
2- Cumhuriyet Halk Partisine Bakışı.....	59
II- Siyasi Akımlara Bakış.....	62
1- Türkçülük-Milliyetçilik.....	62
2- Batıcılık.....	64
3- Laiklik.....	70
4- Komünizm	74
III- Dış Politikaya Bakış.....	77
1- Rusya (Bolşevik).....	77
2- Kıbrıs Meselesi.....	78
3- Kore Harbi.....	80
4- Üçüncü Cihan Harbi.....	83
IV- İç Politikaya Bakış.....	87
1- Ekonomi.....	89
2- Basın Yazıları	91

III. BÖLÜM

MİLLİYET GAZETESİ KÜLTÜR YAZILARI

I- Sosyo-Kültürel Yazıları.....	93
1- Tarihte Türk Milleti.....	97
2- Tarihi Şahsiyetler Mirası.....	100
3- Türkçenin Korunması Üzerine Yazıları.....	102
4- Din Anlayışı.....	109
5- Hukuk.....	115
6- Aile ve Ahlak.....	117
7- Nüfus ve Göç.....	120
SONUÇ.....	122

BİBLİYOGRAFYA	124
----------------------------	-----

EKLER	129
--------------------	-----

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Önder DURAN		
	Numarası	104202051010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı/ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans _ ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferudun ATA		
	Tezin Adı	İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1960)		

ÖZET

Bu çalışmada Türk siyasi hayatında önemli bir yeri olan İsmail Hami Danişmend'in 1950-1952 yılları arasında yoğunlaşan siyasi, dernek faaliyetleri ve Milliyet gazetesi yazıları incelenmiştir. İsmail Hami, 1899 yılında Merzifon'da doğmuştur. Mülkiye'de eğitim alan Danişmend, basın hayatına 1910 yılında adım atmıştır. Danişmend, yaşamının son anına kadar, basınla iç içe olmuştur. Gazete ve dergi sahipliği de yapan İsmail Hami en uzun süreli yazılar yazdığı gazete Milliyet'tir. Çalışmada kaynak olarak Başbakanlık ve Osmanlı Arşivi, Fetih Cemiyeti Arşivi kullanılmıştır. Çalışma üç bölümden meydana gelmiştir.

Birinci Bölüm' de; İsmail Hami Danişmend'in ailesi ve eğitimi, Mütareke dönemi faaliyetleri, Fetih Cemiyeti çalışmaları, Müstakiller Birliği Partisi çalışmalarına yer verilmiştir.

İkinci Bölüm'de; Milliyet gazetesi yazıları siyasi partilere bakış, siyasi partilere bakış, iç ve dış politikaya bakış başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de; Milliyet gazetesi yazıları sosyo- kültürel kategorilere ayrılarak incelenmiştir.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Mehmet Önder DURAN
Numarası	104202051010
Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı/ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferudun ATA

Tezin İngilizce Adı İsmail Hami Danişmend of Writing in Milliyet Newspaper

SUMMARY

In this study, who is having a important role in Turkish politics, when is condensed 1950-1952 years analysed politic, association and Milliyet newspaper ideas. İsmail Hami Danişmend was born in Merzifon 1899. He was eddicated in Mülkiye, entered press in 1910. Danişmend, one within the other press until end of his life. He has owner newspaper and journal which long time has writed in Milliyet newspaper in 1950-1952.

As a source in this study has used Prime Minister Ottoman Archive and Fetih Association.

This study consist of three sections.

In the first sections; İsmail Hami Danişmend life and education, working of Conquer Association, Müstakiller Birliği Party.

In the second sections; Milliyet newspaper ideas has analysed politic party views, internal and foreign policy.

In the three sections; Milliyet newspaper ideas has categorized in socio-cultural sequence.

ÖN SÖZ

Günümüzde tarihin konusu, savaşlar ve devletler tarihinden çok, yerel ve özel tarihe yönelmektedir. Özelden genele bakmak, bütünü görebilmek için izlenebilecek yöntemlerden birisidir. Bu doğrultuda biyografi çalışmaları gittikçe önem kazanmaktadır. Bireyin hayatından elde edilecek kesitler, yaşadığı döneme ait pek çok yeni bilginin üretilmesini sağlayacaktır. Çalışma bu yönüyle İsmail Hami Danişmend'in 1950-1952 yılları arasındaki *Milliyet* gazetesini incelemeyi amaçlamıştır. Ayrıca çalışmada ilgili tarihler arasındaki siyasi ve dernek çalışmaları da incelenmiştir.

1950- 1952 yılları arasında *Milliyet* gazetesindeki yazılarına devam eden İsmail Hami, aynı zamanda Fetih Cemiyetinin kuruluşunda yer almıştır. İsmail Hami, bu cemiyetin çatısı altında aktif rol almış olup özellikle İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl dönümü kutlamalarında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu zaman diliminde edebiyat ve tarih çalışmalarının yanı sıra İsmail Hami, siyasete atılmış ve 1950 yılında *Müstakiller Birliği* adıyla siyasi parti kurarak politikaya atılmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İsmail Hami Danişmend'in hayatı, ailesi, mütareke dönemi faaliyetleri, ilmi çalışmaları, dernek ve siyasi parti girişimleri incelenmiştir. İkinci bölümde, *Milliyet* gazetesindeki yazılarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise *Milliyet* gazetesindeki kültür yazıları değerlendirilmiştir.

İsmail Hami Danişmend'in hayatı ve faaliyetleri üzerine şimdiye kadar müstakil çalışma yapılmamış olsa da belirli bir dönemi kapsayan akademik çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri Erkan Cevizliler tarafından yazılmış olan "*Memleket Gazetesi*" adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Diğer Nejdett Bilgi tarafından kaleme alınan "*Mütareke Döneminde İsmail Hami Danişmend Tarafından Yayınlanan Memleket Gazetesi*" adlı çalışma da ise Mütareke dönemini içerdiği belirtilmektedir.

Araştırmalar sırasında birçok zorlukla karşılaştık. Bunlardan bir tanesi İsmail Hami Danişmend'in günlükleri olduğunu öğrenmemize rağmen elde edemeyişimizdir. Bir diğer zorluk ise İsmail Hami'nin gazete ve dergilerde çıkan

yazılarında devamlılığın olmamasıdır. Öte yandan İsmail Hami Danişmend'in "*Medeniyet*"(1919) adında bir dergi çıkarmış olduğu bilinmektedir¹. Fakat kütüphanelerde yapılan araştırmalar neticesinde bu dergiye ulaşılamamıştır. Araştırma yapılırken Başbakanlık Osmanlı Arşivinde ve Cumhuriyet Arşivinde gidilmiş olup, İsmail Hami Danişmend ile burada bulunan sınırlı sayıdaki belgelerden de istifade edilmiştir. Ayrıca Fetih Cemiyeti Arşivinde yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen belgeler çalışmanın temelini oluşturmuştur. *Milliyet* gazetesinin nüshaları Milli Kütüphane ve Atatürk Kitaplığından, İsmail Hami Danişmend'in kurmuş olduğu siyasi partinin beyannamesi ise İzmir Milli Kütüphanesinden temin edilmiştir.

Araştırmalarımız sırasında yardımcı olan Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde görevli Mustafa Sönmez'e, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi/Atatürk Kitaplığı çalışanlarına ve Milli Kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamız sırasında yardımlarını esirgemeyen Yard. Doç. Dr. Mustafa ARIKAN'a, bana destek olan danışmanım Doç. Dr. Ferudun ATA'ya en derin teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın müsvette halini okuyarak önemli düzeltmelerde ve katkılarda bulunan Erkan DAĞLI, Feyzullah YERLİKAYA, Samet ÇETİN ve Selcen Özyurt ULUTAŞ'a teşekkür ederim. Çalışma boyunca beni destekleyen eşim Gülsultan DURAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Uşak 2014

Mehmet Önder DURAN

¹ İsmail Hami Danişmend, *Tarihi Hakikatler*, İstanbul 2007, s. 4. Timaş Yayınevinin yapmış olduğu özensiz çalışmalardan bir tanesi de bu kitaptır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Birinci, "Tarihçilikte Meslek Ahlakı veya Ahlaksızlığın Tarihçiliği Meselesi", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Ankara 2006, s. 85-89.

KISALTMALAR

Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Edit.	: Editör
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
F.C.A.	: Fetih Cemiyeti Arşivi
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CA.	: Cumhuriyet Arşivi
MBP.	: Müstakiller Birliği Partisi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
DP	: Demokrat Parti
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	: Rusya (Bolşevik)

GİRİŞ

I- Osmanlı Dönemi Basınının Genel Özellikleri

Osmanlı Devletinde ilk gazete, Fransız Devrimi üzerine İstanbul'daki Fransız Elçiliği tarafından 1795 yılında çıkarılmıştır. *Bulletindes Nouvelles* adıyla Fransızca çıkan gazetenin yayın faaliyeti oldukça kısa sürmüştür. Osmanlı Devletinde şahıslar tarafından çıkarılan ilk gazete ise, Fransa'dan ayrılmış karşıt bir devrimci olan Fransız Alexander Blacque tarafından, yine Fransızca olarak İzmir'de *Spectateur Oriental* adıyla yayımlanmıştır². İzmir'de yerleşik Levanten gruplarının çıkarlarını savunan ve Yunan bağımsızlık hareketini destekledikleri için, yabancı büyük devletleri sürekli eleştiren bu gazete, kapitülasyonlardan faydalanan bu devletlerin sert tepkisiyle karşılaşmıştır³.

Sultan II. Mahmut zamanında Osmanlı Devletinin resmi sözcüsü *Takvim-i Vekayi*'nin 11 Kasım 1831'de yayımlanmasıyla yeni bir evre başlamıştır. Bu gazetenin kısa sürede Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice ve Bulgarca nüshaları da çıkarılmıştır⁴. Devlet görevlileri ve aydınlar başta olmak üzere, Osmanlı vatandaşlarına, olaylar hakkında bilgi akışını üstlenen gazete, yayınlarını 1922 yılına kadar sürdürmüştür⁵.

Takvim-i Vekayi gazetesini *Ceride-i Havadis* gazetesi takip etmiştir. *Ceride-i Havadis* gazetesi bir bakıma, Tanzimat Fermanı'nın yayın hayatına dolaylı bir yansımaları gibidir. Yarı resmi nitelikte olup, yayımlanmaya başlayışından itibaren uzun süre günde üç yüz civarında satabilen gazete, Kırım Savaşı sırasında 1850'lerde yaptığı ek baskılarla günde on bin satan ilk yayın organı olmuştur⁶.

Tanzimat dönemi yönetici ve düşünür kadrolarının oluşmasında bir nevi okul görevi yapan bu iki gazetenin akabinde, Türk yurttaşların ilk defa kendi girişimleriyle özel olarak İstanbul'da yayınladıkları *Tercüman-ı Ahval* gazetesi, 2 Ekim 1860 tarihinde çıkarılmıştır. Devlet görevlisi olarak Fransa'da bulunduğu

² Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basını'nın Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, İstanbul 1998, s. 10.

³ Ali Gevgili, "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1983, s. 203.

⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul 2006, s. 37.

⁵ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 2002, s. 151.

⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2007, s. 260.

dönemde, toplumsal gelişmelerde basının rolünü yakından gören Agâh Efendi tarafından, yurda dönükten sonra çıkarılan bu gazeteyi ise, *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde de yazıları yayınlanan Şinasi'nin 28 Haziran 1862 tarihinde çıkarmaya başladığı *Tasvir-i Efkâr* takip etmiştir⁷. Bu nispetle, Türk basın hayatı bir yandan yavaş bir gelişme sürecine girerken, diğer yandan da bir dizi genç yazarın basın alanında sivrilmeleriyle karşı karşıya gelmiştir. Örneğin, sivil toplum hususundaki düşünceleriyle Osmanlı yönetiminin tepkisine maruz kalan Şinasi Bey, 1865'de Paris'e gitmek zorunda kalınca, onun yerini Namık Kemal doldurmaya çalışmıştır. 1866 yılında yayınlanan *Muhbir* gazetesi ise kamuoyuna bir başka genç yazar olan, Ali Suavi'yi tanıtmıştır⁸.

Basın hayatına hem devlet hem de şahısların çıkardığı gazete ve dergilerin girmesiyle bazı kurallara tabi tutup denetlemek için 1864 tarihinde Matbuat Nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur. Hazırlanan nizamnameden önce bir Matbuat Müdürlüğü kurulmuşsa da, kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir⁹.

Sultan Abdülaziz döneminde başlayan baskı ve sansürler, Sultan II. Abdülhamit devrinde yoğunluk kazanmıştır. Nitekim Sultan II. Abdülhamit, basın üzerindeki sansürü gittikçe şiddetlendirerek uygulanmıştır. Sultan II. Abdülhamit döneminde uygulanan bu sansür kapsamında, bazı kelimelerin kullanılması dahi kesinlikle yasaklanmıştır. Yasaklar nedeniyle gözden kaçan yanlışlıklardan dolayı özel gazetelerin yanında resmi gazete olan *Takvim-i Vekayi* de iki kez kapatılmıştır¹⁰.

Anayasal bir düzene geri dönüş olan II. Meşrutiyetin, 24 Temmuz 1908'de ilan ve Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konulmasıyla basın hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde her çeşit yayın üzerinde kontrol ve denetim ortadan kaldırılmıştır. 1908'de II. Meşrutiyeti ilan eden bildiri çıktığında, başkent İstanbul'da gazeteciler, daha o gün ortak bir karara vararak, sansür uygulamasına kendi elleriyle son vermiştir. Bu sayede II. Meşrutiyetin ilanından sonra iki buçuk ay zarfında gazete imtiyazı alanların sayısı iki yüzü geçmiş ve bu sayı gün geçtikçe de artmıştır.

⁷ Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1862-1869)*, Ankara 2002, s. 6.

⁸ Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, İstanbul 2000, s. 68.

⁹ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Ankara 1996, s. 38.

¹⁰ Cevdet Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, İstanbul 1974, s. 92.

Fakat bunların çoğunun yayın hayatı birkaç sayıda bittiği gibi, bu dönem, gazetelerin birinin kapanıp birinin açıldığı bir dönem olmuştur.

Dönem itibarıyla yayın hayatına canlılık getirmiş olan gazeteler bulunmaktadır. *Serbesti Gazetesi* ve Murat Bey'in yeniden çıkarmaya başladığı *Mizan Gazetesi*, İttihat ve Terakki Partisi'ni destekleyen *Tanin*, İttihat ve Terakkinin yayın organı olan *Şûra-yı Millet*, Ahmet Cevdet'in çıkardığı ve İttihat ve Terakki aleyhtarı olan *İkdam* ile *Osmanlı*, *Yeni Gazete* ve *Servet-i Fünun* dönemin gazeteleri arasındadır. Tarafsız görünen gazeteler içinde ise *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saadet* gazetelerini sayabiliriz. İslamcı kesimin sözcüsü olan Derviş Vahdeti'nin sahibi bulunduğu *Volkan* gazetesi yine bu dönemde çıkan yayın organları arasındadır.

Meşrutiyet ortamının doğurduğu özgürlük içinde, her türlü yayını yapma isteğine kapılan basın, ilk şokunu 31 Mart (13 Nisan 1909) olayında yaşamıştır. Bu dönemde tutucu çevreler ve birtakım basının kışkırtması sonucu, askeri yönetim işbaşına gelerek yayın hayatına sansür koymuş ve böylece birçok gazete ile derginin çıkması engellenmiştir. 31 Mart nedeniyle ilan edilen bu askeri sansür, varlığını 1912 yılına kadar sürdürmüştür. 31 Mart Olayı'nın hemen ardından 16 Temmuz 1909 tarihinde Matbuat yasası uzun tartışmalardan sonra değiştirilmiştir¹¹.

Yasa ile yayın özgürlüğü gittikçe kısıtlanmış ve cezalar artmıştır. Aynı yıl içinde Matbuat-ı Ecnebiye ile Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlükleri birleşerek genel müdürlük halini almıştır. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ise, basın hayatında yepyeni bir döneme geçilmesine ve yeni birtakım önlemlerin alınmasına yol açmıştır.

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra I. Dünya Savaşı, İttihat ve Terakki iktidarına sansürü geri getirme olanağı sağlamıştır. Özgürlükleri kazanmak amacıyla Sultan II. Abdülhamit'e başkaldırmış olan İttihat ve Terakki, savaş dönemi güvenlik gerekçesiyle, eleştirilerden kendisini korumuş oluyordu¹². İttihat ve Terakkinin uyguladığı sansür ve sıkıyönetim, gazete sayısının ve basındaki niteliğin 1908 öncesine inmesine ve basındaki suskunluğun mütareke dönemine kadar sürmesine neden oldu. Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı'na katıldığı yıl 73 gazete ve derginin çıktığı tespit edilmiştir. 1915 yılında gazete ve dergi sayısı 6'ya düşse de,

¹¹ M. İnuğur, *Basın*, s. 260.

¹² M. İnuğur, *Basın*, s. 275.

1916'da bu sayı 8'e çıkmış ve 1917'de 15 olmuştur. 1918 yılında gelindiğinde basındaki gazete ve dergilerin sayısı süratle artarak 71'e ulaşmıştır. Bunlar arasında Necmettin Sadak ve Enis Tahsin tarafından 20 Eylül 1918 tarihinde çıkarılan *Akşam* gazetesi, İsmail Suphi'nin çıkardığı *Söz* gazetesi, Süleyman Nazif'in çıkardığı *Hadisat* gazetesi ve Yunus Nadi'nin çıkardığı *Yeni Gün* gazetesi ile Sedat Simavi'nin *Diken* adlı dergisi önemli olanlarıdır¹³.

II- Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi Basını

Yeni bir devletin kurulmasıyla ilk bedel ödeyenler arasında yine basın mensupları bulunmuştur. Bu dönemde İttihat ve Terakki yönetiminin sona ermesi ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, basın hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur¹⁴. İttihatçı önderlerin yurtdışına gitmeleriyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidara geçmiştir. İttihat ve Terakki karşıtı basından *Sabah*, *Peyam* ve *Alemdar* gazetelerine o zamana kadar bastırılmış öfkelerini ortaya koymak için önemli bir fırsat doğmuştur. İstanbul'da amansız ve intikam yüklü bir muhalefet oluşmaya başlamıştır¹⁵. İttihat ve Terakki ve Hürriyet İtilaf Partisini destekleyenler kutuplara ayrılmıştır. Buna rağmen, daha yirminci yüzyılın ilk başlarında özgürleşme ve değişim yolunda yapılan hamleler sonucu yetişen ve daha değişik görüşleri savunan genç kuşak yazarlar, mütareke döneminde kendi gazetelerini açmışlardır¹⁶.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra çıkarılan dergi ve gazete sayısının 68'e ulaştığı tespit edilmiştir. Döneme damgasını vuran gazetelerin önemlileri, *İleri*, *Tasvir-i Efkar*, *Vakit*, *İkdam*, *Yeni Gün*, *Akşam*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Tanin*, *Alemdar*, *Peyam-ı Sabah* şeklinde sıralanmaktadır¹⁷.

1919 yılında Celal Nuri ve kardeşi Suphi İleri tarafından kurulan *İleri* gazetesi, İttihatçıları ve İstanbul hükümetini sert bir dille eleştirirken, yayınlarıyla Milli Mücadeleyi desteklemiştir. Anadolu cephesiyle ilgili ilk haberler *İleri*'de çıkmış, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele boyunca gönderdiği yazılar bu

¹³ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İstanbul 2001, s. 10-12.

¹⁴ O. Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 65.

¹⁵ Palmira Brummett, *İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908- 1911*, İstanbul 2003, s. 16.

¹⁶ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul 2000, s. 74.

¹⁷ Server İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1939, s. 162.

gazetede başka isimler altında yayımlanmıştır. Günlük olarak çıkmış olan gazete 394. sayıya kadar *Ati* adı altında yayımlanmış ve Ankara Hükümeti tarafından maddi yönden desteklenen gazeteler arasında yer almıştır¹⁸.

Tasvir-i Efkâr gazetesi Şinasi Bey tarafından çıkarılmıştır. İkinci yayın dönemine ise Ebüzziya Tevfik ile tekrardan başlamıştır. *Tasvir-i Efkâr* gazetesi, Mütareke devrinin ağır baskılarına karşı çekinmeden ve korkmadan yazılar yayımlanan gazetelerin başında yer almıştır. Gazete ayrıca Ruşen Eşref'i muhabir sıfatıyla Sivas Kongresi'ne göndermiştir. Aydın Cephesi'ne de muhabirler göndererek İstanbul'da Milli Mücadele hakkında derli toplu ve etkili haberler yayınlanmıştır. Örf-i İdare tarafından kapatılmasıyla *Tasvir-i Efkâr*, *İntihab-ı Efkâr* ve son olarak *Tevhid-i Efkâr* olarak adı değiştirilmiştir. Bu gazete de Milli Mücadele'den beyannameler yayınlamıştır.

Vakit gazetesi başyazarlığını Mehmet Said yapmıştır. Devrin en önemli gazetesi olan *Vakit*, okurlarından büyük ilgi görmüştür. 1917 yılı Ekim ayından itibaren Asım Us ve Hakkı Tarık Us ile beraber tekrardan yayınlanmıştır. *Vakit* gazetesi, kuruluşundan itibaren birçok gazetenin yetişmesine öncülük etmiştir. Türkiye ile ilgili en çok dış haber veren gazetelerden bir tanesidir. Bu dış haberler Amerikan basınından, Avrupa basınından ve Ermenice yayınlanan gazetelerden alınmıştır.

Ahmet Cevdet tarafından çıkarılmaya başlanan *Vakit* gazetesinin başyazarlığını Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan sonra Falih Rıfkı Atay üstlenmiştir. Mütareke yıllarında Hürriyet ve İtilaf Partisini desteklemiş olan gazete, daha sonraları ortada görünmekle, Anadolu harekâtının başlamasıyla Milli Mücadelenin yanında yer almıştır. Milli Mücadele döneminde Anadolu harekâtını öven yazılar yüzünden birçok sayısında sansüre maruz kalmış ve daha sonra da Osmanlı Hükümeti tarafından Divan-ı Harbe verilmiştir¹⁹.

Yunus Nadi tarafından 2 Eylül 1918'de çıkarılan *Yeni Gün*, Milli Mücadele'ye destek verdiği için İngilizler tarafından baskı altına alınmıştır. Yunus Nadi, bu durum karşısında gazetesini kapatarak matbaasını gizlice Ankara'ya taşımıştır. Anadolu'da *Yeni Gün* adıyla yayınlanmaya başlayan gazete Ankara'nın ilk

¹⁸ H. Topuz, *Basın Tarihi*, s. 43.

¹⁹ Cevdet Kudret, *Abdülhamit Döneminde Sansür*, İstanbul 1977, s. 99.

günlük gazetesi olmuştur. Mütareke döneminin ulusal direniş basını içerisinde en kuvvetli ve nitelikli gazetelerden birisi olmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerini yansıtarak Misak-ı Milli'yi bütün gücü ile savunmuştur.

Ali Naci Karacan, Falih Rıfkı Atay, Necmeddin Sadak tarafından kurulan *Akşam* gazetesi çıktığı günden itibaren millî ve memleket meselelerini birinci planda tutmuştur. Ankara yanlısı olarak Milli Mücadele hareketini destekleyen gazete, Cumhuriyet'in ilanında sonra Atatürk İlke ve İnkılâplarının savunucusu olmuştur.

Mütareke ve Milli Mücadele döneminde temel taşları oluşturan yukarıdaki gazetelerden başka, çeşitli gruplar tarafından çıkarılan gazete ve dergilerin olduğu görülmektedir. Sedat Simavi'nin Mütarekenin imzalandığı gün yayınladığı *Diken* ve 1921'de çıkardığı *Güteryüz*, dönemin önemli mizah yayınları arasındadır. Bu dönemin diğer önemli mizah yayınları ise, 1919 yılında çıkarılan *Cadı*, *Deccal*, *Ortaoyunu*, 1920'de çıkarılan *Alay*, 1921'de *Ayna*, *Eğlence*, *Tatlı Sert* ve 1922'de çıkarılan *Zümrüt* teşkil etmektedir. Dönemin, çocuk ve gençlere yönelik yayınları olarak, *Talebe Defteri*, *Türk Genci*, *Hür Çocuk* ve *Talebe Mecmuası* sayılabilir. Devrin kadın dergilerini ise Sedat Simavi'nin 1919'da çıkardığı *İnci* ve 1921'de *Hanım* ile Ahmet Halit'in çıkardığı *Türk Kadını* ve *Genç Kadın* isimli süreli yayınlar oluşturmuştur²⁰.

Bunun yanında *Temaşa* gazetesi ve *Sinema Postası*, spor dergisi mahiyetinde olan *Spor Alemi* ve *Türkiye İdman Mecmuası* ve önemli bir edebiyat dergisi olan *Dergah*, *Büyük Mecmua*, *Edebi Mecmua*, ve *Nedim*, Mütareke basınının diğer unsurlarıdır. Ayrıca Almanya'daki Spartakist²¹ eylemlere katılan kişilerin, 1919 Eylül'ün de çıkarmaya başladığı *Kurtuluş* gazetesini takiben 1921'de Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkasının yayın organı olarak çıkarılan *Aydınlık* dergisi, Mütareke döneminin sosyalist nitelikli yayınlarından.

Bu devirde İstanbul'da yabancı dilde yayın yapan çeşitli gazeteler vardır. Fransızca olarak yayınlanan altı gazete vardır. Gazeteler birbirinden farklı olarak, Siyonist, Bolşevik yanlısı, Yunan taraftarı şeklinde farklı eğilimler göstermektedirler. İngilizce olarak yayın yapan gazete ise, *The Orient News'dir*. Mütareke döneminde 5

²⁰ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1999, s. 88.

²¹ Spartakist: I. Dünya savaşı yıllarında Almanya'da ortaya çıkan komünist eylemci siyasal akım yandaşlarıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Mete Tuncay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Ankara 1967.

Ermeni gazetesi çıkarılmıştır. Rumlar ise, Mütareke döneminde 7 gazete çıkartmışlardır. Azınlıkların çıkardığı gazeteler Mütarekeyi destekleyen ve İşgalci kuvvetlerle işbirliği içerisinde olan yayın yapmayı tercih etmişlerdir²².

Mütareke dönemi İstanbul basını, işgal altındaki şehirde faaliyet gösterirken çok güç şartlar altında hizmet vermiştir. İtilaf Devletlerinin uyguladığı baskı ve kontrol ile İstanbul Hükümeti'nin basın üzerinde uyguladığı sansür, gazetelerin serbest ve bağımsız hareket etmelerini önlemiş, onları birçok engelle karşı karşıya getirmiştir. Mütareke'nin imzalanmasından sonra sansür uygulanma şekli ayrı bir boyut kazanmıştır. Artık gazetelerdeki birçok haber ve makale Osmanlı Hükümeti tarafından değil, çoğunlukla İtilaf Kuvvetlerinin Sansür Bürosu tarafından sansüre uğramıştır. Sansür kapsamına giren konuları ise genellikle; İzmir, Bursa ve İzmit'teki Yunan vahşeti, İstanbullu gençlerin gizlice askere alınmasıdır.

Uygulanan bütün baskı ve sansür faaliyetlerine karşı İstanbul basınının gösterdiği en büyük tepki, sansüre maruz kalan haber veya yazı sütunlarının gazetede boş yayınlanmasını sağlamak olmuştur. Sansüre tabi tutulan sütunlarını başka haber veya yazılarla doldurmayan gazeteler, yayınları üzerindeki baskıyı hiç değilse görsel bir şekilde okurlarını aktarmayı amaç edinmişlerdir²³.

III- Cumhuriyet Dönemi Basını

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması yeni devletin temellerini atmıştır. Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının uygulamalarına karşı çıkan bir kampanya yürüten Refik Halit (Karay), Refii Cevat (Ulunay), Tarık Mümtaz (Göztepe) gibi bazı yazar ve gazeteciler “Yüz Ellilikler” adı verilen kişiler listesine alınarak yurtdışına çıkarılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra hilafetin durumu da tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bir yanda hâlâ Saltanatı ve Hilafeti savunlar, öte yandan da yeni rejimin her türlü düşünceye özgürlük tanıyacağını umut edenler vardı. Hilafeti savunanlar arasında Hüseyin Cahit Yalçın (*Tanin*), Velid Ebüzziya (*Tevhid-i Efkâr*), ve Eşref Edip (*Sebilürreşad*)

²² Ömer Sami Çoşar, *Milli Mücadele Basını*, İstanbul 1964, s. 54.

²³ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Ankara 1989, s. 12.

bulunmaktadır. Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları Cumhuriyet'i tehlikeye sokacak davranışlara karşı büyük bir duyarlılık göstermiştir.

Şeyh Sait Ayaklanması'nın çıkmasından sonra hükümet, karşı önlem olarak 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanununu çıkarmıştır. Bu yasa ile *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr*, *Şebilürreşad*, *Aydınlık*, *Resimli Ay*, *Vatan* gibi İstanbul'da ve Anadolu'nun değişik yerlerindeki muhalif gazete ve dergiler kapatılmıştır. Ahmet Emin Yalman ve Şükrü Esmer'in de aralarında olduğu birçok gazeteci Elazığ İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başlamıştır. Bu gazeteciler uzun yargılama sürecinden sonra beraat etmişler ancak Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan Hüseyin Cahit Yalçın, Çorum'da süresiz sürgün cezasına mahkûm edilmişlerdir. İsmail Hami Danişmend bu mahkemede yargılanan kişiler arasında yer almıştır²⁴.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında basın açısından önemli gelişmelerden birisi Latin harflerine geçiş sürecidir. 1928 yılında Latin harflerinin kabul edilmesinden sonra gazete ve dergiler bazı sütunlarını yeni harflerle dizip basmaya başladılar. Değişim, eski gazetelerin çoğunu olumsuz etkilemiştir. *İkdam* gazetesi okur oranının düşmesi nedeniyle kapanmıştır. 1931 yılında kabul edilen Matbuat Kanunu basın tarihi açısından önemlidir. Önemi, kanunun 50. maddesi memleketin genel siyasetine dokunacak yayınların kapatabilme hakkı vermesine dayanmaktadır²⁵.

Basın kanunu ile padişahlık ve hilafetçiliği, komünistlik ve anarşistliği kışkırtıcı yayınlar yasak hale gelmektedir. Hanedandan olan kişilerin gönderecekleri yazıların basılması ve intihar olaylarının yayınlanması da yasaklanmıştır. 1938 yılında Basın Kanunu, köklü bir değişikliğe uğramıştır. Kanun, "kötü ünlü" kişilerin gazete ve dergilerde çalışmasına izin vermemektedir. En önemli hükümlerden biri de okul ve üniversite olaylarıyla ilgili haberlerin izinsiz yazılmamasıdır. Bu dönemin en önemli gazeteleri *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Tan*, *Son Posta* ve Ankara'da yayınlanan *Ulus*'tur²⁶.

Atatürk'ün yakın arkadaşlarından biri olan 8 Mayıs 1924'te Yunus Nadi'nin kurduğu *Cumhuriyet* gazetesi dönemin en yetkili sözcüsü olmuştur. Yazar kadrosunda Falih Rıfkı Atay, Cenap Şahabettin, Cevat Fehmi Başkut, Feridun

²⁴ Bünyamin Ayhan, *Milli Mücadele'de Basın*, Konya 2007, s. 290-295.

²⁵ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi (1919-1945)*, Ankara 1968, s. 42.

²⁶ F. S. Oral, *Türk Basın*, s. 55.

Osman Menteşeoğlu, Fuat Köprülü gibi ünlü isimler vardır. İş Bankası tarafından 1935'te çıkarılan *Tan* gazetesi de dönemin önemli yayınları arasındadır. Ali Naci Karacan'ın yönettiği gazete, daha sonra Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Halil Lütü Dördüncü tarafından satın alınmıştır. Gazete 1938 yılında Yalman'ın bir yazısı nedeniyle kapatılmıştır. Ahmet Emin Yalman'ın gazeteden ayrılması üzerine Zekeriya Sertel başyazarlığını yürütmeye başlamıştır. Sabiha Sertel daha çok yazı yazarken, Burhan Felek, Fikret Adil, Eşref Şefik, Refik Halit Karay ve Refii Cevad Ulunay gazete ile ilişkilerini koparmışlardır²⁷.

Akşam Gazetesinin başında ise Necmeddin Sadak yer almaktadır. Diğer önemli gazete ise *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesidir. Gazete 1934 yılında *Ulus* adını almıştır. Falih Rıfkı Atay'ın yönetiminde çıkan gazete, hükümetin ve CHP'nin görüşlerini yansıtmaktadır. *Ulus*'ün çok zengin bir yazı kadrosu vardır. Necip Ali Küçük, Zeki Mesud, Burhan Belge, Nurullah Ataç ve Cemal Kutay bu yazarlardan bazılarıdır. *Vakit* gazetesi ve *Son Posta* gazetesi etkin gazeteler arasında sayılabilecek niteliktedir. *Vakit* gazetesinde Atatürk'ün, Hatay sorunu- Türk- Fransız ilişkileri üzerine- 22-26 Ocak 1937 tarihleri arasında kaleme aldığı yazılar yayınlanmıştır²⁸.

Dönemin önemli düşünce dergilerinden biri *Kadro* dergisidir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tokin yazar kadrosunda yer almıştır. Diğer önemli dergiler Yaşar Nabi Nayır ile Nahit Sırrı Örik'in yayınladıkları *Varlık*, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun çıkardığı *Yeni Adam*, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Fikir Hareketleri*, Halkevlerinin yayın organı *Ülkü*'dür.

IV- İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Basın (1939- 1950)

İkinci Dünya Savaşı yılları Türk toplumu ve basını için sıkıntılarla dolu bir dönemdir. Dünyada insanlık tarihinin en büyük savaşlarından biri yaşanırken Türkiye, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün izlediği denge politikası sayesinde savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Avrupa'daki savaş Türk basınına da etkilemiştir. *Tan*,

²⁷ Y. Özkaya, *Milli Mücadele'de*, s. 32.

²⁸ Ö. S. Çoşar, *Milli Mücadele*, s. 63.

Vatan, *Akşam* ve *Tanin* gazeteleri genellikle demokrasiler cephesini desteklerken, *Tasvir-i Efkâr* ve bazı gazeteler ile yazarlar Almanya ile yakın ilişkiler kurulmasını savunmuştur²⁹.

Öte yandan Türkçü yayınlarda artmıştır. *Atsız*, *Ötüken* ve benzeri süreli yayınlarda artış gözlenmiştir. Necip Fazıl Kısakürek, *Büyük Doğu* adlı sanat ve düşünce dergisini yayımlamıştır. Ankara Üniversitesi öğretim üyeleri Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve arkadaşları *Yurt ve Dünya* dergisini çıkarmışlardır. II. Dünya Savaşı ortamında 22 Kasım 1940 tarihinde bazı illerde bir ay geçerli olmak üzere sıkıyönetim ilan etmiştir. Daha sonra üçer aylık dönemler halinde uzatılarak 1947 yılının sonlarına kadar yedi yıl süren sıkıyönetim döneminde basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Hükümete sınırsız yetki veren sıkıyönetim uygulamasından sonra gazeteler sıklıkla uzun ya da kısa süreli olarak kapatılmıştır³⁰.

Cumhuriyet gazetesi, 5 ay 9 gün kapalı kalarak en çok kapanan gazetedir. *Tan* gazetesi, 2 ay 13 gün, *Vatan* gazetesi 7,5 ay 9 gün, *Tasvir-i Efkâr* 3 ay, *Vakit* 12 gün, *Yeni Sabah* 6 gün, *Akbaba* 47 gün, *Son Posta* 11 gün ve *Haber* 10 gün süre ile kapatılmıştır. Bu dönemde çok sayıda dergide kapatılmıştır. Bunların arasında siyasal konulara değinmeyen edebiyat dergileri de vardır. Gazetelerin kapatılma gerekçesi Sovyet Rusya yerine Rusya yazılmış olmasıdır³¹.

Gazeteler, Avrupa'da da savaş nedeniyle üretim durduğu için basım sahasında zor günler yaşamıştır. Kâğıt darlığı, gazetelerin sayfalarının sınırlanmasını zorunlu kılmıştır. 1942'den başlayarak İstanbul'un büyük gazeteleri haftada beş ya da altı gün 4 sayfa, haftada bir ya da iki gün 6 sayfa yayınlanmıştır. Diğer taraftan ekonomik yaşamdaki durgunluk, gazeteleri ilan gelirlerinden de yoksun bırakmıştır. Bu yıllarda gazete ve dergi yayınına konan ön kısıtlamalar ve İzmit'teki kamu kâğıt üretim tesisi SEKA'nın yeterince üretim yapamaması nedeniyle yeni gazete ve dergi yayınında duraklama olmuştur³².

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyadaki genel eğilim doğrultusunda bazı gazeteler çok partili demokrasiye geçmenin gerekliliğinden söz etmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de demeçlerinde Türkiye'nin geniş bir demokrasiye

²⁹ Murat Güvenir, 2. *Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, İstanbul 1991, s. 209-214.

³⁰ Tefik Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, Ankara 2007, s. 462-465.

³¹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, İstanbul 1968, s. 208.

³² H. Topuz, *Basın Tarihi*, s. 169-170.

gececeğini vaat etmiştir. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 4 Haziran 1945 tarihinde topraksız köylünün topraklandırılması fikrine karşı çıkmaları üzerine “*Dörtlü Takrir*” olarak bilinen soru önergesini vermişlerdir. Halk Partisi tarafından reddedilmiştir. Önergenin reddedilmesi, kurulacak muhalefet partisinin o sırada CHP ve Meclis içinde muhalefette bulunan eski siyasi kadrolar arasından çıkmasını isteyen İnönü’nün Celal Bayar’ın yeni parti kurmaya yöneltmesi olarak yorumlanmıştır³³.

Bu gelişmeler üzerine gazetelerdeki muhalefet artmıştır. Özellikle *Tan* gazetesi en sert muhalefetin temsilcisi haline gelmiştir. Başta *Tan* olmak üzere tek parti iktidarını destekleyen gazetelerle *Tan* arasında uzun süreli polemikler yaşanmıştır. Demokrat Partinin kuruluş hazırlıklarına başlayan Bayar ve arkadaşları partilerine sözcülük edecek bir yayın organı arayışına girmişlerdir. *Tan* gazetesinin yöneticileri Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel tam bu sıralarda haftalık bir düşünce dergisi yayımlamaya karar vermişlerdir. Yeni yayın organının “*Cephe Dergisi*” adıyla çıkması kararlaştırılmıştır. Dergiye yazı verecek isimler arasında *Yurt ve Dünya*, *Adımlar* dergilerini çıkaran Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav da yer almaktadır³⁴.

Dönemin önemli basın olaylarının başında ise *Tan* baskını gelmektedir. 4 Aralık 1945 tarihinde gençler ellerinde bayraklarla Beyazıt’ta üniversite bahçesinde toplanmışlardır. İlk önce ABC kitapevinin camlarını kırmışlardır. Bu olay, basın tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda dönemin basını, olumsuzluklara rağmen tekniksel anlamda gelişme kaydetmiştir.

Dönemin gazeteleri arasında en önemlisi *Hürriyet* gazetesidir. 1 Mayıs 1948’de yayın hayatına başlayan *Hürriyet*, parti tartışmalarının en ateşli olduğu dönemde tarafsızlık ve bağımsızlık ilkesiyle yayımlanmıştır. İyi bir fotoğraf ekibi ve yazar kadrosuyla basın dünyasına giriş yapan *Hürriyet*’i Sedat Simavi kurmuştur. Kıbrıs sorununu ilk gündeme getiren, Londra Olimpiyatlarına muhabir gönderen gazete olarak ilklere imza atmıştır. Gazetenin ilk tirajı 30 bin kadardır. Modern baskı

³³ O. Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 91.

³⁴ Sezen Kılıç, *Türk Basını’nda Hitler Almanya’sı*, Ankara 2010, s. 217-218.

makinesiyle işe başlayan *Hürriyet*'in tirajı giderek yükselmiştir. Renkli karikatür basımı da *Hürriyet*'in Türk basınına getirdiği yeniliklerden olmuştur³⁵.

Cumhuriyet gazetesi ise Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Nadir Nadi, Cevat Fehmi Başkut, Ömer Rıza Doğrul yazılar kaleme almıştır. *Vatan* gazetesi Demokrat Partinin ilk yıllarında yayın organı gibidir. Ahmet Emin Yalman DP'yi destekleyen yazılar kaleme almakta, yol göstermektedir. En önemli muhalefet haberleri bu dönemde *Vatan* yayınlamıştır. *Akşam* gazetesi, 1948'de başyazarı Necmeddin Sadak dışişleri bakanı olunca 1950 seçimlerine kadar başyazısız çıkmıştır. *Akşam*, partililik yapmadan, ciddi ve ağırbaşlı bir yayın tercih etmiştir. Yazı kadrosunda Vala Nureddin, Şevket Rado, Cemal Tevfik, Hıfzı Topuz vardır.

Kapatılan *Tasvir-i Efkâr* gazetesi, kadrosunu yenileyerek *Tasvir* adıyla yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Gazete DP'yi desteklemektedir. Kadrosunda Ali Fuat Başgil, Reşat Ekrem Koçu, Mehmet Ali Aybar, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bulunmaktadır. *Tanin* gazetesi de 14 Kasım 1947'de kapatılmıştır. *Son Saat*, *Son Telgraf*, *Gece Postası*, *Son Posta* dönemin diğer gazeteleri arasındadır³⁶.

V- Demokrat Parti Dönemi Basını ve Milliyet Gazetesi

14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti, basın özgürlüğünü sağlamayı da programına aldığı için basından geniş destek görmüştür. DP'nin iktidara gelmesinden çok kısa bir süre sonra, 15 Temmuz 1950'de Basın Kanunu ilan edilmiştir. 1950 Basın Kanunu, hükümetin basın üzerindeki denetimini büyük oranda kaldıran liberal bir kanundur. Yasa, gazete ve dergi çıkarmak için hükümetten ön izin ve ruhsat alınması zorunluluğunu kaldırmıştır. Adı kötüye çıkan kişilerin basına girmesini yasaklayan maddeyi geçersiz kılmıştır. Basın suçlarının yargılanması özel mahkemelere verilmiştir³⁷.

Yeni çıkarılan Basın Kanunu sayesinde gazete sahipleri cezai sorumluluktan kurtarılarak, suç sayılan bir yazıdan yazar ve yazı işleri müdürü

³⁵ H. Topuz, *Basın Tarihi*, s. 186.

³⁶ O. Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 102.

³⁷ A. Gevgili, *Yükseliş*, s. 69-71.

sorumlu tutulmuştur. DP iktidarının ilk yılları basının en verimli ve rahat dönemidir. Kovuşturmaya uğrayan, tutuklanan gazeteci bulunmamaktadır. Hükümetle gazeteciler arasında genellikle yakın ilişkiler kurulmuştur. Uzun süredir sosyal güvencelerden yoksun olarak çalışan gazeteciler, 13 Haziran 1952’de “*basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetleri düzenleyen 5953 sayılı kanunla*” ilk kez sosyal güvenlik sistemi kapsamına alınmıştır. Sendika kurabilmek, sosyal sigortalardan yararlanmak, işverenin gazeteciyle yazılı iş sözleşmesi yapma zorunluluğu, işten çıkarıldığı takdirde tazminat talep hakkı gibi ayrıcalıkları basın mensupları, DP iktidarında kazanmıştır³⁸.

DP’nin ilk yıllarında gazetecilerle hükümet arasında genellikle yakın ilişkiler kurulmuştur. Gazete sahipleri ve Başbakan Adnan Menderes arasında bir balayı dönemi yaşanmıştır. Başbakan 20 Aralık 1952’de Ankara’da gazete sahipleri ve başyazarlarıyla işbirliği toplantısı yapmıştır. Toplantıya katılanlar arasında *Milliyet* (Ali Naci Karacan), *Vatan* (Ahmet Emin Yalman), *Hürriyet* (Sedat Simavi), *Akşam* (Necmettin Sadak) dönemin önemli yazarları bulunmaktadır. Ahmet Emin Yalman bu dönemi “*Basının Altın Devri*” olarak adlandırmaktadır. Seçim sonrası Demokrat Partililer, basın mensuplarına “*siz çalıştınız, siz kazandınız, sizin eserinizdir bu bayram*” diye iltifat dahi etmişlerdir. 1952’ye kadar başlıca gazeteler *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Akşam*, *Tasvir*, *Yeni Sabah*, *Yeni İstanbul*, *Gece Postası*, *Vatan* Demokrat Partiyi desteklemişlerdir. Bu gazetelerin 1952’den destekleri devam etmemiştir. *Ulus* ve *Halkçı* CHP’nin *Zafer* DP’nin Kudret Millet Partisinin yayın organı olduğu için tavırlarında önemli bir değişme olmamıştır³⁹.

Basınla hükümet arasında balayı olarak nitelendirilen dönem, Kore Savaşı ve ekonomide artan bunalımların etkisiyle kısa sürede sona ermiştir. 1954’ten sonra hoşgörüsüz, sert bir tavra yönelen iktidar partisi bir dizi yasa çıkarmıştır. 1954 yılında yayınlanan 6334 sayılı kanunla “namus, şeref veya haysiyete hakarete bulunulması, itibar kırarak, şöhrat veya servete zarar verebilecek konuların yayınlanması” yasaklanmıştır. Kanunla birlikte ispat hakkı da işlemez duruma getirilmiştir. Gazeteciye yaptığı haberi ispat hakkı tanımayarak basın özgürlüğünü kısıtlayan bu uygulama tepki çekmiştir. Demokrat Parti döneminde 1954’te Hüseyin

³⁸ F. S. Oral, *Türk Basın*, s. 113.

³⁹ Mükerrrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, İstanbul 1983, s. 205.

Cahit Yalçın, 26 ay hapse mahkûm edilmiştir. Bu karar Hüseyin Cahit'in yaşından dolayı da tepkiyle karşılanmıştır. Yetmiş yaşını aşmış bir gazetecinin hapse girmesini kimse beklememiştir⁴⁰.

Demokrat Parti döneminin gazeteleri arasında *Hürriyet* öne çıkmaktadır. İlk çıktığı yıldan itibaren artan tirajı zamanla bir milyona ulaşmıştır. Dönemine göre önemli olan bu sayı daha sonra diğer gazeteler tarafından da yakalanmıştır. Kıbrıs meselesini ortaya koyarak adada yaşayan Türklerin sorunlarını kamuoyuna taşımıştır. 1950 seçimlerine kadar *Hürriyet*, Demokrat Partiyi desteklemiştir. Gazete seçimlerden sonra ise CHP'nin üzerine gitmedi ve muhalefetin gelişmesinden yana olmuştur. Kore Savaşı sırasında hükümetin Meclis'in kararı olmadan Kore'ye asker göndermesini eleştirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya girmesi için kampanya başlatmıştır. CHP'nin mallarına el konulmasına karşı çıkan *Hürriyet*, Menderes'i uyarmıştır. Daha sonra gazetenin başyazarı olan Sedat Simavi'ye dönemin Dışişleri Bakanı tarafından hakaret davası açılmıştır. Sedat Simavi bu davadan beraat etmiştir⁴¹.

1950 seçimlerine kadar *Vatan* Demokrat Parti'yi desteklemiştir. DP liderleri sık sık *Vatan*'a giderek Ahmet Emin Yalman'la fikir alışverişinde bulunmuşlardır. 1950 seçimleri Yalman'a göre büyük zaferdir. Ama 1950-1960 yılları Yalman için hayal kırıklığıdır. *Vatan* bu kez DP'ye karşı muhalefetin sesini yansıtmıştır. *Vatan* gazetesinde aydınların çoğu yazmıştır. Bunlar arasında Samet Ağaoğlu, Tevfik Rüştü Aras, Şevket Süreyya Aydemir, Ali Fuat Başgil, Burhan Belge, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Kemal Tahir, Tarık Zafer Tunaya gibi isimler bulunmaktadır. İktidara karşı gelen gazetenin ilan gelirleri kesilmiş, kâğıt ihtiyaçları karşılanmamıştır. Kâğıt eksikliği yüzünden *Vatan*'ın tek yaprak çıktığı günler olmuştur.

Cumhuriyet gazetesi ilk başlarda DP'yi desteklemiştir. Sonrasında yavaş yavaş muhalefete geçmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin sol görüşe yakın bir çizgisi vardır. *Cumhuriyet* gazetesinin başyazarları DP iktidarı süresince sıkıntılar yaşamıştır. *Akşam* ise 1950 seçimlerinden sonra tarafsız bir politika izlemeye yönelmiştir. Necmettin Sadak dışişleri bakanı olduktan sonra *Akşam* gazetesine geri dönmemiştir. Nadiren uğrasa da gazetenin politikasına karışmadığı belirtilmektedir.

⁴⁰ O. Koloğlu, *Basın Tarihi*, s. 125.

⁴¹ M. Sarol, *Menderes*, s. 206.

Gazete maddi imkânsızlıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Buna rağmen önemli yazarları bünyesinde tutmuştur. Bunlar arasında Vala Nureddin, Şevket Rado, Refik Halit Karay, Semih Balçioğlu gibi kişiler yer almaktadır.

Milliyet gazetesi ilk çıktığı zamanda DP'yi desteklemeyi vaat ettiğinden büyük mali destek almıştır⁴². *Milliyet*'in doğuşunda Ali Naci Karacan- Adnan Menderes dostluğu etkili olmuştur. *Milliyet* kurulurken Karacan, Menderes'e basın dünyasında iktidarı manen koruma, ülkeyi biran önce kalkındırmak için çaba harcayan DP'yi ve onun şahsında Menderes'i büyük bir içtenlikle destekleme teminatı vermiştir. Karşılığında Menderes *Milliyet*'i kuruluş aşamasında maddi olarak desteklemiştir⁴³.

⁴² Orhan Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul 1992, s. 70.

⁴³ M. Sarol, *Menderes*, s. 207.

I.BÖLÜM

İSMAİL HAMİ DANIŞMEND'İN

HAYATI VE ESERLERİ

I. AİLESİ VE EĞİTİMİ

İsmail Hami Danişmend, Dânişmendoğulları Beyliği'nin kurucusu olan Dânişmend Gazi⁴⁴ soyuna mensuptur. 1889 yılında Sivas'ın Merzifon ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Cebeli Garbî (Libya) Mutasarrıfı Emir Kâmil Bey, annesi Melek Hanım'dır⁴⁵. Çocukluk yılları babasının görevi veya sürgün olarak bulunduğu Lübnan, Trablusgarp ve Şam'da geçen İsmail Hami, özel öğretmenlerden ders almış, imtihanla Şam İdadisinin son sınıfına girerek buradan mezun olmuştur. Daha sonra İstanbul'a gelerek Mülkiye Mektebi'ne başlamış ve 1912'de öğretimini tamamlamıştır. Burada Feyzullah Sacit Ülkü⁴⁶, Münir Mazhar Kamsoy⁴⁷, Hasan Yaman, İhsan Hamid Tiğrel⁴⁸, Burhan Cahit Morkaya⁴⁹, Abdullah Akşin gibi birçok

⁴⁴ Danişmend Gazi: Danişmendli Hanedanının kurucusu ve ilk hanedanı (1071-1085) Kaynaklarda adı ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Abdülkerim Özeydin, "Danişmend Gazi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1994.

⁴⁵ Refii Cevad Ulunay, "İsmail Hami Danişmend", *Milliyet*, 14 Nisan 1967, s. 5.

⁴⁶ Feyzullah Sacit ÜLKÜ (Kırşehir 1892- İstanbul 1970): Mülkiye Mezunu (1912), öğretmenlik ve çeşitli idarecilik kadrolarında çalıştı. I. Dünya savaşı sırasında, asker olarak bulunduğu Sarıkamış'ta, Varlık gazetesini müdürlük ve başyazarlığını yaptı. Kurtuluş Savaşı yıllarında bir ara Mustafa Suphi ile birlikte komünist faaliyetlere katılarak Yeni Dünya gazetesinin başyazarlığını yaptıysa da 1920 sonlarında bu gruptan koptu. 1922'de kaymakamlık yapmıştır. *Musavver Erganun, Rübab, Hıyaban, Şehbal, Hakk'ın İlâvesi, İfham, İctihat, Türk Yurdu, Cumhuriyet, Damla Konya Halkevi, Ülkü, Yeni Türk, Yeni Adam* dergisinde yazılar kaleme almıştır. Türk Ocağı kurucularından olan Ülkü, çok sayıda eser kaleme almıştır. Başlıca eserleri Ordumuza Armağan, Yaradılış Cilvesi, Ülker, Ateş ve Nur, Ülkü ve Şiir, Fatih ve İstanbul, Kore Mucizesi ve Şehidin Sesidir. Geniş bilgi için bk. M. Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihi'nin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. IV, Ankara 1968.

⁴⁷ Münir Mazhar Kamsoy, 28 Aralık 1891 tarihinde Üsküdar'da doğmuştur. Mülkiye'de Tarih Kürsüsünde "Müderris Muavini" olarak görev yapmıştır. I. Dünya Savaşında yedek subay olarak görev yapmıştır. İstanbul liselerinde Fransızca, Ankara liselerinde tarih öğretmenliği yaptı. 1956 yılına kadar öğretmenlik yapan Kamsoy saz eseri bestekârı olarak onlarca eser kaleme almıştır. Geniş bilgi için bk. M. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*.

⁴⁸ İhsan Hamit Tiğrel (Diyarbakır 1890- 4 Nisan 1985) :Mülkiye Mezunu (1912), Sivas Kongresi Diyarbakır temsilciliği yapmıştır. Diyarbakır Belediye Başkanlığı, Diyarbakır Milli Eğitim Bakanlığı, TBMM II. Dönem Ergani, VIII. Ve X. Dönem Diyarbakır milletvekilliği, Cumhuriyet Senatosu Diyarbakır Üyeliği (15 Ekim 1961- 5 Haziran 1966) ve Cumhuriyet Senatosu başkan vekilliği yapmıştır. Demokrat Parti'den koptuktan sonra Ekrem Alican'la birlikte Hürriyet Partisi'ni kurmuştur. Geniş bilgi için bk. M. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*.

tanınmış idareci, maliyeci, diplomat ile birlikte mezun olmuştur⁵⁰. Mülkiye’de ikinci sınıfta öğrenci iken *Düşünüyorum* (1910) ve *Kanat* (1910)⁵¹ dergilerinde şiirleri yayımlanmıştır⁵². İsmail Hami, *Kanat* dergisinde “*Perilerin Bayramı*”, “*Gemide*”, “*Akşamlar*” adlı şiirlerin yanı sıra fikir yazıları da kaleme almıştır. “*Hayat-ı Nisviye-Mazide Kadın*” başlıklı yarım kalmış bir yazısı mevcuttur. İsmail Hami, bu dergide Maupassant’dan “*Ölünün Yanında*” adlı bir çeviri de yapmıştır. Mülkiyeden mezun olduktan sonra College de France’da bir süre öğrenim görmüştür. Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kaleminde kısa bir süre 3. katib olarak çalıştıktan sonra öğretim mesleğine geçmiştir. Aralık 1912’de Maliye Mekteb-i Âlisi Asr-ı Hâzr (Yakın Çağ) Tarihi Muallimliğine; 14 Aralık 1913’de Darülfünun Edebiyat Şubesi Tarih-i Eryan (Dinler Tarihi) Müderris Muavinliği’ne getirilmiştir. 30 Kasım 1914’de ise Bağdat Hukuk Mektebi Müdürlüğü’ne tayin olmuştur⁵³. Mekteb-i Hukuki müdürü olduğu zaman henüz 22 yaşındaydı⁵⁴.

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte ortaya çıkan matbuat çokluğu içerisinde değerlendirildiği zaman İsmail Hami, “*İnkılâptan Sonra Temayüz Eden Genç Edip ve Şairler*” arasındadır. Bu grubun çoğunluğu Osmanlı’dan Cumhuriyet’e intikal eden kişilerdir. Bunların arasında Refik Halid, Yakup Kadri, Ömer Seyfettin, Hamdullah Suphi, Mithat Cemal ile birlikte yer almıştır⁵⁵.

İsmail Hami, Mülkiye mezuniyeti sonrası Paris’e Fransızca eğitimi için gitmiştir⁵⁶. Yurda döndükten sonra yazı hayatına kaldığı yerden devam eden

⁴⁹ Burhan Cahit Morkaya (İstanbul 1882-1949) : Mülkiye Mezunu (1912) ilk yazısını *Yeni* gazetesinde yazmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Milli Ajansında çalışmıştır. Servet-i Fünûn’da makaleler kaleme almıştır. 1918’de kurduğu *Karagöz* gazetesini 1928’den sonra Köroğlu adıyla 1949’a kadar çıkardı. Kaleme almış olduğu çok sayıda romanı bulunmaktadır. Geniş bilgi için bk. M. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*.

⁵⁰ M. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi*, s. 1533.

⁵¹ *Kanat* Dergisi, Fecr-i Âti’nin en parlak döneminde çıkmış ve onu destekleyen bir yayın politikası izlemiştir. İsmail Hami Danişmed’in kurucusu olduğu dergide, Ali Süha Delilbaşı, imtiyaz sahibi Hüseyin Hüsnü, başyazarı Tahsin Nahid ile birlikte yönetim kadrosunu oluşturmaktadır. *Kanat* Dergisi 3 haftalık bir yayın ömrüne sahip olan bir dergidir. Ayrıca bk. H. Nazım Polat, “*Kanat Dergisi, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. XIX, Niğde 2006.

⁵² Murat Yalçın (ed.), “*Danişmend*”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 2001, s. 310.; Nâzım H. Polat, “*Kanat Dergisi*”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, S. XIX, Bahar 2006, s. 439-453.

⁵³ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye Târihi*, s. 1533.

⁵⁴ Altan Deliorman, *Sessiz Bir Ses*, İstanbul 2009, s. 199.

⁵⁵ Uygur Kocabaşoğlu, “*Hürriyet’i Beklerken*” *İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul 2010, s. 11.

⁵⁶ A. Deliorman, *Sessiz*, s. 208.

Danişmend, 1915'te dönemin edebiyat dergilerinden birisi olan ve Celal Nuri⁵⁷ tarafından çıkarılan *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası* 'nda yazılarını yayımlamıştır. Bu dergide tarih, dil ve edebiyat üzerine yazılar neşretmiştir. İsmail Hami 30. sayısına kadar dergide aktif olarak yer almıştır⁵⁸.

II- MÜTARAKE DÖNEMİ FAALİYETLERİ (1918-1922)

İsmail Hami Danişmend, Mütareke döneminin göze çarpan gazetelerinden birisi olan *Minber* gazetesinde yazılarını neşretmiştir. *Minber* gazetesini diğer gazetelerden ayıran yönü gazetenin ortakları arasında Mustafa Kemal'in de bulunmuş olmasıdır. Ali Fethi Okyar⁵⁹ ile beraber çıkardıkları bu gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele başlamadan önceki İstanbul'daki çalışmalarından birisidir. İsmail Hami Danişmend, bu gazetede kaleme aldığı yazılarla İstanbul'un işgaline karşı tavrını ortaya koymuştur⁶⁰. Bu gazetede yayın hayatı kısa süren İsmail Hami iki yazı kaleme alabilmiştir⁶¹.

Memleket gazetesi seçimlere az bir zaman kala 10 Şubat 1919'da yayın hayatına girmiştir. *Memleket* gazetesi 15 Ağustos 1919 tarihine kadar altı aydan fazla zamanda 185 sayı süren bir yayın hayatına sahiptir. Yakın tarihin önemli olaylarının yaşandığı dönemde *Memleket* gazetesini çıkaran İsmail Hami Danişmend, gazetenin

⁵⁷ Celâl Nuri İleri (15 Ağustos 1881 Gelibolu- 2 Kasım 1938) : Gazeteci, yazar, siyasetçi, fikir adamı olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Son Osmanlı Mebusunda Gelibolu Mebusu olarak görev yapmıştır. *Hürriyet-i Fikriyet* ve *Edebiyat-ı Umumiye* adlı dergileri ile Ocak 1918'de yayın hayatına giren Atı (İleri) gazetesi Celal Nuri'nin sahip olduğu yayın organlarıdır. 1919- 1935 yılları arasında milletvekili olarak siyasi yaşamı devam eden Celal Nuri'nin 50'den fazla kitabı ve onlarca makalesi bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Necmi Uyanık, *Siyasi Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri (İleri)*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2003.

⁵⁸ Ayşe Anıl, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmûasındaki Dil ve Edebiyat Yazıları*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Edirne 2006, s. 350-352.

⁵⁹ Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943): Atatürk'ün yakın arkadaşı ve Türk siyaset adamı. Ayrıntılı bilgi için bakınız., İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi Okyar*, İstanbul 2000.

⁶⁰ Betül Arı, *Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 14. *Minber* gazetesi 1 Teşrin-i Sani (Kasım) 1918'de çıkmaya başlamıştır. *Minber* 'in lügat manası kürsü anlamına gelmektedir. Bu adla çıkmasını teklif eden Mustafa Kemal Atatürk'tür. *Minber* gazetesi 21 Kanunievvel 1918 tarihine kadar toplamda 51 sayı çıkmıştır. Döneminde uygulanan sansür politikasından dolayı 10. sayısının dağıtımı engellenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Betül Arı, *Atatürk, Basın ve Minber Gazetesi*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

⁶¹ *Minber*, 7 Kanun-i Evvel 1334(7 Aralık 1918), nr. 7, s. 4; *Minber*, 11 Kanun-i Evvel 1334 (11 Aralık 1918), nr. 6, s. 4.

sahibi ve başyazarı olarak görev almıştır⁶². Gazete amacını 2 Şubat 1919 *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde “*Memleketimizin en adil ve en mağdur unsuru olan Türk milletinin hukuk-i tarihiye ve meşruiyetini müdafaa maksadıyla çıkacaktır*” diyerek milli bir duruşu olduğunu belli etmiştir⁶³.

Memleket gazetesi dönemin baskıları altında yalnız kırk dört sayısını sansürsüz çıkarabilmiştir. Sansüre uğramasında dönemin olaylarına bakış açısı da etkili olmuştur. İsmail Hami’nin, kaleme aldığı konular şöyle sıralanabilir: Ermeni Meselesi, İzmir’in İşgali, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele hareketi ve manda meselesidir. Gazete, manda yönetimi hakkında halkın görüşlerini alabilmek için “*Vekâlet-i İdariye Müsabakası*” adı altında yarışma düzenlemiştir. Yarışmaya gönderilen mektuplardan İsmail Hami’nin çıkardığı sonucu açıktır. “*Anadolu’nun saf kalbinin tam bir istiklalden yana olduğunun*” anlaşıldığını söylemiştir.

İsmail Hami’nin, *Memleket* gazetesinde kaleme aldığı yazıların başında Ermeni olayları gelmektedir. Bu konuda sadece Müslüman Türklerin suçlandığını söyleyerek Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey’in Divan-ı Harp Mahkemesindeki savunmasından alıntılar yaparak meseleyi yazılarında ele almıştır. Dönemin meşhur suçlamalarından biri olan îttihatçı olmayı reddeden İsmail Hami, 16 Şubat 1919 tarihli yazısında “*İttihatçı*” değil “*Hakikatçı*” olduğunu vurgulamıştır⁶⁴.

Memleket gazetesi, Milli Mücadeleyi destekleyenler arasında elden ele dolaşmaktadır. Gazetede, İşgal Kuvvetlerine ateş püsküren yazılar kaleme alınmaktadır⁶⁵. Ayrıca Veliahd Abdülmecit Efendi’nin Milli Mücadeleyi destekleyen lahiyasının sureti yayınlanmıştır. Danişmend, Mili Mücadeleye İstanbul Mitingine katılarak da destek vermiştir⁶⁶.

İsmail Hami, yazılarından dolayı İstanbul Hükümeti tarafından tevkif edilme tehlikesinin ortaya çıkması üzerine Anadolu’ya geçmiştir. Yazar, Anadolu’ya geçtikten sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasını sağlayan hareketin en önemli

⁶²Nejdet Bilgi, “Mütareke Döneminde İsmail Hami Danişmend Tarafından Yayınlanan *Memleket Gazetesi*”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VIII, s. 127-155.

⁶³ Erkan Cevizliler, *Memleket Gazetesi (10 Şubat 1919- 20 Mayıs 1919)*, (Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000, s. 43.

⁶⁴ Betül Arı, *Basın ve Minber*, s. 24.

⁶⁵ Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1996, s. 302.

⁶⁶ H. Ertürk, *İki Devrin*, s. 302-304.

aşaması olan Sivas Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katılmıştır⁶⁷. İsmail Hami Danişmend, Sivas Kongresi Zabıtnamesi Divan-ı Riyaset Kâtipliği'ne oybirliğiyle seçilmiştir. Kongre tutanakların altında imzası bulunan tek kişi İsmail Hami Danişmend'dir. Yapılan oturumlarda birçok şehirden kongrede okunmak üzere gönderilen telgrafları katılımcılara okumuştur. İsmail Hami, Milli Mücadele'yi halka duyurması planlanan *İrade-i Milliye* gazetesinin çıkarılmasında en büyük rolü oynamıştır⁶⁸.

Sivas Kongresi'nde tartışılan önemli konulardan biri ise manda meselesidir. İsmail Hami Danişmend, mandanın üç çeşidinin bulunduğunu belirterek tanımlamasını yapar: *“Birincisinin toprak üzerine kurulu manda, ikincisinin Harb-i Umumi’ den sonra kesb-i istiklâl etmiş milletler ve mesela Ermeniler üzerinde vazolunacak manda ve üçüncüsü de harb-i umumiden evvel de müstakil olan devletler hakkında mevzu-ı bahis olan mandadır”* diyerek üçüncü tanımın dâhil olunacak yegâne devlet olduğunu ifade etmiştir. İsmail Hami Danişmend, Sivas Kongresinde çıkarılması kararlaştırılan *İradeyi Milliye* gazetesinde çıkan yazılarında Milli Mücadeleyi destekleyen ve Damat Ferit Paşa hükümetini suçlayan yazılar kaleme almıştır⁶⁹.

İsmail Hami Danişmend, Sivas Kongresi'nden sonra Ankara Hükümeti ile arasındaki pürüzlerden dolayı önce İstanbul'a dönmüştür. İsmail Hami, daha sonra İstanbul hükümeti tarafından Barcelona'ya şebender⁷⁰ olarak görevlendirilmiştir. Burada *Mücadele* adında bir gazete çıkardığına dair bilgi bulunsa da arşiv belgesine göre; soruşturma netlik kazanmamıştır⁷¹. Anadolu harekâtı ile uyumlu çalışamayan İsmail Hami, İstanbul'a geri dönmüştür. Danişmend'in adı Mustafa Kemal'e yapılması planlanan *“Anadolu”* adlı suikasta karışmıştır⁷². Kardeşi Mehmet Sami Bey ile birlikte Ferid Paşa himayesinde kurdukları iddia edilen örgüt konusunda

⁶⁷ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1997, s. 261.

⁶⁸ Kemal Arıburnu, *Sivas*, s. 262.

⁶⁹ Mevhibe Gül Keskin, *İrade-i Milliye Gazetesi*, Sivas 2008, s. 3-7. *İradeyi Milliye* gazetesinde kaleme aldığı 2 tane yazısı mevcuttur. Bunlar: Harekât-ı Milliye'nin Esbabı ve Damat Ferit Hükümeti İcraatlarıdır. 14 Eylül 1919 ve 22 Eylül 1919 tarihlerinde bu yazılarını kaleme almıştır.

⁷⁰ BOA., HR., SYS., 2719/33. İsmail Hami Danişmend'in Barcelona'ya şebender olarak atandığını gösteren karar arşivde bulunamamıştır. Ancak harcırah talebinde bulunmasından bu görevi icra ettiği çıkarımını bulunmaktayız. Bu belgeden ne kadar süre ile Barcelona'da görev yaptığı bilinmemektedir.

⁷¹ BCA., 14 Nisan 1925, Dosya, 92A17/105.688.16.

⁷² BOA., HR., İM., 16/89.

İsmail Hami, 1925 yılında İstiklal Mahkemesi tarafından suçsuz bulunarak beraat etmiştir⁷³.

İstiklal Mahkemesi 18 Mayıs 1925’de İsmail Hami Danişmend davasını görmüştür. Hami Danişmend, Çerkes Ethem’le tanışmış olduğundan bahsetmiştir. Savunmasında Cumhuriyetçi olduğunu, Vahdettin’in geri gelmesi ve Saltanat’ın tekrar kurulmasına karşı olduğunu belirtmiştir. Geçmişte de sarayla ilişkisi olmadığını eklemiştir.

İsmail Hami, davası savcının soruşturma açması sebebiyle uzamıştır. Savcı saltanatçıların yurt dışındaki yıkıcı çalışmalarına katkı sağladığını iddia etmiştir. *Mücahede* adlı gazetede “*Hezeyan*” adının İsmail Hami’ye ait olduğu ihbarı üzerine soruşturma açılmıştır. Paris ve Bükreş elçiliklerinden gelen raporlar konuyu aydınlatmıştır. Elçiliklerden gelen raporlar sonucu mahkemeden İsmail Hami’ye beraat kararı çıkmıştır⁷⁴.

III- 1930-1950 YILLARI ARASI İSMAİL HAMİ’NİN FAALİYETLERİ

İsmail Hami Danişmend’in 1930’lu yılların başında yapmış olduğu çalışmaların başında Türkçe-Osmanlıca Fransızca sözlük gelmektedir⁷⁵. Türkçe üzerine de çalışmaları bulunan İsmail Hami Danişmend, Türk Dil Kurumu tarafından yapılan kongrelere katılmıştır⁷⁶. Ayrıca İsmail Hami Danişmend, döneminin entelektüel kenti olan Zonguldak’ta, Akın Karauğuz⁷⁷ tarafından çıkarılan *Karaelmas* Dergisinde aralıklarla yazılar kaleme almıştır⁷⁸.

1930’lı yıllara gelindiğinde İsmail Hami’nin zamanının çoğunu geçirdiği bir şair arkadaşı- üstadı bulunmaktadır: Abdülhak Hamit Tarhan⁷⁹. Bu dönemin önemli şahsiyetlerden birisi olan Abdülhak Hamit Tarhan’ın adeta sekreterliğini yapan

⁷³ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul 2006, s. 252.

⁷⁴ E. Aybars, *İstiklal*, s. 252.

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 6 Mart 1935, s. 6.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1936, s. 4.; Komisyon Sekreteri olarak görev yapmıştır. Geniş bilgi için bkz. Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936).

⁷⁷ Akın Karauğuz (1898-1982): Zonguldak’ın ilk gazetecisi ve matbaacısı. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Ömer Özcan, “Türkçülük Tarihinden Simalar: Tahir Akın Karauğuz”, *Türk Yurdu*, Kasım 2002, S. 183, s. 47-52.

⁷⁸ İsmail Hami Danişmend, “Hamide Ait Kıymetli Vesikalar ve Hatıralar”, *Karaelmas*, Nisan 1938, s. 1-7.

⁷⁹ İsmail Hami Danişmend, “Hamide Ait Kıymetli Vesikalar ve Hatıralar”, *Karaelmas*, Nisan 1938, s. 1-7

İsmail Hami, bu dönemde yayınevleri ile yapmış olduğu sözlük çalışmalarına ağırlık vermiştir. Abdülhak Hamid⁸⁰ ile 1933 yılında başlayan dostluğu Nisan 1937’de Abdülhak Hamit Tarhan’ın ölümüne kadar devam etmiştir. İsmail Hami, bu dönemde yaşlı olmasından dolayı yazılarını temize çekemeyen şaire yardım etmiştir⁸¹. İsmail Hami, Abdülhak Hamid’in sohbetlerinde bulunmuştur ve doğum tarihinin basın tarafından yanlış bilindiğini iddia edecek kadar yakından tanımıştır⁸².

İsmail Hami, 1935 yılı başında Kanaat Kitabevi ile yaptığı anlaşma ile sözlük çalışmasına başlamıştır⁸³. İsmail Hami’nin ilk çalışması kitapçık halinde yayımlanmıştır. Bu çalışması sözlüklerde olmayacak şekilde 52 sayfadan ibarettir⁸⁴. Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesinin yüzüncü yılı için *Türklük* mecmuasını yayımlamaya başlamıştır⁸⁵. İsmail Hami Danişmend’in çıkarmış olduğu bu dergide tarih, dil ve edebiyat konularına ilişkin makaleler yayınlanmıştır. Derginin yazar kadrosunda Nazan Danişmend, Ahmet Caferoğlu, Zayonçkovski, Hüseyin Namık Orkun, İsmail Habib, Hüseyin Sadettin Arel gibi alanında önemli isimler yer almıştır. Dergi toplamda 13 sayı çıkabilmiştir. *Türklük* mecmuası maddi imkânsızlıklardan dolayı kapanmıştır⁸⁶.

İsmail Hami, 1939’dan 1942 yılına kadar *Cumhuriyet* gazetesinde tarih, dil ve kültür üzerine yazılar neşretmiştir. İsmail Hami’nin bu dönemdeki tarih üzerine yazıları tefrika halinde yayınlanmıştır⁸⁷. *Cumhuriyet* gazetesinde ikinci defa yazmaya başladığı tarih 1947 yılının başlarıdır. 1948 yılının sonlarına kadar devam eden yazılarının tamamına yakınında tarihi konular işlenmiştir. Zira köşesinin adı *Tarih Bahisleri* adını taşımıştır⁸⁸. İsmail Hami’nin *Cumhuriyet* gazetesinin ikinci

⁸⁰ Abdülhak Hamit Tarhan (5 Şubat 1852-12 Nisan 1937): Türk şair, yazar ve diplomat. Yaşamının son yıllarında İsmail Hami Danişmend ile yakın dostluk kurmuştur. Şair-i azam olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız., İnci Enginün, Abdülhak Hamid Tarhan, Ankara 1986.

⁸¹ Can Dündar, *Lüsyen*, s. 182-518.

⁸² Taha Toros, *Mazi Cenneti I*, İstanbul 1998, s. 55-64.

⁸³ *Cumhuriyet*, 2 Mart 1935.

⁸⁴ İsmail Hami Danişmend, *Türkçe Osmanlıca Fransızca Sözlük*, İstanbul 1935, s. 52.

⁸⁵ Başyazı, “Mesleğimiz”, *Türklük*, Nisan 1939, s. 1- 4.

⁸⁶ İsmail Hami Danişmend, “Edebiyat Üzerine Sohbet”, *Büyük Doğu Dergisi*, Ağustos 1947, s. 12.

⁸⁷ *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1939, s. 6.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1947, s. 5.

sayfasında yer alan köşesi tanınmış bilim adamları ve yazarlarının kültür konulu yazılarına birer örnek teşkil etmiştir⁸⁹.

İsmail Hami Danişmend'in yazıları *Halkevi* dergilerinde de yayınlanmıştır. Tarih üzerine tartışmalı konularda düşüncelerini açıklayan İsmail Hami'nin yazıları döneminde oldukça ilgi görmüştür. Dergiler, İsmail Hami Danişmend'i okurlarına "üstat" diye tanıtmaktadır⁹⁰. Halkevleri tarafından düzenlenen konferanslarda tarih üzerine konuşmalar yapmıştır. Bursa Halkevinde de Sümer Medeniyeti hakkında konferans vermiştir⁹¹.

İsmail Hami Danişmend, 1944 yılında *Barış Dünyası* adlı dergide de yazılar yazmıştır⁹². Dergideki yazıları dil ve tarih üzerine tefrikalar halinde çıkmıştır⁹³. Dil üzerine kaygılarını sürekli dile getiren İsmail Hami, tarih üzerinde de önemli tespitler yapmıştır⁹⁴. İsmail Hami, *Yeni Sabah* gazetesinde "Milli Kültür Meseleleri" adlı köşesinde, tefrikalar halinde yazılarını neşretmiştir. Edebiyat, tarih ve dil konularında akademik yazıları vardır. Divan şiirini fonoloji bakımından inceleyen yazısı *Yeni Sabah*'ta yayınlanmıştır⁹⁵. Tarihi konularda düşüncelerini açıklayan İsmail Hami, *Yeni Sabah* gazetesinde kısa süre yazmıştır⁹⁶. Ayrıca 1947 yılında Maarif Vekâleti'nde kurulmuş olan komisyonda Osmanlıca eserlerin yeni harflere çevrilmesi hususunda çalışmalar yürütmüştür⁹⁷.

Edebi açıdan da derin birikimi olan İsmail Hami, Rabia Hatun imzasını taşıyan şiirlerini çeşitli dergilerde yayınlanmıştır. Bu şiirler edebi çevrelerde olduğu kadar okuyucu kitle arasında da geniş yankı uyandırmıştır. Bu şiirler daha sonra toplu olarak Nazan Danişmend imzasıyla *Aile* dergisinde 1947-48 yılları arasında yayınlamıştır. Bu dergide neşredilen şiirlerin Rabia Hatuna ait olduğu iddia edilen

⁸⁹ Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, İstanbul 2005, s. 28.

⁹⁰ İsmail Hami Danişmend, "Nasrettin Hoca Kim", *Konya Halkevi Dergisi*, Birinci Kanun 1940, s. 1967-1971.

⁹¹ İsmail Hami Danişmend, "Sümer Medeniyeti", *Bursa Halkevi Dergisi*, İkinci Kanun 1940, s. 25.

⁹² İsmail Hami Danişmend, "Osmanlı Tarihinde İlk İnkılâp Hareketi", *Barış Dünyası*, Şubat 1944, s. 9-10.

⁹³ İsmail Hami Danişmend, "Konuşma Dilimizin Tarih Devirleri", *Barış Dünyası*, Mart 1944, s. 9-16.

⁹⁴ İsmail Hami Danişmend, "Sümerlilerin Milliyeti", *Barış Dünyası*, Haziran 1944, s. 9-10.

⁹⁵ İsmail Hami Danişmend, "Fonoloji Bakımından Divan Şiiri", *Yeni Sabah*, 22 Kasım 1948, s. 3.

⁹⁶ İsmail Hami Danişmend, "Hanedanda Veraset Usulleri", *Yeni Sabah*, 6 Aralık 1948, s. 3.

⁹⁷ İsmail Hami Danişmend, "Maziden Alacağımız Büyük Kuvvet", *Milliyet*, 5 Temmuz 1952, s. 3.

şiiirlerin dergi tarafından Nazan Danişmend'e ait olduğunu yazılmıştır⁹⁸. Fakat daha sonra Nazan Danişmend'e ait olmadığı hakkında tartışmalar başlamıştır. Tartışmaların büyümesinde etkin rolü oynayan sebep Rabia Hatun'un Erzurumlu ilk kadın şairimiz olduğunun yazılmasıdır⁹⁹.

Hasan Basri'nin kaleme almış olduğu eserde Rabia Hatun'un resmine varıncaya kadar detaylı bilgiler verilmiştir. Bunun üzerine Resimli Türk Edebiyatı ansiklopedisi hazırlamakta olan Nihad Sami Banarlı,¹⁰⁰ Rabia Hatun'un ilk kadın şairimiz olmadığını söylemiş. *Akşam* gazetesindeki köşesinde belirtmiş olduğu bu yazı uzun süre devam edecek edebi tartışmanın da fitilini ateşlemiştir¹⁰¹. *Aile* dergisinde yazılar kaleme alan Şevket Rado bunun iftira olduğunu, derginin töhmet altında bırakılmak istendiğini ileri sürerek reddetmiştir¹⁰².

Bu tartışma, dönemin aydınları arasında da bölünmeler yaşanması neden olmuştur. Haşim Nezihi Okay ve Şevket Rado, Rabia Hatun'un Nazan Danişmend olduğunu ifade ederken, Adnan Erzi, Bedii Faik, Fuad Köprülü, Halit Fahri Ozansoy gibi yazarlar şiiirlerin İsmail Hami Danişmend tarafından yazılmış olduğu iddiasını desteklemişlerdir¹⁰³. Bunun üzerine Nazan Danişmend şiiirlerin kendisine ait olduğunu yazmıştır¹⁰⁴. İsmail Hami, "*Muhti Çelebi*" ve "*Hayali Çelebi*" mahlaslarını da kullanmıştır¹⁰⁵. Bunun yanı sıra İsmail Hami, *Yeni Sabah* gazetesinde tarih, edebiyat üzerine tefrika halinde çıkan yazılar da yazmıştır¹⁰⁶.

İsmail Hami Danişmend, 1950'nin başlarında faal olan Türk Milliyetçiler Derneği İstanbul şubesinde Osmanlı tarihi üzerine konferanslar vermiştir¹⁰⁷. İsmail Hami en önemli çalışması olan *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı eserini tamamlaması üzerine Atatürk'ten bahsetmediği için eleştirilere maruz kalmıştır.

⁹⁸ Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, İstanbul 1976, s. 90.

⁹⁹ H. Basri Erk, *Erzurumlu Bilginler*, İstanbul 1947, s. 21-42.

¹⁰⁰ Nihad Sami Banarlı: Edebiyat tarihçisi, eğitimci ve yazar. Rabia Hatun tartışmaları sırasında *Akşam* gazetesinde haftalık yazılar kaleme almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Necati Tonga, "Nihad Sami Banarlı'nın Edebiyat Tarihçiliği", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Ankara 2012.

¹⁰¹ *Akşam Gazetesi*, 23 Şubat 1948, s. 6.

¹⁰² V. N. Tör, *Yıllar*, s. 113.

¹⁰³ Enis Batur, *Rabia Hatun Tuhaf Bir Kıyamet*, İstanbul 2000, s. 5-79.

¹⁰⁴ *Akşam Gazetesi*, 12 Mart 1948, s. 3.

¹⁰⁵ Murat Yalçın (ed.), "Danişmend", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 2001, s. 310.

¹⁰⁶ *Yeni Sabah*, 22 Kasım 1948, s. 3.

¹⁰⁷ A. Deliorman, *Sessiz*, s. 205.

Ayrıca Milli Türk Talebe Birliği tarafından Atatürk'ün yaptığı büyük işlere en küçük yer dahi verilmediği ileri sürülerek Beyazıt Meydanı'nda yapılacak merasimle kitabı yakmak istediklerini duyurmuşlardır¹⁰⁸. Birlik adına konuşan Nejat Çerman fikirce matbuat hürriyetine hürmet beslediklerini, ancak bu şekilde hareket etmenin geri fikirlilere verilecek en güzel cevap olduğunu belirtmiştir¹⁰⁹.

İsmail Hami Danişmend, siyasi parti kurmuş olmasına rağmen siyasetten uzak durmayı seçen bir tutum içerisinde olmuştur. 1960 seçimleri için kendisiyle yapılan ankete vermiş olduğu cevabı açıktır. *Türk Düşüncesi* dergisi, “*Seçim arifesinde ne düşünüyorsunuz ?*” sorusunu yöneltmiştir. Derginin tarihçi olarak gösterdiği İsmail Hami, soruya karşılık seçim hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır: “*Siyasetle meşgul değilim yalnız milletin bir ferdi olarak nisbi temsil taraftarıyım. Partilerden hangisinin muvaffak olacağını bilemem. Allah memlekete hayırlısını nasip etsin*” diyerek görüşlerini açıklamıştır¹¹⁰.

İsmail Hami Danişmend döneminin aydınları ile kendi evinde her hafta cumartesi toplantıları düzenlemiştir¹¹¹. Cumartesi toplantılarında her konu üzerinde tartışma yapılmıştır. Toplantıya katılan kişiler İsmail Hami Danişmend'in zengin bir kütüphanesi olduğundan bahsetmektedir¹¹². Bunun haricinde İsmail Hami'nin sanatsal yönü de bulunmaktadır. Bestesini Laika Karabey'in yaptığı Hicaz Hümayun adlı bir güftesi bulunmaktadır¹¹³.

İsmail Hami Danişmend, 12 Nisan 1967 Çarşamba gecesi tedavi görmekte olduğu Şişli Çocuk Hastanesi'nde vefat etmiştir¹¹⁴. İsmail Hami'nin ölümü hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Bazı yayınlar üremiden öldüğünü yazmıştır¹¹⁵. Fakat kalp yetersizliğinden öldüğünü de söyleyenler bulunmaktadır¹¹⁶. İsmail Hami ölümü

¹⁰⁸ *Milliyet*, 22 Temmuz 1955, 2. Bakınız., Ek-6.

¹⁰⁹ *Milliyet*, 23 Temmuz 1955, 6. Bakınız., Ek-8.

¹¹⁰ İsmail Hami Danişmend, “Anket”, *Türk Düşüncesi*, Nisan 1960, C. 11, s. 12.

¹¹¹ Refii Cevad Ulunay, “Rabia Hatun Şiirleri”, *Milliyet*, 22 Kasım 1961, s. 3.

¹¹² Refii Cevad Ulunay, “Okuyucularımla”, *Milliyet*, 31 Ağustos 1965, s. 3.

¹¹³ Bakınız., Ek-13.

¹¹⁴ *Yeni İstanbul*, 12 Nisan 1967, s. 5.

¹¹⁵ *Türk Yurdu*, Nisan 1967.

¹¹⁶ Refii Cevad Ulunay, “İsmail Hami Danişmend”, *Milliyet*, 14 Nisan 1967.

üzerine arkasından ağıtlar da yazılmıştır¹¹⁷. Danişmend'in mezarı Zincirlikuyu mezarlığında bulunmaktadır.

IV- TÜRK TARİHÇİLİĞİNDEKİ YERİ VE ESERLERİ

İsmail Hami Danişmend'in Türk tarihi ve Türk kültürü üzerine yazmış olduğu araştırma eserleri bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli dillere hâkim olması sayesinde hem Batı dillerinde hem de Doğu dillerinde yazılmış olan eserleri tetkik etmiştir. İsmail Hami, genellikle Türkçü dergilerde yazılar yazmıştır. Buna ek olarak kendisinin de çıkarmış olduğu *Türklük* dergisi bulunmaktadır. İsmail Hami'nin, Türk tarihinin her alanında yazılar yazması çalışma sahasının genişliğini göstermektedir.

İsmail Hami'nin yazdığı tarih kitapları akademik çalışmalar değildir. Fakat bu çalışmalarını Türklük faydasını yazdığını ifade etmiştir¹¹⁸. Kitaplarını ise şu kategorilere ayırmak mümkündür:

- 1- Tarihi Kitaplar
- 2- Dil Kitapları
- 3- Şiir ve Edebiyat
- 4- Çeviriler

Tarih üzerine makaleleri genellikle Osmanlı Devleti ile ilgili olmuştur. Ek olarak eski Türklerde sosyal yaşam, kültür, dini inanç konuları sıklıkla işlemiştir. Bir diğer önem verdiği konu ise Anadolu topraklarında yaşamış olan Sümerliler meselesidir. Bu konuya uzun süren yazı hayatı boyunca değinmiştir. Tarihi makalelerinde ise tenkit, biyografi, bibliyografya, filoloji, kültür, sanat, spor, müzik tarihi gibi konuları ele almıştır. Eserleri için Çin, Fin, Bizans, Fransız, Alman, Arap, Fars, Sümer kaynaklarından azami olarak yararlanmakla beraber, eğitim almak için gittiği Paris'te Fransızcasını ileri seviyeye getirmiştir. Hatta Reşat Nuri Güntekin¹¹⁹,

¹¹⁷ Ecel İsmail'e çok gördü büyük sevgimizi/ O da faniydi nihayet bırakıp gitti bizi/ Nice asar ile perçinledi kıyamet ününü/ Kimse inkar edemez, ilminin üstünlüğünü/ Gelemes bir eşi dünyada boşalmış yerine/ İşte bağlı bir kul: Allahına, Peygamberine/ Süsleyip kalbini Kuran-ı Kerim aşkı ile/ Getirip durdu kemalatı lisanı dile/ Ey bugün toprağa terkettiğimiz Tanrı kulu/ Şu hazin sözlerimiz Fatiha, Yasin dokulu/ Unutulmaz adını feyzine yaptın bayrak/ Kalk ta şu mezarında taşan mahşere bak. Ali Hadi Okan, "İsmail Hami Danişmend Mersiyesi", *Türk Yurdu*, Nisan 1967.

¹¹⁸ İsmail Hami Danişmend, "Tarihin İntikamı", *Milliyet*, 12 Haziran 1952, s. 3.

¹¹⁹ Reşat Nuri Güntekin (25 Kasım 1889-7Aralık 1956): Cumhuriyet döneminin önemli romancılarından birisidir. Romanları, hikâyeleri, oyunları bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız., İbrahim Zeki Burdurlu, *Reşat Nuri Güntekin*, İstanbul 2013.

Ali Süha Delilbaşı¹²⁰ Nurullah Ataç¹²¹ ile beraber Fransızca- Osmanlıca- Türkçe karşılaştırmalı sözlük çalışması da yapmıştır¹²². Dil öğrenimi eksik olursa sosyal bilimler eğitiminin tam olarak yapılmasının mümkün olmayacağını belirtmiştir¹²³. Bunun için sözlük çalışmaları yapmıştır. İsmail Hami'nin 1933- 1935 yılları arasında sözlük çalışması dönemin gazetelerinin reklam sayfalarında yerini almıştır¹²⁴. Bu yıllarda yayınevleri, gazete ve süreli yayınlarla basmış oldukları eserlerin reklamını yapmaktadırlar¹²⁵.

İsmail Hami, ilk kapsamlı eserini *Türklerle- Hind Avrupalıların Menşe Birliği* adıyla 1935'de iki cilt olarak neşretmiştir¹²⁶. Çalışmasının tamamlanması on beş sene sürmüştür. *Türklerle-Hind Avrupalıların Menşe-i Birliği* eserinde ırklarla ilgili tespitler yapmıştır. Özellikle Fransızca- Çince kaynaklardan yararlanarak yazmış olduğu eseri ilk çalışmasıdır. Bu çalışma döneminin en çok okunan tarih kitapları arasındadır¹²⁷.

İsmail Hami, Türk tarihi ile ilgili çalışmalarına baktığımızda her şeyden önce milli olmayı esas almıştır. Bu durum onun eserlerine ve fikirlerine yansımaktadır. İsmail Hami Danişmend de gerek *İzahlı Osmanlı Tarihi* Kronolojisi gerekse *Tarihi Hakikatler* 'de Osmanlının ve İslam'ın Türk tarihi için taşıdıkları önemi vurgulamıştır. Osmanlı Devletinin genel bir tarihsel çerçevesini vermeyi amaçladığı *İzahlı Osmanlı Tarihi* kronolojisine başlamış, öncelik verdiği çalışmanın nedenini ise millî alaka hissi ile açıklamıştır¹²⁸.

Türk tarihinin ezelden ebediliğe giden sürecini kahramanlık menkıbeleriyle anlatan İsmail Hami, Türklerin tarihte medeniyeti ilk yaratan millet olduğu tezini ileri sürmüştür¹²⁹. Eserlerinde Türklüğün İslam'la sağladığı uyumu vurgulamıştır¹³⁰.

¹²⁰ Ali Süha Delilbaşı (1888- 15 Şubat 1960): Türk siyasetçi. *Fecr-i Ati* edebi hareketinin içerisinde yer almıştır. Kütahya milletvekilliği de yapan Delilbaşı'nın edebi eserleri mevcuttur. İsmail Hami Danişmend'in eniştesidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız., TBMM Albümü, C. I, 1920-1950.

¹²¹ Nurullah Ataç (21 Ağustos 1898-17 Mayıs 1957): Türk eleştirmen, şair ve yazar. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Şerife ÇAĞIN, *Bir Şiir Eleştirmeni Olarak Nurullah Ataç*, İstanbul 2012.

¹²² İsmail Hami Danişmend, *Fransızca-Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, İstanbul 1935, s. 6.

¹²³ İsmail Hami Danişmend, "Falaka", *Milliyet*, 27 Kasım 1950, s. 3.

¹²⁴ *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1936; *Cumhuriyet*, 03 Aralık 1935.

¹²⁵ *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1936; *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1937.

¹²⁶ İsmail Hami Danişmend, "Düşmanlarımızın En Çirkini", *Milliyet*, 23 Aralık 1950, s. 3.

¹²⁷ Ahmet Özcan, *Türkiye'de Popüler Tarihçilik*, Ankara 2011, s. 6.

¹²⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1948, s. 3-9.

¹²⁹ İsmail Hami Danişmend, *Türklük Meseleleri*, İstanbul 1976, s. 128.

¹³⁰ İsmail Hami Danişmend, *Türkler Niçin Müslüman Oldu*, İstanbul 2008, s. 21-26.

Türk ırkının hasletleriyle İslamiyet arasındaki ahenge dikkat çeker. Bu ahengin en önemli devresinin Osmanlı döneminde yaşandığını ifade etmiştir.

İsmail Hami, tarih kitaplarının temelini; yöne göre Şarklı, kıtaya göre Asyalı, ırka göre Türk ve dine göre Müslüman bir millet olduğumuza dayandırmaktadır. İsmail Hami, muhafazakâr-milliyetçi tarih anlayışının önemli yazarlarından bir tanesidir. Kitaplarını Batıcılık ve Batı iptilasını olanlara karşı ecdatlarını tanımaları için kaleme aldığını yazmıştır¹³¹.

1936 yılında gerçekleştirilen II. Türk Tarih Kongresi'yle geçerlilik kazanan Türk ırkının üstünlüğü tezini kabul etmiş bir tarihçi olmasına rağmen 1940'lı yıllarda ırk üzerine çok az yazısı bulunmaktadır. İsmail Hami, ağırlıklı olarak popüler bir tarihçilik anlayışına sahip değildir. En önemli eseri kronolojik bir çalışmadır. Tarih çalışmalarının hemen hepsinde mazisini unutan bir milletin kendini unutacağı fikri çalışmalarının temelini oluşturmuştur. İsmail Haminin eserleri şöyle sıralanabilir:

- 1- Türklerle Hind Avrupalıların Menşe Birliği II Cilt (1935-1936)
- 2- Türk Osmanlıca-Fransızca Sözlük (1935)
- 3- Fransızca- Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu III Cilt (1935)
- 4- Osmanlıca- Türkçe- Fransızca Sözlük (1936)
- 5- Fransızca Kıyası ve Gayr-ı Kıyası Fiiller (1936)
- 6- Tarih ve Coğrafyaya Ait Değişik İsimler Lügati (1937)
- 7- Seyyid (Corneille'den Çeviri) (1938)
- 8- Nikomed (Corneille'den Çeviri) (1938)
- 9- Destan ve Divan Edebiyatında İstanbul Sevgisi (1941)
- 10- Ali Suavi'nin Türkçülüğü (1942)
- 11- Cimri (Moliere'den Çeviri) (1943)
- 12- Hastalık Hastası (1943)
- 13- Türk Tarih Kurumu'na Açık Mektup (1945)
- 14- İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV Cilt (1947-1948-1950-1955)
- 15- İstanbul Fethinin İnsani ve Medeni Kıymeti (1953)
- 16- Baltacının Prut Zaferi (1955)
- 17- Türkiyat ve İslamiyat Tetkikleri Külliyyatı (1956)

¹³¹ İsmail Hami Danişmend, "Tarihin İntikamı", *Milliyet*, 12 Haziran 1952, s. 3.

- 18- Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur (1959)
- 19- Garb Menbalarına Göre Garb Medeniyetinin Menbaı Olan İslam Medeniyeti (1961)
- 20- Garb Menbalarına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakı (1961)
- 21- Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Eski Türk Seciyye ve Ahlakı (1961)
- 22- Rabia Hatun Şiirleri (1961)
- 23- İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (1962)
- 24- Garb Menbalarına Göre Eski Türk Demokrasisi (1964)
- 25- Türklük Meseleleri (1976)
- 26- Tarihi Meseleler ve Menkıbeler Lügati (1966)
- 27- Garb Menbalarına Göre Garb Âleminin Kuran-ı Kerim Hayranlığı (1967)
- 28- Sümer- Türk Dil Birliği (1967)
- 29- Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi (1967)
- 30- Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri (1967)¹³².

V- HATIRA KİTAPLARINDA İSMAİL HAMİ DANIŞMEND

Abdülhak Hamid Tarhan'ın Maçka Palas'taki kabul günlerinin müdavimlerinin başında, İsmail Hami Danişmend ve eşi Nazan Hanımefendi gelmektedir¹³³. İsmail Hami'nin Abdülhak Hamit'le aralarında derin bağlılık olduğunu, Abdülhak Hamid'in okuyamadığı kendi el yazılarını okuduğunu, temize çektiğini notlara çekidüzen vererek âdeta sekreterliğini yaptığını daha önce belirtilmiştir.

İsmail Hami Bey'in refikası Fethi Ahmet Paşa torunlarından Nazan Hanımefendi ile birbirlerine büyük sevgileri ve hürmetleri vardır. Nazan Hanım İsmail Hami Bey'in talebesiydi; evlendikten sonra da öyle kaldı. İsmail Hami Bey Nazan Hanım'a tercümeler yaptırıyor; onu neşir hayatına yetiştirmek, alıştırmak

¹³² Erkan Cevizliler, *Memleket Gazetesi (10 Şubat 1919- 20 Mayıs 1919)*, (Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000, s. 27-28.

¹³³ Münevver Ayaşlı, *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim*, İstanbul 2006, s. 42.

istiyordu. Nazan Hanım'a olan sevgisini Rabia Hatun efsanesini ortaya atarak koymuştur¹³⁴.

İsmail Hami Bey, Nazan Hanım'ın vefatından sonra ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evliliğini kiminle yapmış olduğu bilinmemektedir¹³⁵. Sonra İsmail Hami Bey üçüncü evliliği Ayvalıklı varlıklı bir hanım olan Hüsniye Hanım'la yapmıştır. Hüsniye Hanım da misafirperver, çok tatlı bir yapısının bulunduğunu belirtmiş ve Münevver Ayaşlı, Hüsniye Hanımı "*Flaubert'in Madam Bovary*" sine benzetmiştir.

İsmail Hami Bey ve Hüsniye Hanımın evi cumartesi toplantılarının yapıldığı entelektüellerin buluştuğu bir merkez hâlini almıştı. Bu merkez bir nevi akademi görevi yürütmüştür. Bazı toplantı konuları politik yönü ağır basan konulardır¹³⁶. Toplantıların merkezinde İsmail Hami bulunmuştur. Toplantının yapıldığı salondaki camekânda konuklarına gösterdiği küller kendisinin yıllarını verdiği kitabıdır. Dönemin gençleri tarafından *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* kitabı Beyazıt Meydanı'nda yakılmıştır¹³⁷. Kitabı yakan öğrenciler Atatürk'ten hiç bahsedilmediğini ileri sürerek protesto niteliğinde Türkiye Yayınevi'nin önündeki meydana yakmıştır¹³⁸. İsmail Hami, külleri gençlerin "*vandalizminin*"¹³⁹ delili olarak saklamıştır¹⁴⁰.

İsmail Hami Bey'in cumartesi kabullerine her kesimden katılım olurdu. Sultanlar, kraliçeler, prensesler ve Şark memleket sefirleri, kâtipleri, ataşeleri gelmektedir. Sultan Abdülhamid'in kerimelerinden Ayşe ve Şadiye Sultanlar, Sultan Vahdeddin'in küçük kerimesi Sabiha Sultan iştirak etmişlerdir. Ayrıca genç sultanlardan Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin küçük kerimesi Mihrişah Sultan, Sultan Abdülaziz'in torunlarından Seyfeddin Efendi kerimesi üstat musikişinas ve bestekâr Gevherin Sultan da bu toplantılara iştirak edenler arasındadır.

¹³⁴ Münevver Ayaşlı, *Hanimne'nin Suret Aynası*, İstanbul 2009, s. 82.

¹³⁵ M. Ayaşlı, *Suret Aynası*, s. 83.

¹³⁶ Ergün Göze, *Gözümle ve Gönlümle Tanıdıklarım*, İstanbul 1989, s. 329.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1955, s. 4.

¹³⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 1, İstanbul 1955, s.10-12.

¹³⁹ Vandalizm: Bilerek ve isteyerek, kişiye ya da konuya ait bir mala, araca ya da ürüne zarar verme eylemidir.

¹⁴⁰ E. Göze, *Gözümle*, s. 330.

Cumartesi kabullerinin diğerk önemli şahsiyeti İsmail Hami'nin üçüncü eşi Hüsniye Hanım'ın dünürü Kraliçe Süreyya'dır. Asilzadelerin yanında katılanlar, yazarlar, şairler ve dönemim önemli şahsiyetleridir. “Şair-i Azam” diye bilinen Abdülhak Hamit, eşi Lüsüen Hanım, Faruk Güventürk, Vecdi Bürün, Cenap Şahabettin, Peyami Safa, Süleyman Nazif ve şair Şükufe Nihal Hanım bunlardan birkaçıdır. Eski büyükelçilerden Tevfik Kemal Bey de Cumartesi kabullerine katılanlar arasında idi. Ayrıca Sadi Irmak¹⁴¹ ve Kazım İsmail Bey¹⁴² de kabule katılanlar arasında idi. İsmail Hami'nin kabulleri, eşi ile birlikteliği ansızın bitivermiştir. Bu evliliğin bitmesi ile evdeki toplantılarda son bulmuştur. Ayaşlıya göre; evin dağılmasının sebebi gizli emeller ve eller bulunmuş olmasıdır. Ona göre; bir zümre tarafından İsmail Hami Bey hiç sevilmiyor âdetâ nefret ediliyordu. İsmail Bey'in evinin kapanması ve bu topluluğun dağılması bu grup tarafından istenmiştir.

İsmail Hami dördüncü defa öğretmen İclal Hanım'la evlenmiştir ve yine dostlarına evini açmıştır¹⁴³. Cumartesi sohbetlerine devam etmiştir. Lâika Karabey, İsmail Hami Bey'in evliliğini tebrik etmesi üzerine İsmail Hami Bey “*bahsettiğiniz hanımdan boşandım*” demiştir. Laika Karabey de hızına yetişemediğini, ne zaman tebrik etmeye kalksa ondan boşanmış, başka birisiyle evlenmiş bulunduğunu ifade etmiştir¹⁴⁴. İsmail Hami evlilikler yapmasına rağmen çocukları olmamıştır¹⁴⁵.

Münevver Ayaşlı'ya göre, İsmail Hami, Allah'tan korkan, peygamberini çok seven, İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye büyük hayranlığı ve merbutiyeti olan, akidesi tam sünni bir Müslüman'dır. Ayrıca İsmail Hami, merhum Sultan Abdülhamit Han'a karşı derin ve samimi bir bağlılığına ek olarak Sultan Vahdeddin'in talihsiz ve bahtsız olduğu kanaati vardı. Sultan Vahdeddin'i ne pahasına olursa olsun, kalemiyle temize, ışığa ve hakikate çıkarmayı çok istemiştir. Münevver Ayaşlı 'ya göre ameli yoktu ama dinini ve milliyetini de çok seven ve onlara bağlı bir insandı. Ayaşlı, İsmail Hami'yi büyük tarihçi olduğu kadar, pek

¹⁴¹ Sadi Irmak (15 Mayıs 1904- 11 Kasım 1990) : Türk siyaset adamı, Tıp üzerinde ihtisası bulunan Irmak, yurtdışında eğitim görmüştür. Prof. Dr. olarak tıp alanında önemli hizmetleri bulunmuş eski milletvekilidir. Başbakan olarak da görev yapmıştır.

¹⁴² Kazım İsmail Gürkan (1905- 1972) : Doktor, yazar. Tıpta uzmanlık yaparak Prof. olarak görev yapmıştır. Gürkan'ın çok sayıda eseri vardır.

¹⁴³ Cevdet Küçük, “Danışmend”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 465.

¹⁴⁴ E. Göze, *Gözümle*, s. 331.

¹⁴⁵ A. Deliorman, *Sessiz*, s. 211.

büyük dil âlimi aynı zamanda büyük bir şair olarak tanıtmıştır. Tanıdığı kişiler arasında yabancı lisanları ve Türkçeyi bu kadar iyi bilen, menşesine, derinliğine vakıf bulunan kimseyi görmediğini belirtmektedir¹⁴⁶.

İsmail Hami Danişmend, Türk dilinin problemleri ile sürekli haşır neşir olan birisidir. Münevver Ayaşlıya göre “*lisanın, güzel Türkçenin bu hâle gelmesi hakikaten muzdarip, bedbaht idi ve bu meselenin hastası*” olduğunu belirtmektedir. Kendi kendine durmadan bıkmadan mücadele ediyordu. İsmail Hami’nin vefatıyla birlikte “*Türkçenin son kalesinin de düştüğünü; onun gitmesinin Türkçenin de gitmesi ve bitmesi demek olduğunu söylemektedir. Ayaşlı, böylece Türkçe meselesinin de ortadan kalktığını, muharebenin muharipsizlikten sona erdiğini*” belirtmektedir. Danişmend, yazılarının başlığından anlaşılabileceği üzere Türkçenin geliştirilmesi, korunması meselesini derdi olarak görmüştür¹⁴⁷.

İsmail Hami Bey’in kendi el yazısıyla yazdığı ve yayınlanmamış bütün kitaplarının, neşrolunmuş kitaplarından daha kıymetli olduğunu anlatmaktadır. Şiirlerinin hepsinin neşrolunmadığını, el yazmalarının, kütüphanesinin geleceğe bırakılmayacağı korkusu bulunduğunu ifade etmiştir. Bu kütüphanenin büyük kısmı kaybolmakla birlikte kalanlar Murat Bardakçı kütüphanesinde bulunmaktadır¹⁴⁸.

Türk şairleri içinde Hami Bey’in en çok sevdikleri Fuzuli, Nedim, Şeyh Galib ve Abdülhak Hamid’dir. Türk musikisini de çok seven İsmail Hami, dünyada en üstün, zengin musikiyi Türk musikisi kabul etmiştir. En beğendiği bestekâr Kazasker İzzet Efendidir. İsmail Hami Bey ile Hüseyin Sadettin Arel arasında büyük bir dostluk bulunmaktadır. İsmail Hami’nin çok kuvvetli bir tenkit hassasiyeti bulunmaktaydı. Çok sevdiği ve beğendiği kimselerin bile tenkit edecek bir taraflarını bulur ve tenkit ederdi. Sevmediklerini, beğenmediklerini “*haşa min huzur*” demeden ağzına bile almazdı. Bu kadar hassas olan İsmail Hami’nin 35 sene süren dostluğu esnasında tek tenkit etmediği ve büyük hayranlıkla bahsettiği Hüseyin Sadettin Arel’dir¹⁴⁹. İsmail Hami “*Büyük Adam*” başlıklı bir makalesinde Hüseyin Sadettin Arel’den “*Şark ve Garb musikisinin en büyük âlimi*” diye bahsetmektedir.

¹⁴⁶ M. Ayaşlı, *Hanimne’nin*, s. 81.

¹⁴⁷ İsmail Hami Danişmend, “Gene Dil Derdi”, *Milliyet*, 29 Aralık 1950, s. 4.

¹⁴⁸ İ. Hami Danişmend’in dördüncü eşi olan İclal Hanımın torunu olan Metin Tekinle yaptığımız söyleşi sırasında bu bilgi edinilmiştir.

¹⁴⁹ M. Ayaşlı, *Hanimne’nin*, s. 90-92.

İsmail Hami'nin dönemin aydınları ile ilişkileri her zaman yolunda gitmemiştir. Cumartesi kabullerine yarım saat geç gelen Ali Fuat Başgil'e demediğini bırakmayan Hami, gelince herkesten önce kalkarak ona hürmet etmiştir¹⁵⁰. İsmail Hami, kişileri eleştirse de saygıda kusur etmeyen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

VI- 1950- 1960 YILLARI ARASI FAALİYETLERİ

A- Fetih Cemiyetini Kurması ve Faaliyetleri

Fetih Cemiyeti, ilk önce İstanbul'un Beş Yüzüncü ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği adıyla 1950 yılında kurulmuştur¹⁵¹. Daha sonra, cemiyetin ismi İstanbul Fetih Cemiyeti olarak 1951 yılında değiştirilmiştir¹⁵². Cemiyetin ilk başkanlığını İsmail Hami Danişmend yapmıştır. Geçici olarak Fahreddin Kerim Gökay¹⁵³ yapsa da Abdülhak Kemal Yörük ikinci başkanı olarak görev yapmıştır. Ondan sonra Ekrem Hakkı Ayverdi ölümüne kadar vakfın başında görev almıştır. Fetih Cemiyeti vakfının kuruluş amacı İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yılına denk gelen 1953 yılında görkemli bir şekilde kutlamaktır. Bu kutlamalar için çalışmalara başlayan dernekte, birçok yazar, şair ve politikacı aktif rol oynamıştır¹⁵⁴.

14 Mayıs 1950'de Demokrat Partinin başa geçmesiyle Türkiye'de 27 yıllık Tek Parti dönemi sona ermiştir¹⁵⁵. Yeni iktidarın başa geçmiş olması, ümitleri de beraberinde getirmiştir. Bu sırada İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl dönümü yaklaşmaktadır. Tarihin gidişini değiştiren bu büyük hadisenin coşku ile kutlanması planlanmaktadır. Hazırlıklar hemen hemen her alanda yapılmaktadır. Bu kapsamda 4 Mayıs 1952'de "*Türkiye'nin Kurtuluşu*" adlı konferansından dolayı Süleymaniye Kütüphanesinde memur olarak görevlendirilen H. Nihal Atsız ve öğrencileri Fatih

¹⁵⁰ E. Göze, *Gözümle*, s. 330.

¹⁵¹ *Fetih Cemiyeti Arşivi*, 7 Mart 1950, nr. 2104/100.

¹⁵² F.C.A., 12 Aralık 1951, nr. 2055. İsmail Hami Danişmend, "İstanbul Fethi Derneği", *Milliyet*, 15 Temmuz 1951, s. 3.

¹⁵³ Fahrettin Kerim Gökay (9 Ocak 1900-22 Temmuz 1987): Türk bürokrat ve siyasetçi; dönemin İstanbul Belediye Başkanı ve Valisi. Ayrıntılı bilgi için bakınız., İsmail Hakkı Civelekler, *Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay Hayatı, Kişiliği, Eserleri*, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2011.

¹⁵⁴ F.C.A., 6 Ekim 1952, nr. 1972.

¹⁵⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara 2003, s. 52.

Türbesi'nin bakımı ile ilgili çalışmaları yürüten İsmail Hami Danişmend ile buluşurlar. Nihal Atsız, İsmail Hami'ye İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl kutlamalarında aktif olarak görev almak istediklerini söylemiştir. Bu durumdan pek memnun kalmayan İsmail Hami, İstanbul'un Beş Yüzüncü Yılı ve Müteakip Yıllarını Kutlama Derneği'nin olduğunu, gayri resmi olarak çalışma yapabileceklerini söylemiştir¹⁵⁶.

Fetih Cemiyeti başkanı olan İsmail Hami Danişmend, İstanbul'un Fethinin beş yüzüncü yılı kutlamalarına çok önem vermektedir. Bunun için çeşitli kesimlerden bağlantılar kurarak hazırlıkların başında olmuştur. Danişmend tarafından fetih yıl dönümü kutlamaları için İstanbul'un fethinde önemli olan şehrin muhtelif noktalarına dikilecek kitabelerin yerlerinin tespiti ve komitenin bilgilendirilmesi için Feridun Dirimtekin davet edilmiştir¹⁵⁷. Danişmend, resim sergisi açmak için sanatkâr Feyhaman Duran ve İbrahim Çallı'ya fetih kutlamaları esnasında açılacak Fetih ve Fatih adlı sergi için destek vermelerini talep eden davetiye göndermiştir¹⁵⁸. Bunun yanında İsmail Hami, "*Fatih ve Fetih*" sergisi açmak için muhterem kişilerin ellerinde bulunan portrelerin derneğe bağışlamasını isteyen davetler de göndermiştir. Fetih kutlamaları için ayrıca Güzel Sanatlar Akademisine, Fetih ve Fatih mevzuunda ayrı ayrı kompozisyon yaptırmak için 500 TL ayırdıklarını, fetih kutlamaları için çalışmaya başlamalarını istemiştir¹⁵⁹.

İsmail Hami, yapılacak programlara katkı amacıyla Olgunlaşma Kız Enstitüsüne beş yüzüncü yıl kutlamalarından dolayı sanat sergisi açılacağını, bu sergiye yapacakları katkılarla Fatih'in ruhunu onurlandıracaklarını içeren davet göndermiştir¹⁶⁰. Danişmend, beş yüzüncü yıl kutlamaları için süvari birliğinin geçiş töreni yapması için ayrı bir gün ayırdıklarını yazarak Süvari Komutanlığı'nın bir heyet gönderip gönderemeyeceklerini sormuştur¹⁶¹.

İsmail Hami, kültürel alanlarda da beş yüzüncü yıl kutlamaları için çalışmalar yürütmüştür. Bu konuda fetih kutlamaları düşünülerek PTT

¹⁵⁶ A. Deliorman, *Sessiz*, s. 202.

¹⁵⁷ F.C.A., 10 Mayıs 1952, nr. 1943.

¹⁵⁸ F.C.A., 23 Aralık 1952, nr. 2073.

¹⁵⁹ F.C.A., 20 Aralık 1952, nr. 2064.

¹⁶⁰ F.C.A., 11 Ekim 1952, nr. 1995.

¹⁶¹ F.C.A., 11 Ekim 1952, nr. 1993.

Müdürlüğü'nce bastırılacak pullar serisi için tespit edilen 12 örnek seçildiğini, bu konuda gerekirse Süheyl Ünver'e danışabileceklerini söylemiştir. Maddi destek için vali ve belediye başkanlığına başvuruda bulunmuştur¹⁶². Fetih döneminde faydalı olduğuna inanılan Ulubatlı Hasan'ın abidesini yaptırmak istemiştir. İsmail Hami, Turing Kulüp Başkanlığı'na fikir alışverişinde bulunmak için başvuruda bulunmuştur¹⁶³.

İsmail Hami, İstanbul valisi ile yapmış olduğu görüşmede fethin beş yüzüncü yılında açılmak üzere Çinili Köşkün, Fetih ve Fatih Müzesi olarak hazır hale getirilmesini, *"bu himmetin şehri bağışlayan atalarımıza borcumuz olduğu"* şeklinde ifade etmiştir¹⁶⁴.

İsmail Hami, kutlamaların şehrin sınırlarını belirleyen yönlerine nüfuz etmesi, fethin ruhuna tamamıyla yakışması amacıyla, fetihle alakalı noktalara birer abide yaptırmak istemiştir. Beş yüzüncü yıl dönümünden sonra da yanmak üzere Fatih Türbesinin kubbesine 1500 mumluk ampullü bir fener koydurmak istemiştir. Bu konuda destek vermesi için Elektrik Umum Müdürlüğü'ne Fetih ve Fatihe, müessesenin millî bir hürmet gösterip gösteremeyeceğini soran bir dilekçe sunmuştur¹⁶⁵.

İsmail Hami Danişmend, Adnan Menderes ve Celal Bayar'a derneğin fahri başkanı olduklarını, millet için önemli bir gün olan İstanbul'un beş yüzüncü yıl dönümünde yardımlarını esirgememelerini içeren davet göndermiştir¹⁶⁶. Hükümetle dirsek temasında bulunan dernek başkanı İsmail Hami Danişmend ve ikinci başkan Ercüment Berker İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl dönümüne az bir süre kalmıştır. Büyük günü kutlamak için hükümetin yardım şekli ve miktarını belirlemek için son defa Ankara'ya dernek tarafından avukat Cemal Nadir Güler gönderilmiştir. İsmail Hami, bu ziyarette dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye yazdığı dilekçede Tevfik İleri'ye ziyaretlerinden dolayı duyduğu memnuniyetini belirtmiştir.

¹⁶² F.C.A., 6 Mart 1952, nr. 1919.

¹⁶³ F.C.A., 9 Eylül 1952, nr. 1975.

¹⁶⁴ F.C.A., 22 Aralık 1952, nr. 1964.

¹⁶⁵ F.C.A., 11 Eylül 1952, nr. 1976.

¹⁶⁶ F.C.A., 12 Şubat 1952, nr. 1910-1912.

İlmi kurul tarafından yapılacak yayınların devlet teşekkülü bankalar tarafından desteklenmesi hususunda yardım talep eden dilekçe yazmıştır¹⁶⁷.

İsmail Hami Danişmend, fetih kutlamaları için her kesimle bağlantı kurarak destek arayışında bulunmuştur. Danişmend İngiliz Kültür Heyeti Başkanı Mr. Lake'a derneğin fahri azası olarak kabul ettiğini içeren davetiye yazmıştır¹⁶⁸. Bunun yanı sıra Genel Kurmay Başkanlığı'na İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yılı için derneğin muhtelif hazırlıklar yaptığını belirterek dilekçe yazmıştır. Bu dilekçede hazırlıkları şöyle sıralamıştır:

- Ordunun şehre girdiği kapılara kitabe konulması,
- Belediye sınırlarında bulunan muhtelif tarihlerde fethedilmiş olan yerlere ayrı ayrı kitabe konulması,
- Fethi ve Fatih'e ait tarihi tetkiklerden mürekkep külliyyat hazırlanması planlanmaktadır,
- Devre ait resimlerle pul sergisi açılması amaçlanmaktadır. Yapılacak bu hazırlıklarda Genel Kurmay Başkanlığının yardımlarına ihtiyaçları olduğunu, yardım hususunda ne yapabileceklerini sormuştur¹⁶⁹.

İsmail Hami Danişmend, dönemin siyasi partilerinin hepsine mektup yazarak milletin hararetle beklediği fetih kutlamaları için yapabilecekleri yardımı sormuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi, Milli Kalkınma Partisi genel başkanlarına hitaben beş yüzüncü yıl kutlamaları için davet göndermiştir¹⁷⁰. Her kesimden yardım isteyen İsmail Hami, fetih kutlamaları için dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e yazdığı mektupta ilk günden bu yana hiçbir maddi desteği olmayan derneğin imdadına yetiştiğini ifade etmiştir. Nihayet başbakanın yetişerek derneği ihya ettiğinin altını çizmiştir. Kendisine derneğin fahri başkanlığı kabul etmesini rica etmiştir¹⁷¹. Danişmend ayrıca Tevfik Rüştü Aras'a da göstermiş olduğu yüksek alakadan dolayı idari heyetin fahri başkanlığına getirildiğini, kabul buyurmalarını içeren bir davet yazmıştır¹⁷².

¹⁶⁷ F.C.A., 24 Mart 1952, nr. 1922.

¹⁶⁸ F.C.A., 20 Nisan 1952, nr. 1937.

¹⁶⁹ F.C.A., 20 Nisan 1952, nr. 1937.

¹⁷⁰ F.C.A., 22 Ağustos 1952, nr. 1963.

¹⁷¹ F.C.A., 21 Kasım 1952, nr. 2026.

¹⁷² F.C.A., 19 Ekim 1952, nr. 2003.

İsmail Hami, dernek ekonomisinin yönetimini de bizzat kendisi üstlenmiştir. Bankalara yazmış olduğu dilekçelerde para çekme yetkisinin başkan olarak kendisinin, ikinci başkanının ve muhasebeciye ait olduğunu belirtmiştir¹⁷³. Fetih Cemiyetinin merkez değişikliği sırasında da bankalara çekmiş olduğu telgraflarda dekont, mektup vesair evrakların yeni merkeze gönderilmesini istemiştir. Derneğin çalışmış olduğu tüm bankalara yazılar gönderilmiştir¹⁷⁴. Dernek hesabına ait kontrolleri yapması için uzman kişilere bu süreçte danışılmıştır¹⁷⁵.

İsmail Hami Danişmend, Ali Fuat Başgil, Ercüment Berker, Abdülhak Kemal Yörük, Feridun Dirimtekin, Malike Gürler, Fetih Cemiyeti üyeleri arasında yer almaktadır. Komisyon haline gelen bilim adamları, her hafta salı günleri Arkeoloji Müzesi'nin idare kısmındaki encümen odasında toplanmıştır¹⁷⁶. Sonra çalışmalarını Cağaloğlunda bulunan Yeşilay'ın eski merkezinde yapmıştır¹⁷⁷. Fetih Cemiyeti İsmail Hami başkanlığında fethin beş yüzüncü yıldönümü kutlamak üzere geniş bir program hazırlamıştır. Basında da kutlamalarla ilgili haberler ve teklifler yayınlanmaya başlanmıştır¹⁷⁸. İsmail Hami Danişmend'in hazırladığı program detayları oldukça uzundur. Her detay incelenerek okullardan, enstitülerden, atölyelerden destek alınarak hazırlanmış kapsamlı bir programdır. Programın süresini belirleyen süreç yine tarihi gerçeklere dayanarak hazırlanmıştır.

- İstanbul'un fethi eski miladi takvimde 29 Mayıs ve yeni takvimde 7 Haziran'a tesadüf ettiği için 10 gün sürecektir¹⁷⁹.
- İstanbul'un fethiyle alakadar şehrin tarihi noktalarına kitabeler ve abideler dikilecektir.
- Fethi ve Fatih'e dair muhtelif eserlerden mürekkep 3000 sahifelik bir külliyyat neşredilecektir.
- Fetih için muhtelif dillerde çeviri yapılarak propaganda yapılacaktır
- Beyazıt ve Ayasofya meydanlarına Fatih'in madalyonlarından büyütülmek şartıyla kabartma resimler konulacaktır.

¹⁷³ F.C.A., 6 Eylül 1952, nr. 1918.

¹⁷⁴ F.C.A., 27 Aralık 1952, nr. 2077.

¹⁷⁵ F.C.A., 25 Aralık 1952, nr. 2075.

¹⁷⁶ Altan Deliorman, *Işıklı Hayatlar*, İstanbul 2004, s. 36.

¹⁷⁷ A. Deliorman, *Sessiz*, s. 207.

¹⁷⁸ *Milliyet*, 19 Haziran 1952, s. 3.

¹⁷⁹ F.C.A., 6 Eylül 1952, nr. 1919.

- Askeri merasim Topkapı haricine kurulacak otağdan geçerek Fatih türbesine gidilerek selamlanacaktır.
- Geceleyin havai fişeklerle Fatih'in resmi ve beş yüz sayısı havaya aksettirilecektir.
- 29 Mayısla 7 Haziran arası her gün milli sanat nümayişleri ve muhtelif şenlikler yapılacaktır.

İsmail Hami Danişmend, dernek adına yayınlanacak eserlerin kurumun manevi şahsiyeti olan Fatih Sultan Mehmet hakkında oluşturulacak eserlerin incelenmesini ve harita, resim hazırlıklarını yapmak üzere üç temsilci seçilerek bir tetkik komisyonu oluşturmuştur¹⁸⁰. Oluşturulan bu komisyonun başkanlığını İsmail Hami Danişmend yapmıştır. Danişmend, meydana getirilecek olan eserlerin incelenmesini yapmak üzere görevlendirilmiştir¹⁸¹. İdari heyet tarafından toplantıda alınan kararla yayınlanacak eserlerin telif hakkı olarak 18 cm genişliğinden 40 satırlık daktilo sayfasına 10 lira verilmesi olarak karara bağlanmıştır¹⁸². Tarih, sanat tarihi, resim alanında yetişmiş kişilerle telif anlaşması yapan yazarlarına telif hakkı ödemesi yapılmıştır. Bu kapsamda İsmail Hami Danişmend'e Fetih Takvimi adlı eseri için 200 TL ödeme yapılmıştır¹⁸³. Ayrıca hangi eseri olduğu belli olmayan diğer çalışması içinde 307 TL telif ödemesi yapılmıştır¹⁸⁴. Dernek başkanı olarak faaliyetleri yürüten İsmail Hami, Necati Lugal'e¹⁸⁵ Adnan Erzi¹⁸⁶ ile beraber yazmış oldukları Fatih Devri Vesikaları adlı eser için telif hakkı olarak Adnan Erzi'ye 3300 TL verileceğini belirten bir mektup göndermiştir¹⁸⁷.

Derneğin çalışma kapsamında bulunan Fetih ve Fatih dönemine ait yapılacak olan çalışmaların bazılarında aksaklıklar da yaşanmıştır. Recep Ferdi Bey'in yazdığı eserlerin geciktiğini sürat ve itina ile 1953 senesi Mayıs ayının 15'ine

¹⁸⁰ F.C.A., 11 Ekim 1952, nr. 1992.

¹⁸¹ F.C.A., 7 Ekim 1952, nr. 2104/100.

¹⁸² F.C.A., 30 Aralık 1952, nr. 2024.

¹⁸³ F.C.A., 2 Mart 1953, nr. 1.

¹⁸⁴ F.C.A., 2 Mart 1953, nr. 2.

¹⁸⁵ Mehmet Necati Lugal (2 Nisan 1964- 23 Mart 1964): Prof. Dr. olarak Doğu bilimci olarak TTK'da görev yapmıştır. Çok sayıda bilimsel eseri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız., İbrahim Agah Çubukçu, "Prof. Necati Lugal ve Eserleri", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.I, S. 1, 1964.

¹⁸⁶ Hasan Adnan Erzi (1923- 17 Mayıs 1990): Türk siyasetçi ve tarihçi. Diyanet İşleri Başkan yardımcılığı da yapan Erzi, milletvekilliği ve devlet bakanlığı da yapmıştır.

¹⁸⁷ F.C.A., 13 Aralık 1952, nr. 2057.

kadar getirmesini içeren mektup yazmıştır¹⁸⁸. Yayınlarda rastlanan diğer bir aksaklık ise Mehmet Zeki Pakalın'ın yazmış olduğu eserde yaşanmıştır. Derneğin mektubunu aldığını belirten Pakalın, ilmi komitenin kendisini uygun görmesini takdir ederek ilmi tartışmaların iyi bir netice vermeyeceğini, kendisinden yazılması istenen Fatih Dönemi'nde Maliye adlı eser çalışmasını bırakmış olduğunu dilekçesinde belirtmiştir¹⁸⁹.

İsmail Hami, Fetih Cemiyeti başkanlığı sırasında Fatih'in manevi mirası üzerinde de çalışmalar yürütmüştür. İstanbul'un fethinde etkin rol oynayan kişilerin türbelerinin gözden geçirilmesi ve bakımının devlet tarafından üstlenilmesi için yazışmalar yürütmüştür. Danişmend, manevi fetih nazariyeleri 15.yyda kabul edilmiş olan Türk Veli ve Hâkimi Akşemseddin' in Göynük'teki türbesinin etrafının feci vaziyette olduğunu tespit etmiştir. Türbe etrafının düzeltilmesi için acilen destek bulunarak düzeltilmesi gerektiğini yazmıştır¹⁹⁰. İsmail Hami, Akşemseddin türbesinin etrafının bakımı için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Bolu vilayetine emirler verildiğini, bu konuda Göynük Demokrat Parti Başkanlığı'nın hızlı hareket etmesini rica eden dilekçeler yazmıştır¹⁹¹.

İsmail Hami, dönemin bürokratları ile türbelerin bakımı için destek arayışı içinde olmuştur. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye Fatih'in hocası büyük Türk âlimi Göynük'teki Akşemseddin Türbesinin çevresinin düzenlenmesi için gösterdiği destekten dolayı teşekkür yazısı göndermiştir¹⁹². Osmanlı padişahlarına ait diğer türbelerin durumlarının düzeltilmesi için de çalışmalar yürütmüştür. İsmail Hami, Fatih ve Gazi Osman Paşa türbelerinin tamiri için Topkapı Sarayı Müzesi'yle yazışmalar yapmıştır¹⁹³.

İsmail Hami, Topkapı Sarayı Müdürü Tahsin Öz ile Fetih Cemiyeti vasıtasıyla türbeler konusunda şiddetli tartışmalar yaşamıştır. Topkapı Sarayı Müzesi müdürlüğüne dernek tarafından tamir ettirilen Gülbahar Sultan Türbesi'nin içindeki mevcut eşyanın listesini tanzim ederek tamir sonunda yerlerine iade edilmek üzere

¹⁸⁸ F.C.A., 21 Kasım 1952, nr. 2022.

¹⁸⁹ F.C.A., 24 Ağustos 1952, nr. 1999.

¹⁹⁰ F.C.A., 11 Eylül 1952, nr. 1974.

¹⁹¹ F.C.A., 28 Eylül 1952, nr. 1998.

¹⁹² F.C.A., 12 Aralık 1952, nr. 2053.

¹⁹³ F.C.A., 2 Aralık 1952, nr. 2037.

kaldırılmasını istemiştir¹⁹⁴. İsmail Hami, diğer bir türbe olan Fatih türbesindeki gümüş şebeke¹⁹⁵ kaybolması üzerinden tartışmalar yürütmüştür. Şebekenin düşüp kaybolan parçalarının yeniden döktürölüp tamir edildiğini belirtmiş ancak mermer zeminin oyuklarına yerleştirilmiş istinat çevresindeki gümüş çubuğun araştırılarak geri gönderilmesini istemiştir¹⁹⁶.

İsmail Hami, cemiyet adına Topkapı Sarayı Müzesi yanında İslam ve Türk Eserleri Müzesi'ne yazmış olduğu yazılarla Fatih Türbesi konusunda tartışmalar yaşamıştır. Müze müdürlüğüne temizlenmiş olan türbeye ait eşyaların gönderilmesini istemiştir. Fatih Türbesi'ne ait sehpa, örtü, seccade, çekmece, kılıç, misk yağı, gümüş çekmecenin hemen gönderilmesini istemiştir¹⁹⁷.

İsmail Hami, Topkapı Sarayı Müdürü ile türbeler konusunda yetki tartışması yaşamıştır. Bu tartışmalar karşılıklı yazışmalarla devam etmiştir. İsmail Hami Topkapı Sarayı'nın gönderdiği mektuba cevaplar yazmıştır. Gönderdikleri mektubun içinde bulunan ithamların ve iddiaların tek bir tanesinin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Derneğin Fatih ve Gazi Osman Paşa türbelerine sık sık müdahale etmediklerini, vilayet makamında bulunan beş yüzüncü yıl komisyonunun vermiş olduğu yetki ile hareket ettiklerini, derneğin mukaddes abidelerinin harabe ve virane haline dönmemesi için her türlü fedakârlığı yaptığını belirtmiştir.

Dernek görevlilerinin Topkapı Sarayı Müdür Yardımcısı Hüsnü Bey'i bilgilendirmesine rağmen türbe kapılarının güvenlik görevlisi tarafından açılmamasının eski müdür Tahsin Öz'ün talimatı olduğunu söylemiştir. Fatih türbesindeki gümüş şebekenin parlatılmasının doğru olmadığını, kimyasal maddelerle parçalandığını belirtmiştir. İsmail Hami, müze eşyalarının eski eser iken türbedeki eşyaların her gün kullanılıyor olmasından, bu uygulamanın katiyen yanlış olmadığını ileri sürmüştür.

Danışmend, gümüş şebekenin kendileri tarafından kırıldığı iddiasını hayretle karşıladıklarını ifade etmiştir. Gümüş şebekeyi temizlediğimiz sırada şimdi

¹⁹⁴ F.C.A., 22 Aralık 1952, nr. 2036.

¹⁹⁵ Gümüş şebeke: Literatürde, gümüş kapı, gümüş eşik olarak da bilinen gümüş şebeke; üç panodan oluşan ve türbeyi korumaya yarayan yapıdır. Türbelerin dış cephesinde ziyaretçilerin dua okudukları kısımdır.

¹⁹⁶ F.C.A., 12 Aralık 1952, nr. 2054.

¹⁹⁷ F.C.A., 11 Eylül 1952, nr. 1973.

bekçi ve müezzin Fahri Bey, şebekenin üst tarafındaki hilallerden birçoğunun harp sırasında Anadolu'ya gönderildiği zaman kırıldığını anlatmışlardır. Kırık kalan kısımların ise eğreti tellerle tutturulduğunu ifade etmişlerdir.

Gazi Osman Paşa türbesini, muşamba ile döşetmelerini bir suç gibi muamele etmelerini garipsediklerini söylemiştir. Milli gururumuzun en büyüklerinden biri olan türbeyi feci şekilde virane bulduklarını, bunun onarılmasının milli bir görev olduğunu ifade etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak türbeyi yaptırmak için kubbeye kurşun levhalar döküldüğünü söylemiştir. Bu konu hakkında uzman bir hanımefendiden destek almışlardır. Uzman kişiye dernek tarafından teşekkür belgesi verildiğini ifade ederek durumu izah etmiştir¹⁹⁸.

Hükümet, Fetih Cemiyetinin isteklerini gerçekleştirilmesi için imkân ve desteği ağırdan almaktadır. Çünkü o sıralarda Yunanistan ve Yugoslavya ile siyaseten yakınlaşma ve bir Balkan Paktı kurma fikri Demokrat Partinin yakından ilgilendiği bir konudur. Bundan dolayı ilgili devletlerle iyi ilişkiler kurma çabası güdülmektedir. Türkiye'ye resmi davetli olarak gelen Yunan Kral ve Kraliçesi büyük merasimle karşılanıyor, gönülleri hoş edilmeye çalışılıyordu. İstanbul'un Fethinin kutlanmasının dostları rahatsız edeceğini düşünmüşlerdir.

İsmail Hami ve Fetih Cemiyeti, hükümetin fetih kutlaması işini ciddiye almamasından hoşnut değildir. Bu konuda desteklerini almak için İsmail Hami, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahreddin Kerim Gökay'a fahri başkanı olduğu derneğin idari kurulunun, kendisinin katılımıyla yapılması kararlaştırıldığından derneğin merkezine davet etmiştir¹⁹⁹. Fakat işler İsmail Hami'nin istediği gibi gitmemiştir. Siyaseten kurulacak Pakt'a zarar gelmemesi için Kerim Gökay, İsmail Hami'yi cemiyet başkanlığından uzaklaştırmıştır. Hukuki zemini oluşturan İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay hükümetin talimatını yerine getirdi ve cemiyet çalışmalarını denetim altına aldı. İstanbul Valisi aynı günlerde Atina'da çıkan Apoyevmatini gazetesine verdiği demeçte *"Türk Hükümeti, Yunan dostluğuna çok kıymet verdiği için hazırlıkları durdurduk"* demiştir²⁰⁰.

¹⁹⁸ F.C.A., 20 Kasım 1952, nr. 2363.

¹⁹⁹ F.C.A., 28 Şubat 1952, nr. 1917.

²⁰⁰ Cumhuriyet, 24 Mart 1952, s. 4.

Bu gelişmeler üzerine İsmail Hami, meşguliyetinin fazlalığını gerekçe göstererek ilmi komiteden çekilmek mecburiyetinde bulunduğunu belirten dilekçe sunmuştur. İlmi çalışmalarına yoğunluk vermesi gerektiğini belirten İsmail Hami dernekle bağını koparmıştır²⁰¹.

B- İstanbul Fetih Derneği Çalışmalarının Basına Yansıması

Fetih kutlamaları için 1940'lı yıllardan itibaren beş yüzüncü yıla doğru yayınlar artarak devam etmiştir. Gazetelerdeki köşe yazılarında önceki kutlamalarda neler yapıldığı anlatılmıştır. Beş yüzüncü yıl dönümü hazırlıkları çerçevesinde Fetih ve Fatih dönemine ait olan araştırmaların önünü açmıştır. Özellikle Fetih kutlaması çerçevesinde yapılmak istenen birçok etkinlik bulunmaktadır. Fetih ve Fatih tiyatrodan sinemaya, romana, üniversiteden gazetelere kadar her yerde ilgi odağı olmuştur. Bu çalışmalara yön veren ise Fetih Cemiyetidir²⁰².

İstanbul'un Fethinin beş yüzüncü yıl dönümü kutlamalarına mesai harcayan Fetih Cemiyeti, kutlamanın görkemli olması için yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu görmektedir. Üstüne üstelik basında bazı yazarlar kutlamaların yapılmamasını istemektedir. İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl dönümüne çok az kalmış olmasına rağmen henüz hiçbir şey yapılmadığı için şikâyet edenler bulunmaktadır. Milli tarihin en büyük günü için kurulan derneğin hiçbir şey yapmadığını, hatta faaliyetlerine son verdiği söylentileri üzerine dernek başkanı İsmail Hami açıklama yapmıştır²⁰³.

İsmail Hami, bu durumun gerçeği yansıtmadığını ileri sürmektedir. Yeterli zamanın olduğunu söyleyerek, muntazam ve ciddi bir çalışma şartı ile birçok şey yapılabileceğini söylemiştir. Danişmend, millî tarihi görevin maarife, orduya, donanmaya ve belediyeye vazifeler verdiğini belirtmiştir. Fakat bu vazifelerin kolay olmadığını da altını çizmiştir.

İsmail Hami'ye göre Maarif Vekâlet'ine düşen en mühim vazife, İstanbul'un Fethi'ne ait vesikalardan muhtelif dillerde yazılmış manzum ve mensur eserleri bir şekilde yayınlamaktır. Bu iş, muhtelif dillere göre teşkil edecek tercüme

²⁰¹ F.C.A., 7 Ocak 1953, nr. 2857.

²⁰² A. Özcan, *Türkiye'de Popüler*, s. 273.

²⁰³ İsmail Hami Danişmend, "İstanbul Fetih Derneği", *Milliyet*, 15 Temmuz 1951, s. 3.

heyetlerine havale edilecek olursa çok kolaylaşabilir. Bizans ve Latin kaynaklarına göre İstanbul'un Fethi'ne ait kısımların yayınlanmasını yeterli görmüştür. Fakat bu işi tamamen ilmi esaslara göre yapılmalı, her vesikanın aslı ile tercümesi karşılıklı sayfalar halinde yayınlanmalıdır. Bütün meselenin geniş ve kuvvetli bir kadro ile işe başlamak olduğunu ifade etmiştir²⁰⁴.

İsmail Hami'ye göre, belediyeye düşen işlere zaman kıtlığının değil ekonomik kıtlığının mani olabileceğini düşünmektedir. En lüzumsuz işlere milyonlar sarf etmiş olan bir parti bu millî işleri Yunan dostluğu gibi birtakım bahanelerle ihmal etmiştir. Belediyenin yapması gerekenin basit işler olduğunu belirtmiştir. Türk ordusunun İstanbul'a girdiği noktalar tespit edilip oralara birer kitabe konulmalıdır. Bir de fetih sırasında o kadar önemli işler olmuştur ki beş yüzüncü yıl dönümünde hatırlamamayı nankörlük olarak görmüştür. Danişmend, fetih kutlamasında yapılması planları şöyle sıralamıştır: Fatih'in ordusunun karargâh kurduğu yerler tespit edilerek kitabeler konulmalıdır. Fethin tarihinin takvim kullanımı açısından karışıklıklar bulunmaktadır. Bu duruma netlik kazandırılmalıdır. Danişmend, bu karışıklığın bir an evvel ortadan kaldırılmasını istemiştir. Beş yüzüncü yıl dönümünü hazırlayacak heyetlerin bir an önce sonuçlar alacağına inandığını ifade etmiştir²⁰⁵.

Danişmend, dernekte görev aldığından konuya tamamı ile vakıf bulunduğunu, hükümetle orduya düşen sivil ve askeri merasim vazifelerinden de derneğin mesul gösterilmesini yanlış bulmuştur. İsmail Hami, derneğin görevlerinin sınırlarından bahsetmiştir. Mekteplerin yapacağından; Maarifin, askeri merasimden; Genel Kurmayın, şehir namına yapılacak işlerden de belediyenin sorumlu olduğunu ifade etmiştir.

Kutlamalarda en mühim olan askeri merasim için Genel Kurmayla yazışmalar yapıldığını, Genel Kurmayın da Hava- Deniz- Kara teşkilatlarından sorumlu bir komisyon kurarak bu komisyonu görevlendirmiş olduğunu bildirmiştir. Bir toplantıya katılan İstanbul valisi ve belediye başkanı Fetih ve Fatih için yapılmakta olan imar işleri hakkında bilgi vermiştir. Fatih Medresesi'nin kutlama gününe kadar tamir edilerek talebe yurduna getirileceğinden, türbeyle caminin etrafının açılacağından ve daha birçok mühim işlerden bahsederek belediye

²⁰⁴ İsmail Hami Danişmend, "Yapılacak Yahut Yapılmayacak İşler", *Milliyet*, 13 Aralık 1951, s. 3.

²⁰⁵ İsmail Hami Danişmend, "Fetih Hazırlıkları", *Milliyet*, 14 Aralık 1951, s. 3.

bütçesinden derneğe on bin lira verileceğinden bahsetmiştir. İstanbul vilayeti ve belediyesinin fethi alakasız kalmasının akla uygun olmadığını belirtmiştir.

İsmail Hami, programda derneğin yapacaklarından ana hatlarıyla bahsetmiştir. Bunlardan birisi; İstanbul'un fetih ve fatihle alakadar noktalarına kitabeler ve abideler konulmasıdır. İkincisi, derneğin ilmi komitesi tarafından İstanbul'un fethi ve Fatih'le alakalı şahsına, devrine, millî ve beşeri cephelerine ait külliyyat hazırlanmasıdır. Üçüncüsü, musiki kolumuz tarafından beş yüz kişilik bir koro hazırlanmasıdır. Danişmend, derneğin sivil ve askeri merasimle alakalı resmi yazışmalar yaptığını belirtmiştir. Derneğin çalışmalarına son verdiğinin söylenmesinin yanlış olduğunu belirtmiştir.

İstanbul Fetih Cemiyeti hazırlıklarının toplantısına Ali Fuat Başgil, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Abdülhak Kemal Yörük, Süheyl Ünver, Ziya Cemal Aksoy, İsmail Habib Sevük katılmıştır. Aynı toplantıda derneğin ismi ile mühim kararlar alınmıştır. Kararların sonunda derneğin ismini değiştirmeye karar vermişlerdir.

İsmail Hami, İstanbul Fetih Derneği fetih programını açıklamamış olmasına rağmen yapılan muhalefeti ve her taraftan gelen muhalifliği anlayamadığını söylemiştir. Bu kadar hakarete uğramalarına karşın Türk'ün bu önemli günü için bugüne kadar hiçbir hazırlık yapılmadığını ifade etmiştir. Danişmend, ne yapıldığını, neler yapılacağını bilmeden saldıranların Fatih'in türbesinin ne halde olduğunu, Fetih Cemiyeti sayesinde türbenin düzelmeye başladığından haberdar olmadıklarını söylemiştir²⁰⁶.

Danişmend, her kafadan çıkan bir ses olduğunu belirtmiştir. Kimi yapılan işleri az bulurken, kimi İstanbul'un o tarihe kadar yeniden imarını önemli görmüştür. Kimi din bakımından kutlanmasını isterken, kimi dini bakımdan değil, millî bakımdan da kutlanmasının zararlı olacağından bahsetmektedir. İsmail Hami, İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl dönümünde: *“Türklükten, Milliyetten, Müslümanlıktan, İstanbul'u fethetmiş Fatih'ten bahsedilmemesi bunun yerine şapka inkılâbından, dil devriminden, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'ndan, Atlantik Paketi'nden, otuz sene içinde cehaletten kurtulduğumuz inkılâpları canımız gibi*

²⁰⁶ İsmail Hami Danişmend, “Tariz ve Taarruz Dalgaları”, *Milliyet*, 27 Eylül 1952, s. 3.

*sevdiğimizden bahsedilmeli” görüşünün kabul edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir*²⁰⁷.

İstanbul Fethi Derneğini Cervantes’in Yel Değirmenine benzeten İsmail Hami, her gün basında çıkan yazılardan rahatsız olmaktadır. Bir sürü ithamlarla dolu olan sanki vatana ihanet suçu keşfedilmiş bir lisanla yazılmış olan makalede şunlara değinmiştir: Danişmend, bundan evvelki idare heyetinin başkanı Müzeler Müdürü Aziz Bey, fetih heykelini yaptırmak istemiş ve derneğin tüm parasını buna harcamış. İstanbul’un Fethi kutlaması için Rum Patrik’ten para istenmiştir. Son Bizans İmparatoru hatırasına hürmeten bir abide yahut kitabe dikilecekmiş. Müslüman- Türk fethi için hiçbir şey yapılmayacakmış. Danişmend, bunların hiçbirinin doğru olmadığını hepsinin birer dava mevzuu olabileceğini söylemiştir. Doğruları sıralamıştır: Benden evvelki idare heyeti Aziz Bey, derneğin hiçbir parasını sarf etmemiştir. Bütün giderlerin vesikaları elimizdedir, kitap aylığı, zarf, posta parası gibi zaruri masraflar dışında hiçbir para sarf edilmediğini söylemiştir²⁰⁸. Rum Patrikten para istemiş olmamızın aslı astarı yoktur. Bütün dinlere eşit mesafede olup, Ortodoks Hristiyanlığa itibar eden Fatih hakkında çalışma yapmaları istense de komitemiz tarafından hiçbir dini kuruma itibar edilmemiştir. Bu ayrıca dikkat edilmesi gereken noktadır. Son Bizans İmparatoru XI. Konstantin için bir abide yahut kitabe dikileceği hakkındaki iddia doğru değildir. Yalnız fetih günü Türk ordusunun girdiği muhtelif noktalara kitabe konulacaktır. Yapılacak her hazırlığın Müslüman- Türk fethi için yapıldığını düşünmüştür.

Abideler ve kitabeler gibi geleceğe kalacak eserler azami gayretlerle hazırlanmaktadır. Büyük gün için vilayet, belediye, maarif, polis, evkaf, ordu temsilcileriyle beraber gayret sarf edilmektedir. Her hafta vilayette toplanan, hazırladığı büyük programın birkaç güne kadar duyurulacağını söylemektedir. Daha program açıklanmadan saldırıda bulunmak, çirkin isnatlar yapmak bozgunculuktur²⁰⁹.

Bozgunculuğu devam ettirmek isteyenlerin İstanbul’un Fethi’nin beş yüzüncü yıl dönümünü kutlamak için Padişah Fatih Sultan Mehmet’in savaşlarda kullandığı muazzam topların her biri yüz bir defa atılarak Fatih’in ruhu şad edilerek

²⁰⁷ İsmail Hami Danişmend, “Tariz ve Taarruz Dalgaları”, *Milliyet*, 27 Eylül 1952, s. 3.

²⁰⁸ İsmail Hami Danişmend, “Yel Değirmeni”, *Milliyet*, 26 Eylül 1952, s. 3.

²⁰⁹ İsmail Hami Danişmend, “Yel Değirmeni”, *Milliyet*, 26 Eylül 1952, s. 3

kutlama yapılacaktı. Danişmend, “Zavallı Fatih galiba bu topları yaptırırken İstanbul’un beş yüzüncü yılını kutlarken işimize yarar diye yaptırmış” diyerek bu fikre duyduğu aciziyeti ortaya koymuştur. Topların beş yüz yıl önce kullanılmış olmasını hiç kimsenin aklına dahi getirmedğini söyleyerek ateşe nasıl dayanabileceklerdir diyerek durumu şöyle özetlemiştir²¹⁰:

“Beş yüzüncü yıl kutlamaları için zaman kalmadığından; hatta hiçbir şey yapılamayacağından bahsedenler, Fatih kendi toplarıyla selamlayarak bir şey yapmış olmak ihtiyacını hissediyorlar. Eğer böyle düşünüyorlarsa önümüzde bir buçuk senelik zaman olduğunu” söylemiştir. Bu zamanı yeterli bulmayanlara Fatih’in Rumeli Hisarı’nı 3,5 ayda inşa ettirmiş olduğundan bahsetmiştir. Fatih bir iki ay içinde şehirler kurdurabildiği halde, bizim bir buçuk senede bir şenlik hazırlamaktan aciz oluşumuz ne hazin tecelli diyerek itirazını belirtmiştir.

Basında İstanbul’un Fethi’nin beş yüzüncü yılının kutlanmayacağı haberleri çoğalmıştır. Sebep olarak; hazırlanan imar planının tatbikatına vakit ve nakit olmaması gösterilmektedir. Maarif Vekâlet’inden bir heyet kutlama işini müzakere ederken bu hareketin Yunan dostluğuna dokunacağından bahsetmiştir. Danişmend, bunun sebebini Halk Partisi’nden önce yaşadığı için Fatih’in sabık partiye üyeliği bulunmamasına bağlamıştır. Fethi kutlamayarak Ulubatlı Hasan ve aziz şehitlerimizin ruhları değil, XI. Konstantin ve Yunan dostlarımız incinmesin diye kutlamadığımız bugünü, dostlarımız matem günü olarak anacaklardır. Fatih’e hakaretlere varan yazılar, tiyatrolar ortaya koyacaklardır. Danişmend, Atina’da konferanslarda kin ve intikam dersleri vereceklerini söylemiştir²¹¹.

Bir Yunan profesörün makalesini gazetelerde okuyan İsmail Hami, Türk-Yunan dostluğuna zarar vermesi ihtimali göz önüne alınarak fethin beş yüzüncü yıl dönümünün kutlanmamasının teklif edilmesini hayretle karşılamıştır. Bunu Türk gazetelerinin yayımlamış olmasını doğru bulmadığını söylemiştir. On iki ada Yunanlılara, İtalyanlar tarafından verildiğinde “hangi Yunanın Türklere ayıp olur almayalım” dediğini duydunuz? Biz İstanbul’u fethettiğimizde Yunanistan ortada yokken şimdi böyle bir talepleri nasıl olur. Zaten Yunanistan’la Bizans arasında dil ve mezhep birliği bulunmamaktadır. Pekâlâ, Yunanlılar Türk-Yunan dostluğu

²¹⁰ İsmail Hami Danişmend, “Eski Kudretimizle Yeni Aczimiz”, *Milliyet*, 7 Aralık 1951, s. 3.

²¹¹ İsmail Hami Danişmend, “Beş Yüzüncü Yıl Masalı”, *Milliyet*, 2 Aralık 1951, s. 3.

bozulmasın diye her sene 25 Mart günü kutladıkları Yunan istiklalinden vazgeçip, kutlamamayı kabul ederler mi? diyerek Fetih kutlamasının yapılmasını istemiştir²¹².

C- Siyasi Parti Girişimi

1- Müstakiller Birliği Partisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Müstakiller Birliği, 5 Nisan 1950 tarihinde merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur. Birliğin ikametgâhı Galata Karaköy Palas'tır²¹³. Partinin kurucusu İsmail Hami Danişmend'dir. Mustafa Hazım Dağlı²¹⁴, Fuat Demiroğlu, Hüsnü Emir Erkilet²¹⁵, Mehmet Semuh Günur, Akif Erdemgil²¹⁶, diğer kurucularındandır. Partiyeye üye olabilmek için anayasanın 3 maddesini kabul etmiş olmak şartını öne sürmüşlerdir. Partinin şube açma eğilimi ihtiyaç olduğu takdirde gerçekleşecektir. Partinin gelirlerinin cemiyetler kanunun ikinci maddesine göre azalardan toplanacak para ile sağlanması kararlaştırılmıştır. Birliğin üç yüz liradan fazla parasının bankaya yatırılması planlanmıştır. Partinin feshi halinde gelirlerinin hayır kurumuna bağışlanması amaçlanmıştır.

Dönemin gazetelerinde *Müstakiller Birliği'nin* kurulma teşebbüslerinden bahsedilmiştir. Partinin kurucuları sayıldıktan sonra yapmak istedikleri önemli işler arasında; çok partili hayata fiili olarak geçme, Ayan Meclisi'nin kurulması, insan haklarına ve anayasaya uymayan kanunların kaldırılması, köylü bankasının kurulması sayılmıştır²¹⁷. *Müstakiller Birliği* bir tebliğ yayınlarak muhalefetin el birliği yapması için partilere mektupla müracaat edildiğini duyurmuştur²¹⁸.

²¹² İsmail Hami Danişmend, "Küstahlığın Son Derecesi", *Milliyet*, 25 Aralık 1950, s. 3.

²¹³ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1950, s. 5.

²¹⁴ Mustafa Hazım Dağlı (Doğum 1906 Çankırı- Ölüm 1990): İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Serbest avukatlık, Kurucu Meclis Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilciliği ve XIV dönem Çankırı Milletvekilliği ile Milli Savunma Bakanlığı yapmıştır. Bilgi için bk., TBMM Tercüme-i Hal Tutanakları.

²¹⁵ Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet (Gazze 1883- Ankara 1958): Türk subay ve siyaset adamı. I. Dünya savaşına katılan Erkilet, Bern ataşeliği de yapmıştır. Yazarlık yönü de bulunan Erkilet, pek çok süreli yayınlarda düşüncelerini açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız., İsmail Özalp, *Yıldırım Hüseyün Hüsnü Emir (Erkilet)*, Ankara 2002.

²¹⁶ Akif Öztekin Erdemgil- Akif Erdemgil-(Manastır 1876- İstanbul 1962): Tümgeneral, Askeri Temyiz Mahkemesi Azası, Milletvekili, Ayrıntılı bilgi için bakınız., TBMM Tercüme-i Hal Tutanakları.

²¹⁷ *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1950, s. 3.

²¹⁸ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1950, s. 3.

Muhalefet partilerini bir cephede birleştirmek maksadı ile yola çıkan *Müstakiller Birliğinin* amaçlarını, Avukat Hazım Dağlı; “*Siyasi bir parti teşekkül etmediklerini, siyasi bir cemiyet kurmuş olduklarını*” söyleyerek ifade etmiştir²¹⁹. Çalışmalarının, ilerde siyasi parti şeklini almasını planlamaktadırlar. Hazım Dağlı, Partinin kurulma amacını en basit anlamda muhalefeti, seçimlerde elbirliğine davet etmek ve muhalif partilerin ortak bir liste çıkarmalarını temine çalışmak şeklinde ifade etmiştir²²⁰. *Müstakiller Birliğinin* ayrı bir listesi olmayacağını belirtmiştir. Hazım Dağlı, memleketin menfaatinin böyle bir hareketi gerektirdiğine inanmıştır. Halk Partisinin milleti temsil edecek vaziyette olmadığını ileri süren Hazım Dağlı, muhalefeti dağıtmadan birleştirmeyi, iktidarı almak için zaruret olarak görmüştür²²¹.

İsmail Hami Danişmend ise, gazetelere *Müstakiller Birliğinin* kuruluşu hakkında bilgi vermiştir. İsmail Hami, *Müstakiller Birliğinin* muhalif parti olmadığını ifade etmiştir. Müstakillerin nüfusun yüzde seksenini teşkil ettiğini ve uzun incelemelerden sonra böyle bir birliğe ihtiyaç olduğunu hissetmeleri üzerine partiyi kurduklarını ifade etmiştir. Yukardan inme jakobenizme karşı ümitsiz olan ve seçimlere katılmayan bu büyük zümreyi, bir kuruma bağlamaya çalıştıklarını ifade etmiştir²²². Bundan dolayı büyük bir programları olmamakla birlikte siyasi bir cemiyet gibi şube açacaklarını ifade etmiştir.

Öte yandan İsmail Hami, *Müstakiller Birliğinin* yapmak istediklerini şöyle açıklarken; gazetelerde demeçler vermiştir. Yeni bir anayasa hazırlayacak bir kurucu meclisinin kurulması ve anayasanın memleketin bütün ihtiyaçlarının karşılamasını hedeflemiştir. Cumhurbaşkanı olacak kişinin seçimlerden sonra partiler üstü ve tarafsız kalmalıdır. Basın kanununun mutlak surette kaldırılmasını amaçlamıştır. Büyük vilayetlerin kurulması planlanmıştır. Devletin ilme müdahalesini engelleyecek her türlü siyasi etkiden uzak bir akademi kurulması öngörülmüştür. Dil ve Tarih Kurumlarının acilen ilgasını talep edilmiştir. Liberalizm prensibi ekonomik faaliyetlerinin temeli olarak kabul etmiştir. İsmail Hami, otuz yıllık Halk Parti iktidarına muhalif partilerin son vermesini istemiştir²²³.

²¹⁹ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1950, s. 3.

²²⁰ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1950, s. 3.

²²¹ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1950, s. 3.

²²² *Milliyet*, 8 Nisan 1950, s. 4.

²²³ *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1950, s. 3.

Müstakiller Birliği Partisi siyasete, ekonomiye, eğitim ve sosyal hayata dair kesin çizgileri olan bir parti niteliğindedir. Milliyetçi bir yapısı bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti anayasasının Türk milleti namına değiştirilmesini ve hazırlanacak anayasanın parti ihtiraslarından uzak olması için üç aşamalı yapılmasını istemiştir. Kuvvetler Birliği'nden vazgeçilerek kuvvetler ayrılığı esasının kabul edilmesini amaçlamıştır. Meclis işlerinin çabuk ve etkili olabilmesi için Büyük Millet Meclisinin Mebusan ve Ayan Meclisi olarak ikiye ayrılmasını istemiştir. Cumhurbaşkanının seçildikten sonra partisiyle alakasını keserek; gerekli görülürse kanunen de tarafsız olması gerektiğini savunmuştur. Medeni Kanun'un millî ve mahalli ihtiyaçlara göre yeniden inşası gerektiğini vurgulamıştır.

Hayatında basının önemli bir yer işgal ettiği İsmail Hami, Matbuat Kanun'unun da kaldırılmasını istemiştir. İsmail Hami, ekonomi üzerinde de tespitler yaparak partisinin çözümlerini sıralamıştır: İktisadi devletçilikten vazgeçilerek liberal ekonomiye hızla geçilmesini, sanayi ve ticaret kurumlarının müsait şartlarda bırakılmasını ve tekelleşmenin asgari düzeye indirilmesini çözüm olarak görmüştür. Ticaret ve seyahat serbestliğini sekteye uğratan kısıtlamaların ortadan kaldırılmasının faydalı olacağını düşünmüştür. Memlekete yabancı sermayenin girmesini sağlayacak kanuni emniyet yaptırımlarının düzenlenmesi amaçlamıştır.

Danışmend, partinin ticari hayata bakışını değerlendirirken; ticari ve iktisadi siyasetimizin ticaret odaları vasıtasıyla oluşan daimi bir Yüksek İktisat Meclisi teşkil etmesinin temel çözüm olacağını düşünmüştür. Devletin yapısında bulunan uygun bir sayıya indirilerek yüksek kabiliyetli az memur çalıştırılarak maddi kaybın önlenmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca suiistimallerle elde edilen yasa dışı servetlerin takibinin yapılmasını istemiştir. Resmi israfı önleyecek kanuni maddeler konularak kırtasiye masraflarının önüne geçilmesini talep etmiştir. Askeri ihtiyaçlarla alakadar olmayan, sıradan maddelerin yurtdışından getirilmesinin önüne geçilerek yerli sanayiye öncelik verilmesini önemli görmüştür.

İsmail Hami, partinin şehir hayatına yönelik planlarını değerlendirirken; şehir planlamasının gözden geçirilerek muhtelif mıntika şartlarına göre düzenlenmesini planlamıştır. İdare teşkilatında büyük vilayet teşkilat esasının kurulmasını amaçlamıştır. Seçim kanunun yeniden şekillendirilerek tüm belediye reis ve azalarının halk tarafından seçilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Danışmend, partinin eğitime bakışını gözden geçirirken; eğitim alanında yapılması gereken değişiklikler hakkında hassas olunması gerektiğini belirtmiştir. İsmail Hami, manevi bünyemizin yeniden kurulması, gençliğe millî bir ideal vaadini en büyük emel kabul etmesi lazım gelen maarif siyasetinin istikrarı için kaldırılmayacak bir Yüksek Maarif Meclisi teşkil edilmesini istemiştir. Millî tarih, din ve ahlak derslerinin ortak öğretime mecbur tutulmasını istemiştir. Devletin ilme müdahalesine ve bu yüzden çıkan millî kültür buhranına nihayet verilmek üzere her türlü siyasi tesirlerden uzak bir akademi kurulmasını arzulamıştır.

Danışmend, partisinin sosyal yaşama yönelik hedeflerini sıralarken; sosyal hayatta hastanesiz ve okulsuz, kasaba ve şehir bırakılmamasının gerekliliğini vurgulamış ve her vilayette bir sanatoryum²²⁴ ve prevantoryum²²⁵ açılmasını hedeflemiştir. Büyük şehirlerde sağlık merkezleri kurulmasını, köylerde ilk tedavi odaları teşkil edilerek halkın sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasını planlamıştır. Köylü bankası tesisiyle köy sandıklarının teşkilini ve bu suretle uzun vadeli ucuz kredi temin edilerek ziraatın makineleşmesine destek sağlanmasını düşünmüştür. İşçilerle işçi aileleri için sermayedar hakları ve sosyal sigorta esaslarına uygun şartlar oluşturmak istemiştir.

İsmail Hami, partisinin dış politikada ise mevcut anlaşmalara riayete devam edilmek şartıyla teşebbüsler ve hukuki tedbirlerle milli varlığımızı edebi surette sağlayabilecek bir şekil ve vaziyette politikaya getirilmesi için şartların oluşmasını sağlamak partinin temel hedeflerinden birisi olmuştur.

Müstakiller Birliği, 1950 seçimleri için muhalifleri bir araya getirme çalışmalarına Demokrat Parti iktidarından bir ay önce başlamış fakat 1950 seçimlerinden üç ay sonra kendisini feshetmiş bir siyasi partidir. Bu süreçten sonra *Müstakiller Birliğine* Toprak- Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi katılmıştır. Emekli General Süreyya İlmen tarafından kurulan Emlak Partisi fesih kararından sonra çalışmalarına son vermiştir²²⁶. Seçimlerden kısa süre önce kurulmuş olan bir parti tam olarak seçimlere hazırlanamamıştır. İlk umumi toplantısında siyasi parti olarak

²²⁴ Sanatoryum: Uzun dönemli tedavi gerektiren hastalıklara sahip –özellikle verem- hastaların iyileştirilmesi için kurulmuş sağlık kurumları.

²²⁵ Prevantoryum: Vücutlarına verem mikrobu girmesine rağmen henüz hastalığa yakalanmamış zayıf kimselerin, vereme yakalanmasını önlemek amacıyla bakıldıkları sağlık kurumu.

²²⁶ *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1950, s. 3.

teşkilatlanmaya başlamıştır. Fakat çalışmalar yolunda gitmeyerek yeni bir parti kurma çalışmaları yapılmıştır.

Yeni kurulacak olan partiyle, Milli Kalkınma Partisi, Toprak-Serbest Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Liberal Köylü Partisinin birleştirilmesi ve tek bir parti halinde ortaya çıkması kararlaştırılmıştır. Partiler birleştiği takdirde yeni parti liderliğine eski Başbakan Rauf Orbay'ın getirileceği haberleri basında çıkmıştır. Bu haberler üzerine İsmail Hami Danişmend, karşı çıkarak şunları söylemiştir: *“Bizim tüzüğümüz icabı son otuz yıldır hükümet mesuliyetlerine, her ne şekilde olursa olsun iştirak etmiş kimseler birliğimize aza olamaz. Bu böyle olduğundan Rauf Orbay'ın da liderliğe getirilmesi bahis mevzuu değildir”* diyerek bu durumun mümkün olmadığını ortaya koymuştur²²⁷.

Yeni parti kurulması başaramadığı için *Müstakiller Birliği*, Emlak Partisi ile birleştirilerek Liberal Köylü Partisi kurulmuştur. İsmail Hami Danişmend, bu partinin kurulmasında aktif olarak yer almamıştır. Zira bu partinin de siyasi yaşamı iki yıl sonra Türkiye Köylü Partisi ile birleşmesi sonucu nihayete ermiştir²²⁸.

2- Müstakiller Birliği Partisi Beyannamesi

İsmail Hami, kişisel görüşlerini gün gün gazetelerde açıklarken; daha sonra bu fikirlerini toplu olarak partisinin programı şekline sokmuş ve sistemli hale getirmiştir. Danişmend, dönemindeki siyasi durumu şöyle özetlemiştir²²⁹: 1950 seçimlerinden sonra doğacak yeni meclisin dört senelik yasama devresinin Türk milleti için iç ve dış tehlikelerle dolu olarak görmüştür. Ona göre; bütün dünyada yapılan yayınlarda günden güne yaklaşmakta olduğu anlaşılan üçüncü cihan harbi, insanlığı tehdit edip duran en büyük tehlike demektir. Millî, ruhî ve iktisadî sahalarda en zaruri korunma tedbirlerinden bile mahrum olarak yaklaşmakta olduğumuz bu muazzam tehlikeyi artık dağılmaya yüz tutmuş, tarihi rolünü tamamlamış bir parti haline gelmiş Halk Partisinin karşılayamayacağını ifade etmiştir.

Danişmend, Halk Partisinin artık çürümeye yüz tutmuş olmasını, muhalif partilerin kendi bünyesinden kopup ayrılmış olmalarıyla örneklendirmiştir. Demokrat

²²⁷ *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1950, s. 3.

²²⁸ *Milliyet*, 12 Mart 1952, s. 5.

²²⁹ *Müstakiller Birliği Nizamnamesi*, Işıl Matbaası, İstanbul 1950, s. 1.

Partiyi kuranlara atıfta bulunarak kendi partilerinin de bu partilerden birisi olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılanlardan yeni bir partiye ihtiyaç duyulduğunu anlamıştır. Ona göre; iktidar zümresini kaçınılmaz sona doğru götürmekte olan bu çözülme hali bu kadarla da kalmayarak; muhalif partiler kendisinden ayrıldıktan sonra arta kalan ve bugün iş başında bulunan zayıf bünyesi de birtakım gruplara ayrılmıştır. Bazı şahsiyetler etrafında birtakım şahsi gruplara ait rivayetler matbuata aksedecek kadar kuvvetlenmesi durumun vahametini göstermektedir. Danişmende göre; yayınlarda bir komünist grup hakkında bile bilgi bulunmuştur.

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulmasından itibaren otuz sene iş başında bulunduktan sonra bu hale gelmiş bir zümre hâkimiyetinin önümüzdeki dört yıllık yasama devresi içinde günden güne büsbütün yıkılıp yıkılmayacağı, hiçbir tedbirin mani olamayacağı, tarihin kanunlarıyla sabit bir hakikat olarak değerlendirmiştir. İsmail Hamiye göre; bu kadar eskiyip çözülmüş bir parti için; bütün insanlığı tehdit eden üçüncü cihan harbi patlak verdiği zaman fevkalade askeri yetkiler verilse bile, bu memleketi barışa götürme ihtimalini göz önünde bile bulundurmamıştır.

İsmail Hami'ye göre Halk Partisinin iş başında kalması yalnız dış tehlike bakımında değil, iç vaziyet itibarıyla da memleket için büyük bir felaket olacağını düşünmüştür. Danişmend, halkçılık ve iktisadi devletçilik gibi birbiri ile çelişen altı ok maddeleri ile ortaya atılmış olan partinin, henüz kendi prensiplerinin manasını bile kavrayamamış olduğu için ciddi bir devlet şuuruyla alakadar olmayan icraatında o altı okların birer birer iflasından başka bir neticeye varmayacağını ifade etmiştir.

Halkın ticaret serbestliğini devletçilik prensibine istinaden ihlal etmek suretiyle giriştiği teşebbüslerde sürekli zarar vererek devlet hazinesini ve ticaret rekabet esasını baltalamak suretiyle hayat pahalılığına sebep olarak halkın iktisadi seviyesini sarsıp durmakta ısrar eden halkçılıktan bahsetmesini, parti ismindeki “Halk” kelimesiyle alay edilmesi olarak görmüştür. Bu memleketin artık bu gibi tuhafılıklara daha fazla tahammül kudreti kalmadığını ileri sürmüştür.

Danişmend, altı ok prensiplerinin en şaşırtıcı örneklerinden birisi de milliyetçilik alanında görmüştür. Halk Partisinin meşhur maddesinde gösterdiği şuursuzluk Türklüğün millî bir iman ve idealden mahrum kalmasıyla neticelenmiştir.

Otuz senedir iş başında bulunan Halk Partisi yetişen neslin manevi birlikten mahrum bırakmıştır. Her milletin kendi tarih bünyesine göre bir milliyet anlayışı vardır. Bizdeki iktidar partisi böyle bir anlayıştan mahrum olduğu için anayasada tâbiyet esasıyla izah ettiği “*Milliyet*” maddesini parti programında dil ve kültür, askeri mekteplerin yıllarca tatbik edilen kabul şartnamelerinde ırk, maarifin senelerce mecburi tuttuğu tarih kitaplarında Turan ve edebiyat kitaplarında vatanla izah edildiğini ifade etmiştir.

Laiklik konusunda da Halk Partisinin yanlışlarından bahseden İsmail Hami, Osmanlı tarihinde asırlar boyunca hâkim olan din şuuruna laiklik maddesinden dolayı son verildiğini söylemiştir. Fakat bunun yerine otuz sene içerisinde millî bir iman ve ideal kurulumadığını ileri sürmüştür. Nesiller arasında yayılan muhtelif milliyet anlayışlarına sebep olarak memleketin manevi birlikten mahrum bırakmış olmasının sonuçlarının ağır olacağını söylemiştir. Başka memleketlerde en büyük manevi kuvvet olan milliyet kavramının bizde bir tefrika kaynağı şekline sokulmuş olmasının yegâne sebebi, maddi varlığımız gibi manevi varlığımızın da tam otuz yıl boyunca şuursuz bir tasarruf altında çocuk oyuncağı gibi kalmış olmasıdır. Halk Partisi, milli ideallerden mahrum memleketi, yabancı ideallerin etkisine açık bir saha olarak bırakmıştır.

İsmail Hami, her millet ve devletin biri maddi ve biri manevi olmak üzere iki unsurdan oluşmakta olduğunu ifade etmiştir. Arazi, nüfus, umumi servet vesairden ibaret olan maddi unsura ek olarak maneviyatın dil, tarih, din, ahlak, gelenek, adet ve millî katmanlardan oluşan bir yapı demiştir. Bu tür etkenlerden oluşan devletin düşman silahıyla yıkılmasına imkân olmadığını belirtmiştir. Bunlara örnek olarak Balkan devletlerini gösteren İsmail Hami, vaktiyle sadece maddi unsurları fethetmiş olduğumuz Balkan devletleri, nihayet manevi bünyeleri yoluyla istiklallerini temin etmeleriyle neticelenmiştir. Çünkü fatihler için bir milletin manevi mevcudiyetlerini fethetmelerinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.

İsmail Hamiye göre; manevi vaziyetimizin iktidar partisine ait zümrenin otuz yıllık keyfi tasarrufundan dolayı dilimiz, tarihimiz, millî ahlakımızla, örflerimiz tamamıyla bozulup çürümüş, mazimizle her türlü alakamız kesilmiştir. Esperanto²³⁰

²³⁰ Esperanto: 1887 yılında Leh göz doktoru Ludwik Lejzer Zamenhof tarafından yapılmış yapay dildir.

gibi uydurma bir dil icat edilmiş olduğu için, Türk milliyetinin hiçbir dış taarruzla yıkılamayacak en büyük özelliği olan manevi yönü sırf iç darbelerle nihayet Halk Partisi tarafından temelinden sarsılmıştır.

Danışmende göre; Halk Partisinin milli bünye üzerinde keyfi bir tasarrufla sebep olduğu bu manevi felakete ek olarak, maddi sahalardaki muvaffakiyetsizlikleri de Türk milletini son harbe girmemiş olduğu halde yeryüzünün en bedbaht milletlerinden biri haline getirmiştir. Bütün fenalıkların kaynağı, memlekette hakiki bir demokrasi kurulmasına imkân bırakılmayacak bir takım kanuni zorlamalara dayanan benzersiz bir idare kurulmuş olmasında göstermiştir.

Demokratik idarelerin teşekkülünde yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrımı esas olduğu halde, bizde bunun aksi kurulup tek meclis esasına dayalı sistem kurulmuş hem yasama hem yürütme hem yargı kuvvetleri bu tek mecliste toplanan Büyük Millet Meclisi kendi kendinin denetleyicisi olmuştur. Bundan dolayı kanunen istiklali olmayan bir adliye vücuda gelmiş ve daimi bir tahakkümüne yol açan bu vaziyet hakiki bir demokrasi kurulmasına imkân bırakmamıştır.

İsmail Hami, ekonomik olarak Halk Partisinin yapmış olduğu yanlışları partisinin beyannamesinde sıralamıştır. Milletin mali itibar esasını teşkil eden altın stokumuzun piyasaya dökülürmesi ve bir taraftan da kâğıt para miktarının bir milyara yaklaşmasından dolayı enflasyon olmasının sebebini otuz yıllık tasarrufun sonucunda oluştuğunu söylemiştir. Hayat pahalılığının günden güne artıp genel sefaletin sıhhat seviyesini sarsacak hale gelmesi, kaçakçılık ve zimmete para geçirme suçlarının milli şeref ve haysiyetimizi dışarda bile lekeleyecek dereceleri bulmuş olmasına rağmen takibata uğramaması utanç veren konulardandır. Üç kıta üzerinde dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Osmanlı Devletinin memurin kadrosunu birkaç misli aşan muazzam bir memur ordusuyla misli görülmemiş bir kırtasiyecilik kurulmasından dolayı devlet bütçesinde aylıklar faslı yüzde elliye bulan masraflara kadar varmıştır.

Danışmende göre; lüks bağımlılığından dolayı aşırı israfın büyük bir toplamı olması, uydurma bir dile çevrilmiş olan anayasanın halk için adeta karmaşa şeklini almış olması, milli bünyemize uymayan tercüme kanunlarla hem birbirleriyle hem de anayasayla bağdaşmayan hükümlerin bulunması, adalet mekanizmasının acizliğini göstermektedir. İsmail Hamiye göre; bazı kanunlarda insan haklarını ihlal

edecek şiddetli maddelerin bulunması, tek parti mensupları için şahsi ve genel kanunların kabulü, hazırlık olmadığı halde ilan edilen ve senelerce uygulanan seferberlik ülke ekonomisine tek partinin hediyesidir.

İsmail Hami, parti reisliğiyle birleştirilen devlet reisliği ile birlikte tarafsızlığın ihlali, bir takım vatandaşların keyfi emirlerle toptan kurşuna dizilmeleri, bütün bunlar yapılırken matbuatın ağzına da kilitler vurulması gibi ciddi ve kanuni devlet mefhumuyla telif edilemeyecek fenalıkların hepsinin kaynağı olarak tek bir meclisin kendi kendini idare edip durmasında görmüştür. İsmail Hami fiilen çok partili hayata geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Danışmende göre; her seçim zamanında dönüp duran bu daire eğer bu seçimde de devam edip Halk Partisi dört sene daha iş başında kalacak olursa, bütün bu saydığımız felaketlere ek olarak sayamadığımız fenalıklar büsbütün artarak hüküm sürecektir. Fakat millî takat ve kudret son haddine dayanmış olduğu için hem bir takım iç çöküntülere, hem bazı yabancı ideolojilerin korkunç faaliyetlerine yol açmış olacaktır.

İsmail Hamiye göre; Halk Partisinin halka rağmen bu memlekette tıpkı bir miras gibi daimi surette kullanmak isteyen zihniyet noktası, kendi kendine taktığı bir kurtarıcılık süsünden ibarettir. Bu tür bir düşüncenin Türk'ü öyle bir zümrenin kurtarmasına muhtaç, aciz ve iradesiz kitle saymak demektir. Ona göre dünyanın en şanlı tarihine sahip olan bu milleti hiçbir zümre veya parti kurtarmamıştır. Türk milleti kendi kendini kurtarmış olduğu için bu memleket hiçbir zümre veya partinin malı değildir. Bu duruma örnek olarak Churchill ve De Gaule'yi göstermiştir. İngiliz ve Fransız bağımsızlıklarında rol oynayan kişiler seçimlerle görevlerinden uzaklaştırılmışlardır.

İsmail Hamiye göre; dış ve iç tehlikelerin beklediği yeni dönemde Halk Partisinin tek başına keyfi hâkimiyetine son vermek hiç olmazsa set çekmek için 1950 seçimlerinde Büyük Millet Meclisine halkın hakiki temayüllerini temsil edebilecek kuvvetli bir muhalefet girmesinden başka çare olmadığını ileri sürmüştür. Fakat bu durum Türk milleti için uygun değildir. Ona göre, memlekette seçmenlerin çoğunu oluşturan müstakil muhalifler iktidarın süre gelmiş seçim hilelerinden umutsuz olduğu, muhalif partiler de ortak hedeflerini bırakıp nihayet birbirleriyle mücadeleye girdiğini ifade etmiştir.

Danışmende göre; bu durum böyle devam ettiği takdirde, *Müstakil Partisiyle* muhalif partiler dünyanın en karışık ve en tehlikeli devrinde bizdeki zümre hâkimiyetini dört sene daha kendi elleriyle teslim etmiş olacaklardır. Türk vatanını hem içerden hem dışarıdan en korkunç akıbetlere maruz bırakmış olacaklardır. İsmail Hami, Müstakiller Birliğinin kurulmasına yol açan nedenler olarak bunları ileri sürmüştür.

İsmail Hami, ilk işlerinin, milletin çok büyük ekseriyetini oluşturdukları halde seçimlere lakayt kalan müstakil, muzdarip muhaliflerle ve 1950 seçimlerinde birbirleriyle mücadele edecek muhalif partiler arasında el birliği temini ve işte bu suretle otuz yıllık köhne iktidar zümresine karşı bir milli muhalefet cephesi teşkiline çalışmak olacağı değerlendirmesi yapmıştır. Danışmende göre; böyle bir cephe teşekkül ettiği takdirde Halk Partisi elindeki resmi ve mali imkânlarla rağmen iktidar mevkisini muhafaza edemeyecek, yeni mecliste çok kuvvetli bir muhalefet cephesiyle karşılaşacaktır.

Danışmend, maddi ve manevi varlıklarımızı istediği gibi tasarruf ve tahakküm edebilme imkânlarından mahrum olacak Halk Partisi'nin kaynaklarının da kurumuş olacağını düşünmüştür. Ona göre; muhalif partilerin muhterem reisleri ile idarecileri ortak hedeflerini bırakıp birbirleriyle mücadele ettikleri sürece muhalefetin yeni meclise belki şimdikinden daha zayıf olasılıkla parçalanmış bir halde girmesine yol açacaktır.

İsmail Hami, Halk Partisinin iktidarının, memleketin genel ıstırabının dört sene daha idame etmiş olacağını düşünmüştür. Parti programları arasındaki farklar, demokrasi tarihinde pek çok emsaline tesadüf edilmeyen böyle bir elbirliğine mani değildir. Çünkü programların kıymeti, muhalif partilerin iş başına gelebilmesi imkânıyla kaim olduğunu belirtmiştir. Ona göre, muhalif partilerle Müstakiller Birliğinin memleketin maruz olduğu iç ve dış tehlikelerden dolayı 1950 seçimlerinde çok büyük bir tarihi mesuliyet altında bulunduğunu dile getirmiştir.

İsmail Hami, memleketin durumunun istiklal harbini doğuran vaziyetle karşılaştırılacak kadar mühim bir vaziyette bulunduğunu ileri sürmüştür. Muhalif partilerin vatani davetimizi kabul etmekte tereddüt etmeyeceklerini, bütün

memleketteki müstakil muhaliflerinde şahsen birliğe iltihak ederek desteklemeye davet etmiştir²³¹.

²³¹*Müstakiller Birliği*, s. 1-8.

II. BÖLÜM

1950- 1952 YILLARI ARASI YAZI HAYATI

MİLLİYET GAZETESİNDE YAZMAYA BAŞLAMASI

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelmiştir. Böylece 27 yıl devam eden tek parti iktidarı da sona ermiştir. Demokrat Parti iktidara geldikten yaklaşık 1 ay sonra İsmail Hami Danişmend *Milliyet* gazetesinde yazmaya başlamıştır²³². İsmail Hami'nin yazısının başlığı ilk iki gün “*Memleket Davaları*” olmuş ancak daha sonra değişmiştir²³³. Uzun süre “*Sözün Kısası*” başlığını kullanmış ve bu başlık altında dil, siyaset ve sosyal meselelerde yazmıştır. Kısa süre de olsa “*Makale*” başlığını kullanan İsmail Hami, gazetede yazılarının sonuna kadar “*Tarih Bahisleri*” başlığını kullanmıştır²³⁴. *Milliyet* gazetesi İsmail Hami'nin yazı kadrosuna katılmasını baş sayfasından duyurmuştur²³⁵. Köşesinde kaleme aldığı konular ağırlıklı tarih, dil ve döneme ait olan siyasi olaylardır. İsmail Hami, yazılarını tefrika halinde yayınlamıştır. Her gün gazetede yazı yazmasa da 2 yıl boyunca aralıklarla *Milliyet* gazetesinde yazmaya devam etmiştir.

İ- Siyasi Partilere Bakışı

A- Demokrat Parti ve Yeni Türkiye Hedefi

İsmail Hami, Demokrat Partinin iktidara gelmesi ile birlikte yeni bir dönemin başlamış olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca “*Yeni Türkiye*” terimi de yazılarında çokça geçen bir terimdir. İsmail Hami, büyük bir inkılâbın sonucu olarak ortaya çıkan yeni Türkiye'nin, içerde millî hâkimiyeti esas alan şeklini temellendirmek ve her kesimi sevindirmek, dışarıda son zaferlerin sağladığı yüksek seviyeyi korumak için, her sahada kesin ve olumlu teşebbüslere girişmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Ona göre; bu girişimlerden bir kısmının hayati bir önemi vardır. Bunların en mühimleri; nüfusun artması, eğitimin genele ulaştırılması,

²³²*Milliyet*, 19 Haziran 1950, s. 3.

²³³*Milliyet*, 21 Haziran 1950, s. 4.

²³⁴*Milliyet*, 18 Mayıs 1952, s. 5.

²³⁵*Milliyet*, 18 Haziran 1950, s. 3.

adaletin dağıtılması, güvenliğin sağlanması, bayındırlık ve imar işlerinin temini ve refahın sağlanmasıdır²³⁶.

İsmail Hami, Demokrat Partinin yapacağı en ayırıcı özelliğinin kurumlarımızın tarihi gelişimleri unutulmamak üzere, her şeye yeni bir ruh, modern bir canlılık vermek, milli hâkimiyetimizin sembolü olan kanunu mutlak surette hâkim kılmak ve doğrudan doğruya halkın refah ve saadetini hedef almak olması gerektiğine inanmak olduğunu ifade etmiştir. Danişmend, millî sınırları belirlenmiş Türkiye’de Demokrat Partinin özellikle bu sınırların içini düşünmek, geçmişin maceracı siyasetine son vererek yeni sıkıntılar çıkarmaktan sakınmanın bizim için kural olması gerektiğinin altını çizmiştir.

İsmail Hami, Demokrat Partinin Türk kültürünü korumasını gerektiğinin altını çizmiştir. Danişmend, yeni Türkiye’nin bilgi, kültür, yiğitlik, hürriyet şuuru yatan Türk kültüründen uzaklaşmadan millî ve demokrat bir yapı kurması gerektiğine inanmıştır. İslam dünyasının koruyucusu olan Türklerin Araplarla arasını iyi tutması gerektiğinin de altını çizmiştir. Çünkü Türklerle Müslüman Araplar arasına ne zaman ayrılık girmişse, can düşmanları bu ayrılıktan daima yararlanmıştır. Türklük ve Müslümanlığa müthiş darbeler indirmişlerdir²³⁷.

Öte yandan Danişmende göre; Türklük ve Müslümanlık birliğini sağlamışsa; diğer yandaki Hristiyan dünyasını sindirmişlerdir. Varlıklarını, dinlerini ve istiklallerini kabul ettirmişlerdir. Ona göre; yeni Türkiye’nin de üstüne düşen görevlerinden bir tanesi yanlış uygulanan inkılâpların toplum içerisinde açmış olduğu yaraları onarmaktır. Dil, tarih ve kültür alanında otuz yıllık iktidarın açmış olduğu zararları tamir etmek geleceğin Türkiye’sinin tarihine karşı vicdani bir görev olarak görmüştür²³⁸.

Danişmend, yeni Türkiye’nin yükselmek için başka bir yola girmeye mecbur olduğunun altını çizmiştir. Yeni yola girmek için de, eğitim tarzımızı, sosyal teşkilatımızı temelden değiştirmekten başka çare görmemiştir. Hayat ve istikbali ailesinden, devletinden bekleyen, şahsi teşebbüs, azim ve iradede mahrum bir nesil ile yükselmenin temin edilemeyeceğine inanmıştır. Hayatını yalnız kendi çalışma ve

²³⁶ İsmail Hami Danişmend, “Şarkla Garp Arasında”, *Milliyet*, 19 Kasım 1950, s. 3.

²³⁷ İsmail Hami Danişmend, “Mesuliyet Efsanesi”, *Milliyet*, 3 Ekim 1951, s. 3.

²³⁸ İsmail Hami Danişmend, “Bir Zihniyet Hastalığı”, *Milliyet*, 8 Eylül 1950, s. 3.

gayretinden bekleyecek, dinç ve azimli bir nesle ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Gelecek nesle verilecek azim ve inancın yeni Türkiye'nin temellerini atacak surette olması gerektiğine inanmıştır.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı ile görüşmelerini aktaran İsmail Hami, Tevfik İleri'nin yapmak istediği çeviri faaliyetinden bahsetmiştir. Tarihi bir çalışma olan Encümen-i Danişin de çeviri merkezi kurmak istediğini fakat siyasetin işin içine girmesinden dolayı başarısız bir girişim olarak kaldığından bahsetmiştir. Danişmend, Tevfik İleri'nin yapmak istediği çeviri hareketi ile akademi kurulacağını belirtmiştir. Ona göre, yeni Türkiye'nin temelleri eğer siyasetten uzak olması başarılırsa Türk diliyle umumi kültürü kaynaştıracak disiplinin ortaya çıkacağını dile getirmiştir²³⁹.

Danişmend, Yeni Türkiye'nin inşasında Demokrat Partide yer alan şahsiyetlere kritik görevler düşmekte olduğu vurgusunu yapmıştır. Bireysel faaliyete önem veren İsmail Hami, millî ideal arayışını bir an evvel gençlere verecek kişilerin varlığından bahsetmiştir. Bu konuda Tevfik İleri'nin teşebbüsünden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Türk kültürü ile bağlantı kurmak amacıyla eski harflerle yazılmış eserlerin Latin alfabesine kazandırılması için bir komisyon kurulmasını tavsiye etmiş ve bu alanda çalışmaların yapılmış olduğunun altını çizmiştir. Danişmend, bu komisyonda çalışması için Tevfik İleri'den telgraf almış olduğunu ifade etmiştir²⁴⁰.

Millî ruhun, din ve dil birliğinin sonucunda oluştuğunu söyleyen İsmail Hami, inkılâpları millî ruhun uyanışı ve gelişmesi olarak tarif etmiştir. Danişmend, geçmişten geleceğe doğru giderken, geçmişin enkazı arasında nelerin millî ruha uygun ve mukaddes olduklarını, ne gibi faktörlerin millî kültüre girmiş zararlı ve yabancı olduklarını tespiti yeni hükümete düşen görev olarak değerlendirmiştir²⁴¹.

İsmail Hami, yeni Türkiye'nin eğitim prensibini; ilk eğitimde genel birlik, eğitimin diğer evreleri içinde mevcut veya yeniden yapılacak olan okulları program ve mahiyet itibarıyla memleketin ihtiyacına göre yapılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Danişmend, okullardaki eğitim ikiliğinin artık tarihe karışmasını istemiştir. İlkokulda eğitimsel birlik sağlanarak tabiat bilgileri, mühendislik,

²³⁹ İsmail Hami Danişmend, "Zavallı Encümen-i Daniş", *Milliyet*, 18 Temmuz 1951, s. 3.

²⁴⁰ İsmail Hami Danişmend, "İmkân ve İmkânsızlıklar", *Milliyet*, 31 Aralık 1951, s. 3.

²⁴¹ İsmail Hami Danişmend, "Tevfik İlerinin Milli Rönesans Hamlesi", *Milliyet*, 12 Temmuz 1952, s. 3.

edebiyat, hukuk fakülteleri gibi uzmanlaşma olmalıdır. Ona göre; memleketimizin zanaatkâra ihtiyacı vardır. Yeni Türkiye'nin eğitim programının millî kültür ve medeni hayat programı şeklinde olması gerektiğini söylemiştir²⁴².

B- Cumhuriyet Halk Partisine Bakışı

İsmail Hami Danişmend, otuz yıllık Cumhuriyet Halk Parti iktidarının hemen sonunda *Milliyet* gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı, 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Partinin kazanmasıyla son bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, çok partili hayata fiili olarak geçmiştir. Yeni bir sürecin başladığı bu günlerde İsmail Hami, seçimlerden bir ay sonra 18 Haziran 1950'de *Milliyet* gazetesinde yazmaya başlamıştır²⁴³. İsmail Hami, hemen ikinci gününde otuz yıllık iktidarın biriktirmiş olduğu yığınlarla hataları eleştirmeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti adının yanlışlığından başlayarak yanlışları sıralamıştır. Devletin isminin diğer Avrupa devletlerinin aksine kendi dilinde bir ismi olmadığını; mesuliyetinin de Halk Partisine ait olduğunu altını çizmiştir²⁴⁴.

Diğer yandan devletin isminin yanlışlığına ek olarak Halk Partisinin yapmış olduğu öteki yanlışlardan bahsetmiştir. Kaza, ilçe ve köy isimlerinin de pervasızca Halk Partisi tarafından Milli Mücadele komutanlarının adı ile değiştirilmiş olmasını örnek vermiştir. Kazım Paşa, İsmet Paşa, İsmetiyye diye yer bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre; bunun yanında Fethiyye, Kazımiyye ismi de konularak epeyce saçma bir hal almıştır. Bu halin yanlışlığından bahseden İsmail Hami; *“Eğer iş başına çıkan her parti erkânının isimleri memleketin bir yerine zorla yapıştırılacak olursa, gittikçe bu bakımdan bir coğrafya kamusuna bile ihtiyaç olacaktır! Artık bu hale bir an evvel son verilmelidir”* diyerek Halk Partisinin hatalarının telafi edilmesinin gerektiğine inanmıştır²⁴⁵.

İsmail Hami, demokratik bir Türkiye için partilerin işlevsel görevlerinin bulunması gerektiğine inanmıştır. Kendisinin kurmuş olduğu *Müstakiller Birliği* Partisinin önümüzdeki günlerde gerçek bir parti haline gelmek için kongre

²⁴² İsmail Hami Danişmend, “Siyaset İncileri”, *Milliyet*, 14 Haziran 1952, s. 3.

²⁴³ İsmail Hami Danişmend, “Temizlik Tarihimizin İki Devri”, *Milliyet*, 18 Haziran 1950, s. 3.

²⁴⁴ İsmail Hami Danişmend, “Milliyetçi Devletin Milliyetsiz Adı”, *Milliyet*, 19 Haziran 1950, s. 3.

²⁴⁵ İsmail Hami Danişmend, “Parti Coğrafyası”, *Milliyet*, 20 Haziran 1950, s. 3.

yapacağını ifade etmiştir. Millet ve Milli Kalkınma Partilerinin memleketin üçte birinde teşkilat kurabildiklerini, Toprak ve Emlak Partisi'nin ise sadece İstanbul'da teşkilat kurabilmiş olduğundan bahsetmiştir. Bütün memlekette teşkilatı bulundurabilen partilerden iki tane parti bulunduğunu belirtmiştir. Birisi Demokrat Parti iken diğeri yıllarca devletin bütün imkânlarından yararlanarak teşkilatını güçlendiren Cumhuriyet Halk Partisidir²⁴⁶.

İsmail Hami, eski ve yeni iktidar partilerinin ilmi manası ile ideoloji ifade etmeyen parti programları arasında hiçbir fark olmadığını ifade etmiştir. Son seçimlerin temin ettiği değişikliğin neticesi yalnız icraat sahasının sabit kalacağını ve bunun da yeni iktidar partisinin başkanının sözleriyle sabit olduğunu ileri sürmüştür. Bunun anlamı da memleket nasıl otuz senedir hangi prensiplerle idare edilmişse, gene aynı prensiplerle daha iyi idare edileceğini iddia etmiştir.

Bu durum karşısında halkın yeni ihtiyaçlarını karşılayacak kuvvetli bir parti için başarı sahası tamamı ile açık görmüştür. Ona göre; bundan dolayı memleket için hakiki bir ideoloji partisi artık en büyük zorunluluk haline gelmiştir. Partilerin geliş güzel bir muhalefet grubu demek olmadığına, kuvvetli bir fikir etrafında ortaya çıkmış bir teşkilat demek olduğuna vurgu yapmıştır. İsmail Hami'nin bu fikirleri çok geçmeden değişmiştir. Çünkü kendisinin kurmuş olduğu *Müstakiller Birliği Partisi* feshedilmiştir²⁴⁷.

İsmail Hami, Halk Partisinin Türkçe üzerinde hataları değerlendirirken; Türkçe üzerine yapılmış olan inkılâpların Batı etkisinde kalınarak genç nesil tarafından konuşulan anlaşılmas bir Türkçe halini almış olmasından rahatsız olduğunu dile getirmiştir²⁴⁸. Bu durumu düzeltmek için Halk Partisinin otuz yıl boyunca pasif kalmış olduğunu iddia etmiştir²⁴⁹.

İsmail Hami, Halk Partisinin Türk diline yapmış olduğu zulme ek olarak insanlara yapmış olduğu eziyetler de olduğunu ifade etmiştir. Askeri bir geminin bile bile ölüme terk edilmiş olduğundan bahsetmiştir. Mısır'a gitmesi için yola çıkacak olan geminin kaptanı Yüzbaşı, yolculuğu tamamlamalarının imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Hatta aile meclisinde "*Bizi Mısır tarikiyle İngiltere'ye değil, Mersin*

²⁴⁶ İsmail Hami Danişmend, "Parti Çokluğunda Parti Yokluğu", *Milliyet*, 21 Haziran 1950, s. 3.

²⁴⁷ *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1950, s. 5.

²⁴⁸ İsmail Hami Danişmend, "Baylık ve Bayanlık İnkılâbı", *Milliyet*, 22 Haziran 1950, s. 3.

²⁴⁹ İsmail Hami Danişmend, "Elkap İnkılâbı", *Milliyet*, 23 Haziran 1950, s. 3.

tarikiyle denizin dibine gönderiyorlar: Refah vapuru Mısır'a gidemeyecek kadar çürük bir teknedir, yeteri kadar hazırlığı da yoktur! Bilhassa bir denizaltı taarruzuna uğradığımız takdirde felaket muhakkaktır. Biz, bile bile ölüme gidiyoruz” diyerek durumu özetlemiştir²⁵⁰.

İsmail Hami, Halk Partisi döneminde uygulanan dış politikayı yetersiz bulmuştur. Osmanlı Devletinin gerileme devrinden itibaren başlayan *“bir karış toprak vermemek ve istememek şartıyla sınırları muhafaza politikası”* izlemiş olduklarına işaret etmiştir. Danişmend, Halk Partisinin Cumhuriyet devrinde Hatay Meselesi hariç takip ettiği siyasetin aynı olduğunu belirtmiştir. 1920’den beri otuz senedir tekrar edilip duran diplomasi prensibini; *“Ne kimseden bir karış yer isteriz, ne kimseye bir karış toprak veririz!”* şeklinde uygulandığını ifade etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin otuz yıl boyunca hiçbir hedefi olmayan dış politikasının varlığıyla yokluğunun eş değer olduğuna inanmıştır. Millî sınırları imparatorluk mirası olan bir memleketin muhafaza politikası uygulamış olmasını tehlikeli bir durum olarak görmüştür. Danişmende göre; Suriye ve Yunanistan’da akrabaları bulunan vatandaşlara sahip olan ülkemizin, dış politikasının eksik olmasını Halk Partisinin sorumsuz dış politika anlayışdır²⁵¹.

Danişmend, Halk Partisinin otuz yıllık dönemde manevi bünyemizde sorunlara neden olan politikalar izlemiş olduğuna işaret etmiştir. Öyle ki, Halk Partisi politikasının sonuçlarının yıllar geçse bile onarılmayacak kadar hatalarının olduğunu belirtmiştir²⁵². İsmail Hami, Halk Partisinin otuz yılın mesuliyeti üzerinde bulunan bu partinin millete verecek iki türlü hesabı olduğunu belirtmiştir. Birincisi; Meclis kürsüsünden matbuata ve nihayet mahkemelere aksetmeye başlayan icraatların ve ikincisi de parti kasasından ziyade padişahların özel hazinelerini andıran muazzam servetin hesabıdır. Memlekette büyük bir mali kuvvet şeklini alan Halk Partisinin hazinesini ölçüsüz diye tarif edilen özel hazinesini, taşınır ve taşınmaz menkul olarak ikiye ayırmıştır.

İsmail Hami, tüm bunların yanında Halk Partisi iktidarının uygulamalar bakımından ırkçı bir tarzda olmasına rağmen, daha sonra yine milliyetçi kesime de

²⁵⁰ İsmail Hami Danişmend, “Bir Şehidin İthamları”, *Milliyet*, 24 Haziran 1950, s. 3.

²⁵¹ İsmail Hami Danişmend “Harici Siyasetin Menfisiyle Müspeti”, *Milliyet*, 25 Haziran 1950, s. 3.

²⁵² İsmail Hami Danişmend, “Manevi Bünyemizin Acıklı Manzarası”, *Milliyet*, 29 Haziran 1950, s. 3.

taarruzlar uygulayarak yıldırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Millet teriminin liselerde okutulan kitaplarda ırk esasına dayandırdıklarının da ayrıca altını çizmiştir²⁵³.

II- Siyasi Akımlara Bakışı

A- Türkçülük- Milliyetçilik

İsmail Hami, her milletin, ırkın kendisine ait güzellik anlayışı olduğunu belirterek siyahi rengin Hristiyan resimlerinde Hz. Meryem, Hz. İsa'nın zifiri karanlık resimlerinin yapıldığına dikkat çekmiştir. Kaynaklarda her ırka ait benzetmelerin bulunduğunu söylemiştir. Sarı ırkın çamurdan(sapsarı bir balçıktan) yapılmış gravürlerine rastlamıştır. Ona göre; beyaz ırkın güzellik ideali milletten millete farklılık arz etmiştir. İdeal güzelliği Garpta Yunanlıların, Şarkta Türklerin temsil ettiğini iddia etmiştir. Garp milletlerini hayran bırakan heykellerinin Yunan tipini, Doğu milletlerini hayran bırakan Türk sanat tipleri Sanskrit, Zend, Arap ve Acem edebi sanatlarıyla tasvir edildiğini belirtmiştir²⁵⁴. Irksal güzellik ölçütlerine vurgu yapan Danişmend, ırkları farklı kategorilerde ele almıştır²⁵⁵.

Bunlara ek olarak İsmail Hami, Türk tipinin Eski İran'ın mukaddes kitabında bütün incelikleriyle detaylı şekilde tasvir edildiğini aktarmıştır. Danişmend, seyyahların Gazneli sarayında gördüğü Türk tipini; uzun boy, kırmızı dudak, küçük ağız, hilali kaş, uzun ve kumral saç, dip tarafı dümdüz burunu bulunduğunu aktardıklarına işaret etmiştir. Irki ayrımın en mühimi pembelikle göz renginin açıklığı, saç kumrallığı, Çin, Hint, Arap ve Acem vesikalarında sabit bulunduğunu görmüştür. Orta Asya'da bulunmuş eski Türk heykellerinin de klasik Türk tipini yansıtmakta olduğunu iddia etmiştir²⁵⁶.

Öte yandan İsmail Hami, Türklük değerlerini hiçe sayacak şekilde hareket eden âlimlerimiz olduğuna işaret etmiştir. Traklar, Etrüskler, Hititler, Galler gibi eski milletleri Türkleştirivermek cereyanı o kadar suiistimal edildi ki Türklükle alakalı ilmi vesikalarla tespit edilebilecek milletlerden bahsederken bile insana bıkkınlık

²⁵³ İsmail Hami Danişmend, "Tezadlar ve Tenakuzlar Diyarı", *Milliyet*, 3 Ekim 1950, s. 3.

²⁵⁴ İsmail Hami Danişmend, "Türk Güzelliğinin Klasik Ölçüleri", *Milliyet*, 2 Eylül 1950, s. 3.

²⁵⁵ Ferudun Ata, "İsmail Hami Danişmend'in 'İrk' Üzerine Bazı Tespitleri", *Tarihin Peşinde*, Konya 2013, s. 76-78.

²⁵⁶ İsmail Hami Danişmend, "Orta Asya Heykelleri", *Milliyet*, 6 Eylül 1950, s. 3.

geldiğini belirtmiştir. Hâlbuki Sümer dilinin Turan ismiyle de anılan Ural- Altay dillerinden olduğu, hatta doğrudan Türk dillerinden olduğu hakkında farklı Avrupa âlimlerinin XIX. asırdan itibaren yazdıkları eserler yekûn teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Sümer dilinden örnekler veren İsmail Hami, aynı köke ait kelimelerin binleri bulunduğunu görmüştür. Sümerlerin Türklüğünün ispatlanması demek bütün medeniyetlere temel taşı olan medeniyetin Türklüğü demektir. Yazının icadı ile insanlığı hayvanlıktan ayıran ırk, Türk ırkıdır demenin kolaylaşacağını iddia etmiştir²⁵⁷.

İsmail Hamiye göre; Türk ırkı Orta Asya'nın Estoral dairesinden; İslam kültür dairesine geçtikten sonra, miladın XI. asrında Anadolu'nun fethi ile Türkiye kurulmasından Garp kültür dairesi ile derhal temasa geçtiğini, böylece günümüzde Türkiye kültür dairesinin başladığını ifade etmiştir. Fakat ona göre, IX. asırdan başlayarak Tanzimat'a kadar devam eden zamanda, İslami etki fazla olmuştur. Bundan sonra Garp tesiri nispeten değişmiştir. Garba karşı Avrupalılık duygusu şeklinde hayranlık hissi her alanda ortaya çıkmıştır. Böylece Türk kültürünün tanınmayacak hâle geldiğine inanmıştır²⁵⁸.

İsmail Hami'nin Türkçü düşüncesini özetleyerek Türkiye'deki vatandaşların peşinen kabul etmesini istediği konular şunlardır: *"Biz Garplı değil Şarklıyız; Hristiyan değil, Müslümanız, Frenk değil Türk'üz. Yanlış olarak Garp medeniyeti dediğimiz ilim ve teknik Şarkın ve Garbın ortak sermayesidir"*. Milli benliğimizin bozulmaması şartıyla ondan istifade etmenin hem hak hem vazife edileceğini savunmuştur²⁵⁹.

Danışmend, dünyada saf ırk olmadığı gibi saf dil de olmadığını belirtmiştir. Ona göre; bütün ırklar diğerlerinden az çok etkilendiği gibi; diller de nispeten birbirleriyle alışveriş ederek karışmıştır. Bu hakikatlerin antropoloji ve lisaniyat ilimlerinin bilindik esaslarındandır. Türkçede Çince alması olduğumuz kelimelerin olduğunu tüm dil bilimciler bilmektedir. Yunancadan, Acemceden, Arapçadan Türkçeye geçmiş kelimeler olmasının saf dil olmadığını da göstermiştir²⁶⁰. Türk

²⁵⁷ İsmail Hami Danışmend, "Sümer Meselesi", *Milliyet*, 7 Eylül 1951, s. 3.

²⁵⁸ İsmail Hami Danışmend, "Biz, Bize Benzemiyoruz", *Milliyet*, 14 Ekim 1950, s. 3.

²⁵⁹ İsmail Hami Danışmend, "Devletin Yapamadığını Yapan Adam", *Milliyet*, 1 Kasım 1950, s. 3.

²⁶⁰ İsmail Hami Danışmend, "Müteradifler Meselesi", *Milliyet*, 29 Eylül 1950, s. 3.

milletini seven ve tarihsel gemişı ile de övünen İsmail Hami, bazen cemiyetin de akl, ruhî sağlığının bozulacağından bahsedebilecek kadar da toplumu eleştirmiştir²⁶¹.

B- Batıcılık

İsmail Hamiye göre; Müslüman şark kültürünün seviyesi, Hristiyan Garp medeniyetinden daha yüksek olduğu dönemde aydınlarının yalnızca Türk-İslam kültürüyle ilgilenmişlerdir. Ona göre; bu durum Rönesans’la değişmiştir. Danişmend, Türk toplumunun Tanzimat’la farkına varılan bu durumun gerçek olduğunu belirtmiştir. Türk toplumunda, bu dönemde ele alınmış eserlerde Batı kültürü göz ardı edildiğini; yazılma gereği bile duyulmadığını, en büyük aydınlarımızdan Cevdet Paşa bile Garp medeniyetine ait yer ve şahıs isimlerini yanlış yazdığını ifade etmiştir. Bunun Türk aydınının Batı medeniyetine bakış açısından kaynaklandığını dile getirmiştir.

Danişmende göre; Türklerde hem şark hem Garp kültürlerinden istifade etmiş yegâne nesil II. Meşrutiyet neslidir ve onlar da Balkan Savaşları’nda, Birinci Cihan Harbi’nde Çanakkale’de heba olup gitmişlerdir. İyi yetişmiş bu neslin olmayışı Cumhuriyet dönemi kültür politikamızı, Batı’ya bakış açımızı etkilemiştir. Bugün k neslin de tek cepheli donanıma sahip olmasından dolayı Batı hayranlığının sınırlarını izememiştir. Mensubu bulunduğu Doğu kültürünün zenginliğinden habersiz nesiller olmaması için hükümete görevler düşmekte olduğunu ifade ederek Demokrat Parti’yi göreve aėırmıştır²⁶².

Danişmend, Tanzimat’tan bu yana Batı’dan alınan birçok şeyin anlaşılmadığını veyahut yanlış anlaşılmış olduğunu dşnmştir. Yanlış anlaşıldığına en mühim rneğin Batıcılık fikri sahası olduğunu dşnmştir. Ona göre; bizdeki inkılâpçılık durmadan değişmek ve değiştirmek demektir. Eski kurumlarımızın adını sıklıkla değiştirmemizi de buna örnek olarak göstermiştir. İsmail Haminin rneği sıralaması şu şekilde olmuştur. nce şura-yı Devlet, sonra Devlet şurası ve nihayet Daniştay olmuştur. Tıpkı kanun gibi Divan-ı Muhasebat’ın

²⁶¹ İsmail Hami Danişmend, “Akl-ı Selim”, *Milliyet*, 12 Eylül 1950, s. 3.

²⁶² İsmail Hami Danişmend, “şarkla Garp Arasında”, *Milliyet*, 19 Kasım 1950, s. 3.

adı da Sayıştay olmuştur. İsmail Hami, kurum isimlerinin değişmesiyle Batılı olabileceğimizi düşünmeyi doğru bir anlayış olarak görmemiştir.

Türkiye’deki Batı hayranlığını anlayanın zor olduğunu ifade eden İsmail Hami, Darülfünun tabirinin atılıp üniversite, Maarif kelimesinin bırakılıp Kültür Bakanlığı’nın kabul edilmesindeki mananın inkılâpçılık bağımlılığından ileri geldiğini söyleyerek batı değerlerini benimsemek adına tarihi değerleri olan kurumların isimlerinin değiştirilmeyeceğini ifade etmiştir²⁶³.

İsmail Hamiye göre; Tanzimat’tan bu yana ki, yanlışlıklara ek olarak Cumhuriyet’in ilanından sonra otuz yıl iktidarda kalan Halk Partisi, Garp medeniyetinin birtakım siyasi ve toplumsal prensiplerinin kanunlaştırılarak yanlışların devletin temel taşı haline getirdiğini ifade etmiştir. Dünyada misli görülmemiş bir tezatlıkla demokrasi denilmesine rağmen mutlakîyetleri gölgede bırakan şef sistemi uygulanmıştır. Halkçı denilmesine karşın halkın parasını kazanacağı alanlara devletçilik namına el konulmuştur. Danişmend, devletin güya laik olmaya çalıştığını fakat durumun laik de olmadığını ifade etmiştir. Dini değerlerin devletin elinde olduğunu belirten İsmail Hami, ezan kanunları çıkartan, devletin içinde Diyanet İşleri ve Evkaf gibi muazzam dini daireler bulunduğunu belirtmiştir. Danişmend, bu kurumları işaret ederek laik olunamadığının altını çizmiştir.

Danişmend, milliyetçilik anlayışının farklı şekillerde uygulanmış olmasından rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Milliyetçiliğin devlet prensibi olmasına karşın liselerde okutulan tarih kitaplarında milliyet mefhumunun ırk esasıyla izah edildiğini hatta askeri mekteplere girecek talebenin Türk ırkından olması şart olduğu halde; bir takım milliyetçiler ırkçılık suçu ile itham edilerek hapis hanelerde inletilmiştir. Maarif Vekâleti ırkçılık aleyhine kitap yayınlamıştır. İsmail Hami, buna rağmen Bulgaristan’ın mağdur muhacirlerine ırkdaş diye kol açanların Batı zihniyetine de yazık ettiklerini düşünmüştür²⁶⁴.

İsmail Hami’ye göre “*Şark kelimeleri atılırken, Garp kelimeleri tümen tümen*” alınmıştır. Fransızca, Almanca kelimelere örnek çok varken, Arap, Acem kelimelerinin atılmasının Batılı olmakla alakası olmadığını görmek zor olmadığını

²⁶³ İsmail Hami Danişmend, “Değişiklik İptilası”, *Milliyet*, 26 Ekim 1951, s. 5.

²⁶⁴ İsmail Hami Danişmend, “Tezadlar ve Tenakuzlar Diyarı”, *Milliyet*, 9 Ekim 1950, s. 3.

ifade etmiştir²⁶⁵. Bir taraftan Harf İnkılâbı (1928) diğer taraftan dilimizin az zamanda çok sadeleşmesi, eski kültürümüzü şimdiki ve gelecek nesiller için kapalı bir hazine haline geldiği eleştirisini dile getirmiştir. Ona göre; netice olarak geçmiş ile gelecek arasındaki irtibat kesilmiştir. Atalarının kim olduğunu bilmeyen nesiller yetişmiştir. Danişmende göre; milliyetimiz ve milli varlığımız için en büyük tehlike geçmişinden kopuk nesillerdir. Otuz senedir inkılâpçılığı mazi düşmanlığı zannederek, misli görülmemiş bir dikkatsizlik içerisinde yaşadığımız için hiçbir Maarif Vekili bu tehlikeyi görmemiştir. Tevfik İleri'nin ilk defa tespit ettiği bu durum geçmişimizi geleceğe bağlayacak tedbirler alınmasında etkili olmuştur²⁶⁶.

Danişmend, gençliğin Batı'ya karşı sorgulanmaz bir şekilde hayranlık duyduğunu ve geçmişini bilmediği için şimdiye kadar Maarifin dünya klasiklerinden tercümesiyle yalnız Batı kültürünü aşılandığını belirtmiştir. Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere İsmail Hami, Hasan Ali Yücel dönemindeki tercüme hareketini hatalı ve eksik bulmaktadır. Türkün mazisinin yalnız askerlik ve fütuhattan ibaret gösterilmesinden rahatsızdır. Milliyetçi gençlerin bile atalarının yalnız kahramanlıklarıyla övünmesini yanlış bulmaktadır. Orta Asya Türklerinin ilim, edebiyat ve umumi medeniyet sahalarında yaptıklarından habersiz olmalarını üzüntüyle karşılamaktadır. Milli varlığımızın mevcudiyeti için kararların hızla alınmasını dilemiştir.

İsmail Hami, Halk Partisinin altı ok prensiplerinin anayasaya geçirilmiş hallerinin tuhaflikler zinciri hâline geldiğini öne sürerek, halkçı bir hükümetin devletçilik namına ferdi ve hususi teşebbüse rekabet etmesinin nasıl algılanması gerektiği hakkında şüphesi bulunmaktadır. İsmail Hami, altı ok prensibinden olan inkılâpçılığın anayasada yer bulmasını da tuhaf karşılamıştır. Danişmend, inkılâpçı devletin ne demek olduğunu anlayamadığını belirtmiştir. Devletin durmadan inkılâp yapması anlamına gelen maddenin; yapılacak inkılâp kalmadığı zaman işlevinin kalmayacağını söylemiştir. Nitekim zaten görünürde bulunmadığını da eklemiştir. Eğer inkılâptan maksat durmadan yeni inkılâplar yapmak değil de yapılmış

²⁶⁵ İsmail Hami Danişmend, “Manasız Bir Alafrangalık”, *Milliyet*, 9 Haziran 1952, s. 5.

²⁶⁶ İsmail Hami Danişmend, “Maziden Alacağımız Büyük Kuvvet”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1952, s. 3.

inkılâpları korumaktan ibaretse o prensibin adı muhafazakârlıktır. Türkiye’de batıcılığın aldığı son hali bu şekilde değerlendirmiştir²⁶⁷.

Danışmend’e göre manasız alafrangalık ve sebepsiz yenilikler inkılâpçılıktan sayılmıştır. Bey, Ağa, Efendi, Paşa gibi millî ve medeni unvanların güya demokrasi adına silindiğini söylemiştir. Ona göre; yüzyıllardan beri kullandığımız hükümdar, nazır ve vezir unvanlarının da alafrangalık namına atılması ve Fransızca tabirler kullanılmasının bizi Batılı yapmadığını düşünmüştür. Yunan kralıyla, kraliçesinin memleketimizi ziyaretlerinden bahseden ajans telgraflarında Majeste, Ekselans gibi kelimelerin kullanıldığını söylemiştir. Bunların dil yapısına bakıldığında kullanımının yanlış olduğunu fakat bundan, kullanıcıların da habersiz oldukları değerlendirmesini yapmıştır. Danışmend, sorumlu olarak alafrangalığı çok, kültürü az olan Halk Partisini görmüştür²⁶⁸.

Batı medeniyetine yanaşmanın tüm mahsullerini aldığımızı belirten İsmail Hami, Batı medeniyetinin dillerini tam olarak bilmeyen nesiller yetiştiği, dil inkılâbından dolayı da eski yazımızı okuyabilen nesiller yetiştirmenin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Geçmişimizle irtibatın kalmadığını savunmuştur. Avukat bir gençle konuştuğunu söyleyen İsmail Hami, İslam hukukuna ait herhangi bir belgeyi okuyamadıklarını, medeni kanunun İsviçre’den alınmış olmasından dolayı Batı dillerini bilmeleri gerektiğini, fakat onu da bilmediklerini söylemiştir. Her iki dili bilmeyen nesillerin Batı’ya özendirilmesini yanlış bulduğunu ifade etmiştir²⁶⁹.

İsmail Hami’ye göre CHP, otuz sene içerisinde memleketin tarihi tahrip edilmiş, maneviyatı, mukaddesatı bir tarafa bırakılıp maddeci ve mideci bir terbiye havası içinde yetiştirilmiş, adetleriyle, ananeleri bozulmuştur. Tarihi azamet şuuru unutturulmuş nesiller yetiştirilmesine sebep olmuştur. İnsanı hayvandan ayıran inançtır. Ona göre; acıkmış bir kafayı doyuracak manevi gıdanın ideal olduğunu söylemiştir. Millî bir idealden mahrum yetiştirilmiş nesillerin ithalat eşyası gibi yabancı ideallerine yapışacağını ifade etmiştir²⁷⁰.

Danışmend, millî sanayiden mahrum memleketlere ithalat eşyası girdiği gibi, millî idealden mahrum vatanlara da tıpkı ithalat eşyası gibi ecnebi idealleri

²⁶⁷ İsmail Hami Danışmend, “Bu Nesne Ne Nesnedir”, *Milliyet*, 3 Kasım 1950, s. 5.

²⁶⁸ İsmail Hami Danışmend, “Manasız Bir Alafrangalık”, *Milliyet*, 9 Haziran 1952, s. 5.

²⁶⁹ İsmail Hami Danışmend, “Yeni Neslin En Büyük Derdi”, *Milliyet*, 17 Aralık 1951, s. 3.

²⁷⁰ İsmail Hami Danışmend, “Komünizmi Gölgede Bırakan Tehlike”, *Milliyet*, 14 Ekim 1952, s. 3.

girmiştir. Ona göre; ideal ruhun gıdasıdır. Mide gibi ruhun da acıktığını söylemiştir. Asırlarca Türk idealini temsil ettikten sonra kızıl elmanın yerine hiçbir şey konulmamıştır. Komünizm, Batıcılık gibi ecnebi ideolojilerinin kolayca ülkemize girmesinin sebebi olarak da bu idealsizliği görmüştür²⁷¹.

İsmail Hami, millî benlikten uzak yetiştirilmiş, millî benliklerini bulamamış gençlerin dış tesirlere kolayca kapılmalarının sebebini idealsizlik olarak belirlemiştir. Türkiye'ye dıştan giren ideolojilerden birisi olan, insancılık ideolojisinin Batı hayranlığının propagandasını açıkça yaptığını söylemiştir. Zehirli olarak tarif ettiği ideolojinin esaslarını şöyle belirtmiştir: *“Asyalılıktan kurtulup, Avrupalılaşmalıyız. Şarklılıktan kurtulup, Garplılaşmalıyız. Müslümanlığı bırakıp, Hristiyanlaşmalıyız. Türklükten kurtulup, insanlaşmalıyız. Tarihimizden kurtulup, medenileşmeliyiz. Devletimizden kurtulmalıyız, teşkili düşünülen Avrupa devletine katılmalıyız.”*

Danışmende göre sonuç olarak Batıcılık Batı'ya yaklaşmamızdır. Akıl almaz istekleri bulunan bu ideolojinin Garplılaşma, Avrupalılaşma teranelerinin çok eski olduğunu, duymayıp bilmeyen kalmadığını ileri sürmüştür. Ona göre Batıcılık; bütün millî adetlerimizden, ananelerimizden ve bizi başka milletlerden ayıracak her türlü maddi ve manevi hususiyetlerden vazgeçerek Batıyı her şekilde taklit etmektir. Bizde ne varsa kötü ve geridir. Avrupa'da her şey iyi ve ileridir. Bu mantıkla hareket eden kişilerin ülkeye faydalı olamayacağını ifade etmiştir²⁷².

Türk örfünün kirlenmesinin alafrangalığımızla başladığını dile getiren İsmail Hami, *“Garplılaştıkça kirlendiğimizi, Müslümanlığımızdan utandıkça mundarlaştığımızı”* ileri sürmüştür. *“Yaşayışlarını beğenmediğimiz eski Türkler canlansalar bizden utanırlardı”* diyerek Batı kültürüne yakınlığımızdan şikâyet etmiştir²⁷³.

İsmail Hami, insancılık, (Hümanist) Batıcılık cereyanına mensup kişilerin Asyalılık, Şarklılık, Müslümanlık, Türklük, Türk tarihi gibi mefhumlardan rahatsız olduklarını düşünmüştür. Batıcılığın, millî benliğimizi oluşturan her şeye karşı durumda olduğunu söylemiştir. Kozmopolit kelimesinin dünya yurttaşı manasına geldiğini, bundan dolayı fedakârlıktan kaçınan bir korkak, vazifeden yılan bir alçak,

²⁷¹ İsmail Hami Danişmend, “İdealsizliğin Cezası”, *Milliyet*, 19 Ağustos 1950, s. 3.

²⁷² İsmail Hami Danişmend, “Temizlik Tarihimizin İki Devri”, *Milliyet*, 18 Haziran 1950, s. 3.

²⁷³ İsmail Hami Danişmend, “Bir Zihniyet Hastalığı”, *Milliyet*, 8 Eylül 1950, s. 3.

külfetsiz nimetlerle geçinmek isteyen bireylere hırsız demiştir. Danişmende göre, milliyet düşmanlığı yapan Batıcıların tabiat kanunlarına karşı geldiklerini düşünmüştür²⁷⁴.

Batıya karşıt bir düşüncede olan İsmail Hami, basında yer alan bir haberi değerlendirirken; haberde valilerinde milletvekilleri gibi halk tarafından seçilmesi yönünde bir öneri verilmiş Batı medeniyetinden örnekler verilerek bizim de bu usulü kabul etmemiz gerektiğinden bahsedilmiştir. Danişmend, valinin yaşayan halk tarafından tespit edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ona göre; vilayet ahalisinden olan birinin yönetici olmasının, demokrasiye uygun görünmesini kabul etmemiştir. Bizdeki milletvekilleri bile kendi memleketlerinden değildir. İstanbullu görmediği Sivas'tan milletvekili olurken bunu kabul etmenin demokrasi havariliği olduğunu düşünmüştür. Valilerden evvel yapılması gerekenin, milletvekillerinin yerli ahaliden seçilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır²⁷⁵.

Danişmend'e göre, eğer maksat fazla demokratlaşmaksa evvela Türk demokrasisini klasik telakkilere getirmenin daha uygun olduğunu düşünmüştür. Kuvvetler birliğinden kuvvetler ayrılığına geçilmesini istemektedir. Demokrasinin asıl kaynağını bu sistemde görmüştür.

İsmail Hami, milliyet, vatan, devlet değerlerini ortadan kaldırarak yekpare insan kütlesi kurmak hülyasının tabiat kanunlarına aykırı olduğunu düşünmüştür. Batıcıların hayalperest kimseler olduğunu söylemiştir. Batıcılara göre insan zümrelerini birbirinden ayıran bütün farklar zararlıdır. Bir an evvel ortadan kaldırılmalıdır. Fakat o sıralarda İngiliz generallerle yapılan mülakatta general tüm orduların ileride tek elbise giymesi gerektiğine şiddetle karşı çıkarak İngiliz üniformasını çıkarmayacağını belirtmiştir²⁷⁶.

Danişmend, Birleşmiş Milletlere girmiş bulunduğumuz için Türk'e ait olan değerlerin görmezlikten gelinemeyeceğini belirtmiştir. O, bütün devletlerin ortadan kaldırılmasıyla Avrupa devleti teşkilini istemeyi tuhaf bir fikir olarak değerlendirmiştir. Siyasi hudutların kaldırılarak, milletlerin milliyetleri ilga edilmesinin imkânsız olduğunu söylemiştir. Danişmend, Türkiye'de de Avrupa

²⁷⁴ İsmail Hami Danişmend, "Komünizmi Gölgede Bırakan Tehlike", *Milliyet*, 15 Ekim 1952, s. 3.

²⁷⁵ İsmail Hami Danişmend, "Yeni Bir Taklit Hevesi", *Milliyet*, 28 Aralık 1951, s. 3.

²⁷⁶ İsmail Hami Danişmend, "Komünizmi Gölgede Bırakan Tehlike", *Milliyet*, 16 Ekim 1952, s. 3.

devletinin oluşturulması masasına inanan, propagandacılar olduğuna dikkat çekmiştir. Genç nesillerin milli hisleriyle vatan ve tarih şuurunu uyuşturan yeni bir ideoloji taslağının membaı Avrupa olduğundan bahsetmiştir. Türkiye’deki Avrupalılarla irtibat halinde çatışmalar yürüttüğünü söylemiştir. O, gençliğin milliyet şuurundan zarar göreceğine inanan bu fikri komünizmden daha tehlikeli görmüştür. Çünkü Batıcılar önlerindeki en büyük engeli, millî kültüründen sıyrılıp birleşmemek olarak görmüştür. Fakat İsmail Hami, millî bağımsız bir devletin varlığına inanmıştır²⁷⁷.

İsmail Hami’ye göre demokrasinin temel prensiplerinden birisi de her türlü oluşuma karşı eşit mesafede bulunmaktır. Batı medeniyetine çok yakın duran aydınlarımızın doğu medeniyetinden herhangi bir şeye yakın durmamasını anlamadığını dile getirmiştir. Dilimize geçmiş olan terimlerin yıllardan sonra atılarak, Batı medeniyetine mensup Fransız kültürünün benimsenmiş olmasını büyük bir hata olarak ifade etmiştir²⁷⁸.

C- Laiklik

İsmail Hami, 1950 yılının haziran ayında köşe yazılarına başlamıştır. Bir iktidar değişikliğinin gerçekleşmiş olduğu bu dönemde, pek çok siyasi, sosyal tartışmaya sahne olacak olaylar birbirini izlemiştir. Komünistlik suçlaması İslamcı ve İslamcı olmayan kesim arasında laiklik konusu ile birlikte tartışılmıştır. Tartışmaların kaynağı komünizmin İslam’ı ve İslam’a özgü şeyleri kullandığı yönündeki eğilimdir. İsmail Hami, Halk Partisinin yıllarca uyguladığı politikaların komünist ülkelerde bulunmadığını ve dine karşı olmanın komünistliğe karşılık geldiğini ifade etmiştir²⁷⁹.

Danışmend, din eğitiminin laikliği yok edeceğini söyleyenlere karşı Avrupa’dan birçok örnek vererek ferdin ya da milletin laik olamayacağını, ancak devletin laik olabileceğini söylemiştir. Dinin yalnızca fikir meselesi olmadığını aynı zamanda bir hassasiyet meselesi olduğunu düşünmüştür. Dini, yalnızca ibadet ve itikat meselesi olarak görmez. Ona göre din, medeniyetle eşdeğerdir.

²⁷⁷ İsmail Hami Danişmend, “Komünizmi Gölgede Bırakan Tehlike”, *Milliyet*, 17 Ekim 1952, s. 3.

²⁷⁸ İsmail Hami Danişmend, “Elkap Anarşisi”, *Milliyet*, 27 Aralık 1951, s. 3.

²⁷⁹ İsmail Hami Danişmend, “Bir Laiklik Faciası”, *Milliyet*, 26 Mayıs 1952, s. 3.

İsmail Hami, laikliğin ne olduğunun anlaşılmadığını, dini ihtiyaçların sadece insanla Allah arasında bir mesele olarak ele alınırsa toplum hayatının olumsuz etkilenmeyeceğini belirtmiştir. İsmail Hami, laiklik prensibinin İslam dinini Türkiye’den ihraç etmek için kabul edilmediğinin ve Türklerin bir dini olduğunun bunun da İslamiyet olduğunun altını çizmiştir. Danişmend, dini eğitimin kaldırılmasının komünizm propagandasının yolunu açacağını belirtmiştir. Böylece Ona göre; Bolşeviklerin yapamadığı düşmanlığı “*kendi kendimize*” yapacağımız konusunda şüphe duymamıştır. Dinin komünizmle ile mücadelede sarılınması gereken en önemli değer olduğunu savunmuş ve dinin toplumsal hayattaki rolünü önemsemiştir.

İsmail Hami, laiklik ve irtica kelimelerinin sevenleri tarafından aynı anlamda kullanılmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Çünkü O, irticayı her şeyden geri dönmek üzere yapılan teşebbüs olarak değerlendirmiştir. Fakat laikliğin dinle olan bağlantısından dolayı, dini söylemin her türlüüne irtica denilmesini de komik bulmuştur²⁸⁰. Türkiye’de tam otuz yıl laisizm²⁸¹, ateizm ve antiklerizm²⁸² hep aynı şey zannedilip birbirine karıştırılan alafranga bir bağlılığın hüküm sürdüğünü ifade etmiştir.

Yılların birikimi sonucu oluşmuş tuhaf zihniyete göre Allah’tan, duadan, imandan bahsetmek gericilik yobazlık, irticadır ve bilhassa demokrasiye muhalefettir. İşte bu zihniyetten dolayı, ilk mekteplere din derslerinin konulmasına karşı olduklarını söylemiştir. Danişmend, bu tavrın Türkiye’ye hayır getirmeyeceğini belirtmiştir²⁸³. İsmail Hami’nin laik bir devlet yapısına sahip olmamıza itirazı bulunmamıştır. Ancak laiklik prensibi muhafaza edilmekle birlikte tarihi, sosyal ve medeni bünye ile milliyetimizin içine girmiş dinin yerinin belirlenerek devleti sürekli karışıklık içinde bocalamaktan kurtarmış olamayacağına inanmıştır²⁸⁴.

²⁸⁰ İsmail Hami Danişmend, “İrticanın Tarifi”, *Milliyet*, 20 Ocak 1951, s. 3.

²⁸¹ Laisizm: Devlet yönetiminde herhangi bir dinin referans alınmamasını ve devletin dinler karşısında tarafsız olmasını savunan ideolojidir.

²⁸² Anti-klerikalizm: Kamusal, politik veya günlük yaşam üzerinde, kurumsal dini güçlere ve etkilere karşıt olan tarihi bir harekettir. Seküler olmaktan ileri olmayı da savunan zaman zaman şiddete başvurmayı da gerekli görmüştür.

²⁸³ İsmail Hami Danişmend, “Bir Anlayış Meselesi”, *Milliyet*, 28 Aralık 1950, s. 3.

²⁸⁴ İsmail Hami Danişmend, “Resmi Bir Tebliğin Mühim Noktası”, *Milliyet*, 14 Kasım 1950, s. 3.

Danişmend, Türkiye’de kanunların uygulanabilirliğinin zor olduğu en açık alanı laiklik olarak görmüştür. Ona göre; karmaşanın bu kadar çok olduğu başka alan bulmak imkânsızdır. İsmail Hami, bu durumu bir örnek vererek açıklamıştır: Türkiye’de dört mevsimi ilga eden bir kanun çıksa, bundan sonra tüm mevsimlerin ilkbahar olduğunu kanunen tespit etmek nasıl mümkün değilse laikliğin de ne olduğunu belirlemeyi aynı zorlukta görmüştür²⁸⁵.

İsmail Hami, anayasada bulunan laiklik maddesinin uygulanma tarzının mevcut hükümet tarafından yumuşatılma gayretini önemli bulmakta ve desteklemektedir. Halk Partisinin laiklik anlayışının ise “*eski her şeyin kötü, yeni her şeyin iyi olduğuna*” inanmaları olarak ifade etmiştir. Tarihe bile kıymaktan çekinmeyen partinin kafasının çalışma şeklinin tuhaflık olduğunu ifade etmiştir. Halk Partisinin kapattığı türbelerden bir tanesi de Yavuz Sultan Selim Türbesi’dir. Yavuz’un sandukası üzerindeki kaftanın perişan hali gazetelerde neşredilmiştir. Halk Partisinin laikliğe bağlı kalarak geçmişe ait her şeyi çürümeye bırakmasını kabul edilemez görmüştür²⁸⁶.

Danişmende göre; din eğitimi- öğretimi laiklik bağlamında gündeme damgasını vuran asıl tartışma, Demokrat Partinin ilkokullarda program dışı olan din derslerini okul müfredatına almış olmasıdır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, okullarda okutulan din derslerinin programa alınmasını, ayrıca ortaokullara din dersi konulmasını istemiştir. Bu düşüncayı destekleyen İsmail Hami, din terbiyesi ve telkininin laikliğe aykırı olmadığı hükmüne varıyor ve delil olarak Batı milletlerinin okullarında ihtiyari ve mecburi din eğitimi planlanmasını, hatta radyolarda dini ayinler yapılmasını göstermiştir²⁸⁷.

İlkokullarda din eğitime karşı gelen adını vermediği bir profesör bu durumdan hoşnut olmayarak mahkemeye başvurmuştur. İsmail Hami, köşesinde profesörün dilekçesinin kanunen haklı olduğunu yazarken Türk kültürüne göre de din eğitiminin olmaması kabul edilemez demiştir. Aslında laik bir devlette dini bir müessese olan Diyanet İşleri Başkanlığının ne işe yarayacağını bilmemektedir. Laik devlet dini bayramlarda resmi dairelerini tatil eder mi? Laik devlet ezan kanunlarını

²⁸⁵ İsmail Hami Danişmend, “Kanun ve Hayat”, *Milliyet*, 9 Aralık 1950, s. 3.

²⁸⁶ İsmail Hami Danişmend, “Bir Laiklik Faciası”, *Milliyet*, 26 Mayıs 1952, s. 3.

²⁸⁷ İsmail Hami Danişmend, “Laiklik Meselesi”, *Milliyet*, 20 Ekim 1950, s. 3.

neşreder mi? Resmi tebliğlerde İslamiyet'ten bahsederken “*dinimiz*” dememesi gerektiğini belirtmiştir. İsmail Hami, kanuna göre hayat olamayacağından, hayata göre kanun yapılmasını istemiştir.

Demokrat Parti ile beraber; ilk mekteplerde din derslerinin zorunlu tutulması laiklik bahsini dönemin meselesi hâline gelmiştir. Din eğitiminin anayasanın laiklik maddesine uyup uymadığı hakkında yazı kaleme almıştır. Türkiye’de siyasi kültürün inşa edilmediğini laiklik tanımında düşmüş olduğumuz ihtilaflara ve şahsi anlayışlarda görüldüğünü ifade etmiştir. İsmail Hami, laiklik tanımından anlaşılanları şöyle sıralamıştır:²⁸⁸

- Laiklik demek dinsizlik ve hatta din düşmanlığı demektir.
- Din devlete karışamayacağı halde devlet dine karışabilir.
- Laiklik demokrasinin en mühim şartıdır.
- Laik olmayan devlet demokrat değildir.

Danışmende göre; eğitim siyasetinde laiklik demek materyalizm demektir. Laik terbiye sisteminin ahlakîyat ve manevîyat ile alakası yoktur. İsmail Hami, bu tuhafıkların hiçbirinin doğru olmadığını belirtmiştir. Kelimenin lügat manasını ve tarihi seyrini verdikten sonra, eğitim kısmının en önemli kısmını teşekkül ettiğini ifade etmiştir. Devletin dininin olamayacağını fakat bunun dinsiz nesiller yetiştirilmesi demek olmadığını ifade eden İsmail Hami, aradaki farka dikkat çekmiştir.

İsmail Hami, laikliğin tam anlamıyla Türkiye’de tatbik edilemeyeceğini belirtmiştir. Tatbik edilemeyeceğinin millî bünyemizle uyuşmaması sonucu anlaşılmış olduğunu ileri sürmüştür. Fakat demokrasi ile laiklik arasında bağlantı olmadığına göre telaşa gerek olmadığını söylemiştir²⁸⁹.

İsmail Hami, Halk Partisinin laiklik maddesini kullanarak dini hayata zarar verdiğini söylemiştir. Ona göre; otuz yıllık iktidar süresinin Türk toplumuna zarar verdiğini apaçık görülmektedir. Laikliğe bağlı kalınarak yıllardır yanlış yapılan durumlardan bir tanesini de Ayasofya’nın cami vaziyetinin korunmaması olarak

²⁸⁸ İsmail Hami Danişmend, “Laiklik Meselesi”, *Milliyet*, 20 Ekim 1950, s. 3.

²⁸⁹ İsmail Hami Danişmend, “Laiklik Meselesi”, *Milliyet*, 20 Ekim 1950, s. 3.

görmüştür. Böyle bir mabedin müze halinde olmasından hem Hristiyan'ın hem de Müslümanın üzgün olduğunu ifade etmiştir²⁹⁰.

İsmail Hami, Eğitim Bakanlığının laiklik için yapması gerekenlerin yanında komünistlerle mücadele için de yapması gerekenler olduğunu düşünmüştür. Komünistlerle yapılan mücadele için eğitimde ayrı bir kadro teşkilinin zorunlu olduğunu söylemiştir. Halk Partisi devrinde milliyetçilere göz açtırılmadığını hatırlatarak, komünistlerin laiklik maskesi altında rahat olduklarını öne sürmüştür.

D- Komünizm

İsmail Hami, yazılarında Rusya'ya ve onunla ilintili olduğunu düşündüğü komünizme sıcak bakmamıştır. Ona göre; Bolşevik diplomasisi demek dünyanın her yerinde, her zaman ve hiç durmadan mesele çıkarmak demektir. Sınır harbinde, hür milletleri tehdit etmekte Bolşeviklerin üzerine yoktur. Bu tür siyasi anlayışın temeli ise komünizm ruhuna uygun olabilecek tavırlar içerdiğini belirtmiştir²⁹¹.

İsmail Hami, Stalin Rusya'sının Türkiye üzerinde komünist emelleri bulunduğu dikkat çekmiştir. Gazetelere yansıyan bir gösteriyi sistemli devam edecek olaylar serisinin başlangıcı olarak gören İsmail Hami, Vartan isimli Ermeni'nin yaptıklarının hoş karşılanmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Bazı gazetelerin olayları tahrik ve tertip eseri olarak görmesini ise adı geçen gazetelerin Bolşevik propagandası yapmasına bağlamıştır.

Danışmend, felaketin kaynağı olarak Bolşeviklerin hukukunu kızıl sistem olarak adlandırmıştır. Bu sistemi dört ana başlıkta açıklamıştır:

- Her türlü insanlık ve ahlak kaideleri lağvedilmiştir.
- Hükümet, ferdi insanlığa ve ahlaka mugayir işlerde kullanmak hakkına haizdir.
- Bu yolda itaatsizlik idamla cezalandırılır.
- Bu ceza yalnız ferdi değil, aileyi de kapsamaktadır.

²⁹⁰ İsmail Hami Danışmend, "Allahın Hakkı", *Milliyet*, 19 Aralık 1950, s. 3.

²⁹¹ İsmail Hami Danışmend, "Otomatik Bir Vartan", *Milliyet*, 28 Haziran 1952, s. 3.

Danişmend, yazısının bir tanesinde Türkistanlı bir doktorun Türkiye'ye karşı casusluk yapmadığından ailesi de ölümle tehdit edilen zavallı doktor ailesini öldürdükten sonra intihar etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bu durumu kızıl hukukun sonucu olarak değerlendiren İsmail Hami, eğer komünizm başarılı olursa ülkemizde de durumun örnekteki gibi olacağına işaret etmiştir²⁹². Kızıl hukukun bugüne kadar 28 piskopos, 1215 papaz, 6575 muallim, 8800 doktor, 54850 zabıt, 26000 nefer, 4800 jandarma, 12850 memur, 35bin münevver katlettiğini belirtmiştir. Bu sayılardan sonra kızıl hukuk değil ölüm hukuku demenin daha doğru olduğunu ifade etmiştir.

Danişmend, buna rağmen Avrupa'nın çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren Jeunes Turcs (Genç Türk) teşkilatının komünistlerle haşır neşir olduklarını hatta Birleşmiş Milletlere Türkiye'yi şikayet eden mektuplar yazdıklarını ifade etmiştir. Yetmiş iki millete mensup gruplardan oluştuğunu fakat kendilerini Türk adını nişan gibi taşımalarından utandığını belirten İsmail Hami, komünist-hümanist olarak gördüğü gençlerin mektuplarındaki isteklerini açıklamıştır:²⁹³

- Türkiye'de insan hakları ayaklar altındadır.
- Komünistleri ölüm cezasıyla tehdit eden son kanun bir faşizm eseridir.
- Türkiye'de işçilerle ileri fikirli münevverler baskı altında yahut hapisanededir.
- Haksızlıklar, isimleri zikredilen birçok komünistlerin şimdi hapishanelerde çürümesiyle sabitmiş.
- Son zamanlarda tevkif edilen komünist parti kurucuları memleketimizde hürriyet âşıkları sorguya çekilmeden öldürülüyormuş, hürriyet âşıklarını ezmekle insanlığa leke sürüldüğünü belirtmiştir.

İsmail Hami, "*hürriyetten kasıt komünizm, hürriyet âşıklarından kasıt da komünistler*" olduğunu öne sürmüştür. İnsanlık haklarını ise komünizm propagandası olarak anlamamız gerektiğini söylemiştir. Türkiye'de baskı rejimi diye bahsedilmesinin sebebi ise bu faaliyetlerin suç sayılmasıdır. Genç Türklerin komünizme müsait saha olmamasından şikâyet ettiğini söylemiştir. Milletin seçmiş

²⁹² İsmail Hami Danişmend, "Kızıl Hukuk", *Milliyet*, 26 Ağustos 1950, s. 3.

²⁹³ İsmail Hami Danişmend, "Kızılılarla Karaların Ağız Birliği", *Milliyet*, 16 Kasım 1951, s. 3.

olduğu kişiler tarafından kanunlar konuluyorsa demek oluyor ki Türk milleti komünizmi istemiyor. Danişmend, eğer millet olarak komünizme karşı olmamız insanlığa leke ise bu lekeyi nişan olarak taşımak istediğini belirtmiştir. Kızıl insanlık prensiplerine uyanların ülkelerinden örnekler veren İsmail Hami, gençlerin o ülkede ölen insan sayısına dikkat çekmek istemiştir. Çin’de 15.672 kişi öldüğünü ve Rusya’da ölenlerin 22 milyonu geçtiğini, bunların çoğunun köylü ve işçilerden oluştuğunu belirtmiştir. Bu kadar zulme ev sahipliği yapan ülkelerin komünist ideallerle yönetilmekte olduğunu görmenin zor olmadığını ifade etmiştir²⁹⁴.

Danişmend, komünist faaliyetlerin Lübnan ve Suriye’de gösterilere sebep olmasını hükümet değişikliğine bağlamıştır. Aynı durumun Türkiye’de olabileceği kaygısını taşımıştır. Danişmend, komünizm belasının başıboş bırakılacak bir yapıda olmadığını düşünmüştür. Ona göre; komünizme karşı müttefiklerimizi yalnız cihan sulhu bakımından tehdit eden bu tehlike bizi doğrudan doğruya ana yurdumuzda tehdit edilebilir bir yapı taşıdığını düşünmüştür²⁹⁵.

Bu yüzden İsmail Hami, Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçmek zorunda kalanlara iki açıdan dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun birincisi bu büyük kalabalık içinde memleketimize sokulabilecek birçok ve hiç olmazsa birtakım tehlikeli unsurlar da olabileceğinden bahsetmiştir. İkincisi ise basında propagandacı ve teşkilatçı komünistlerin çoğunlukla Bulgaristan’dan çıktığının altını çizmiştir²⁹⁶.

İsmail Hami, komünizmin hem ülkemizi hem dünyayı tehdit etmekte olduğunu ifade etmiştir. Dünyayı tehdit eden bu illete örnek olarak Kore Harbi’ni gösteren Danişmend, bu savaşı insanlığın komünizm illeti ile karşı karşıya gelmesi olarak değerlendirmiştir. Ona göre; savaşın mücadelesi, dünya düzenini yıkmak isteyen bir komünizm ile insanlık haklarını temsil eden mülkiyet dairesinin karşısında yer almış olan beyaz daire mücadelesidir. Bu durum insanlığın, Bolşeviklikle karşılaşmasıdır. İsmail Hami, beyaz daireyi çok güçlü, geniş olarak değerlendirse de eksiklikleri bulunduğu dikkat çekmiştir. Kızıl tarafı zorlayacak olan durumun, türlü isimlerle kurulmuş olan paktların birleşmesini çare olarak düşünmüştür. Saymış olduğu paktlar yeni kurulmuş olan Atlantik, Akdeniz, Sadabad

²⁹⁴ İsmail Hami Danişmend, “On Beş Milyon Altı Yüz Yetmiş İki Bin”, *Milliyet*, 22 Aralık 1951, s. 3.

²⁹⁵ İsmail Hami Danişmend, “Kızılılarla Karaların Ağız Birliği”, *Milliyet*, 16 Kasım 1951, s. 3.

²⁹⁶ İsmail Hami Danişmend, “Bir Kemmiyet ve Keyfiyet Meselesi”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1950, s. 3.

Paktlarıdır. Kızıl tarafın elini güçlendiren bu durumun hızla ortadan kaldırılmasını istemiştir. Ona göre çözüm; bütün paktları birlikleri, grupları birleştirerek, Bolşevikliğe karşı tek bir insanlık paktı anlaşması yapılmıştır²⁹⁷.

Danişmend, dış cephede yapılması gereken önlemleri anlatırken, Türkiye’de de komünizme karşı yapılacak olan mücadelenin sınırları çizmek istemiştir. Komünistlerin kurdukları gizli teşkilatın yıllarca göz yumulduktan sonra, nihayet Millet Meclisi tarafından ciddiye alınarak soruşturma geçirilmesini ciddi bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Ancak komünizmle mücadeleyi üç ana başlıkta sınıflandırmıştır. Birincisi, görünmez belanın tüm kapsamı ve bütün yönleri ile görünür hale getirmek lazımdır. Çünkü tüm dünyada komünistler hava gibidir. Her rengen bürünür, milliyetçi geçinir, dini mevzulara ait konferanslar verir ve hatta bazen komünizme cephe almış bile gözükebilir. Teşhisi güç ve en tehlikeli unsurlar işte bunlardır.

İkinci çözüm ise cezaların yeterli olmadığı konusudur. Şahsa karşı işlenmiş bir suçun cezasının kâfi gelmeyeceğini, komünistliğin tüm millete ihanetle eşit olacağından daha ağır cezalar alması gerektiğini savunmuştur. Bir kişinin canına kıyanla; tüm milletin canına kıyanın aynı cezayı almasını eşitlik olarak değerlendirmemiştir. İşin en güç tarafı olarak üçüncü kısım fikrî ve ruhî mücadeledir. İlk işi aşamanın mevcut komünist teşkilatı ezmekten başka işe yaramayacağını ileri sürmüştür. Üçüncü aşamanın ise hastalığın ilerde nüksetmemesi fikrî ve ruhî sahalarda daimi mücadele cephesi kurulması gerektiğini söylemiştir²⁹⁸.

İsmail Hami, komünizme karşı mücadele hassasiyeti bulunan bir düşünce yapısına sahiptir. Çünkü Türkiye’de tek komünist kalmasa bile sinsi cereyanın mahiyetini koruyabileceğini düşünmüştür. Adli ve hukuki olarak cezalandırılan komünistlerin fikri olarak da komünistlikten vazgeçmiş olmalarını istemiştir²⁹⁹.

²⁹⁷ İsmail Hami Danişmend, “Dünyanın Hali”, *Milliyet*, 19 Eylül 1950, s. 3.

²⁹⁸ İsmail Hami Danişmend, “Görünmez Bela”, *Milliyet*, 23 Kasım 1951, s. 3.

²⁹⁹ İsmail Hami Danişmend, “Zehir ve Panzehir”, *Milliyet*, 29 Ağustos 1950, s. 3.

III- Dış Politikaya Bakışı

A-Rusya (Bolşevik)

Sovyet Hükümeti, 1945 yılında daha önce Türkiye ile imzalamış olduğu dostluk anlaşmasını kaldıracağını duyurmuştur. Sovyet Rusya, bu şekilde İran, Türkiye ve Yunanistan üzerindeki istek ve girişimleriyle, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde yayılmaya, genişlemeye çalışırken, bir yandan da Avrupa'da işgali altında komünist rejimleri yerleştirerek, bir Sovyet Bloku oluşturma çabası içerisinde bulunmuştur³⁰⁰.

Buna müteakip Sovyetler, anlaşmanın yenilenmesinin ancak Sovyetlerle yapılacak yeni boğazlar sözleşmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu anlaşmayla Sovyetler, boğazlardan savaş gemilerinin geçişini, Boğazlarda Sovyet üsleri kurulmasını, Kars ve Ardahan'ın geri verilmesini talep edecektir. Rusya'nın Bulgaristan'da toplanması ve Sovyetlerin İran Azerbaycan'ını sonraki aşama olarak tüm İran'ı ele geçirme girişimi Türk yönetimini rahatsız etmiştir. Sovyetlerin bu talebine başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa açıkça karşı koymamışlardır. Potsdam³⁰¹ ve Yalta³⁰² Konferanslarında net bir sonuç çıkmamıştır. Stalin'e karşı koyabilmek için Türkiye'nin karşıt ve dengi bir kuvvet bulması gerekiyordu. Savaştan galip çıkan fakat yıpranmış İngiltere'nin yetersizliğini gören yönetim, ABD'ye başvurmuştur. Yönetimin ABD'ye yaklaşmasına karşılık bulmuştur. Türk Büyükelçisi Münir Ertegül'ün cenazesi Missouri zırhlısı ile Türkiye'ye gelmiştir.

Sovyetler Birliği, 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye savaş sırasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile oluşturulan Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenliğini sağlamadığını ileri sürerek Boğazlar rejiminde değişiklik yapılmasını isteyen nota vermiştir. Bu nota Türkiye- Sovyetler Birliği arasındaki II. Dünya Savaşı sonrasındaki ilk ciddi tehdit algısı olarak değerlendirilmiştir. İsmail Hami, Kızıl Bolşevik olarak tanımlandığı Sovyetler Birliği'ni direkt düşman olarak

³⁰⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, İstanbul 2011, s. 872.

³⁰¹ Potsdam Konferansı: II. Dünya savaşı sırasında Almanya'nın teslimiyetinden sonra 17 Temmuz 1945'de Churchill, Truman ve Stalinin katılımıyla yapılan toplantıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Tahir Tamer Kumkale, *Türk Rus İlişkileri*, İstanbul 1997.

³⁰² Yalta Konferansı: II. Dünya savaşı sırasında 4 Şubat 1945-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Churchill(İngiltere), Roosevelt (ABD), Stalinin (SSBC) katıldığı konferans. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Tahir Tamer Kumkale, *Türk Rus İlişkileri*, İstanbul 1997.

görmüştür. Türkiye'nin egemenlik alanında gözü olduğunu her fırsatta gösteren Sovyetler Birliğinin diğer bir tehditkâr yönü ise komünizmle yönetilmesidir³⁰³.

İsmail Hami, çok önemli gelişmeler olarak değerlendirdiği Sovyetler Birliği'nin her hamlesini köşesinde dile getirmiştir. Sovyetler Birliği karşısındaki hükümetin açığözlü olmasını, avını bekleyen avcı gibi çabuk manevralar almasını istemektedir. Sovyetler Birliği'ne karşı hükümetin yanında halkın hatta muhalefetin desteklemesi gerektiğinin altını çizerek birlik çağrısı yapmıştır. Dünya, Türkiye'nin Cumhurbaşkanı İnönü'nün şahsında halk ve meclis etrafındaki sarsılmaz dayanışmasından asla şüphe etmemelidir³⁰⁴.

B- Kıbrıs Meselesi

İsmail Hami, Yunan hükümetinin ortaya çıkardığı Kıbrıs meselesini, tarih bakımından hiç de Yunanlıların halledebileceği bir mesele olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre; her şeyden evvel Kıbrıs'ı Yunanlılardan değil Venediklilerden fethetmiş olduğumuzun altını çizmiştir. Danişmend, çok kanlı safhalar geçiren Kıbrıs seferini de diğer olaylarda olduğu gibi tarihle açıklamıştır. Kıbrıs adasının fethinin uzun uğraşlar sonucu Türk kanıyla sağlanabildiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı ilk büyük hakkın kan hakkından doğduğuna inanmıştır³⁰⁵.

İsmail Hami, Kıbrıs üzerindeki ikinci dayanak olarak da üç asır süren Türk hâkimiyetini görmüştür. Bu müddet içinde bütün Kıbrıs Türklüğe girmiş ve adanın milliyeti gözle görülecek halde Türk unsuru olmuştur. Adanın Rum halkından başka bir şeye dayanmayan Yunan siyasetinin Kıbrıs üzerinde bir takım haklar icap edip dururken ve Yunan parlamentosu Kıbrıs'ı ilhak etmek isteyen beyanname yayınlarken, bütün haklara sahip olan Türk siyasetinin Kıbrıs üzerindeki haklarını gözden geçirmelerini talep etmiştir³⁰⁶.

İsmail Hami, Kıbrıs meselesinin 1950'nin başlarında yeniden alevlenmesi üzerine bir memleketin hangi devlete ait olabileceğini tayin için esas olacak kuralların bulunması gerektiğini ileri sürmüştür. Danişmend, bu esaslardan tarih,

³⁰³ İsmail Hami Danişmend, "Rakam Tehlikesi", *Milliyet*, 9 Ocak 1951, s. 3.

³⁰⁴ İsmail Hami Danişmend, "Rus Taarruzunu Ancak Türkiye Önleyebilir", *Milliyet*, 8 Ocak 1951, s. 3.

³⁰⁵ İsmail Hami Danişmend, "Kıbrıs Meselesi", *Milliyet*, 26 Haziran 1950, s. 3.

³⁰⁶ İsmail Hami Danişmend, "Tarihe Borcumuz", *Milliyet*, 22 Temmuz 1952, s. 3.

coğrafya, antropoloji ve askeri emniyet bakımlarından bütün haklar Yunanistan'ın aleyhine ve Türkiye lehine olduğunu düşünmüştür. Ona göre; her şeyden evvel coğrafya itibarıyla Asya adalarından olan Kıbrıs'ın Rumca konuşan Hristiyan ahalisinin antropoloji bakımından eski Yunan ırkıyla alakadar olmayan karma karışık bir halk topluluğudur³⁰⁷.

Danışmend, Kıbrıs'ın elden çıkış meselesini de Osmanlı Devletinin bulunmuş olduğu zor şartlardan ortaya çıkmış bir durum olarak özetlemiştir. 93 Harbi sırasında ortaya çıkan bu durumun tarihsel bir süreç olması nedeniyle tarihi bir görev olarak da değerlendirmek gerektiğinin altını çizmiştir. Siyasi bir yaygara şeklinden resmi bir dava şekline dönüşmüş Kıbrıs meselesinin Türk milleti için ağır fedakârlıklar gerektirdiğinin altını çizmiştir³⁰⁸.

Danışmende göre, Kıbrıs'ın ele geçirilmesi sırasında ortaya çıkan ağır faturanın ve uzun süren Türk hâkimiyeti ile beraber Türkiye'nin ada üzerinde doğal olarak söz hakkı doğduğuna inanmıştır. Öte yandan Yunan devlet başkanının Kıbrıs'ı ilhak için Lübnan, Mısır ve Suriye seyahatine çıktığı gazetelere yansımıştır. Yunan hükümetinin Arap devletlerinden alacağı desteklerin tarihe ihanet olduğunun altını çizmiştir. Çünkü Türkler gibi Arapların da ada üzerinde hakları bulunduğuna işaret etmiştir. Kıbrıs'ta iki asır kadar süren Arap hâkimiyeti ve üç asır süren Türk hâkimiyeti ile beş asra ulaşan tarihi hakkın Türklere ait olduğunu ifade etmiştir³⁰⁹.

Ona göre; Kıbrıs'ı İngiltere'ye terk etmek mecburiyetinde kalma, tarihi haklarımızdan vazgeçmek demek değildir. Unutmamalıdır ki Kıbrıs'ın İngiltere'ye terki başkadır, Yunanistan'a ilhakı bambaşkadır. Danışmend, bu bakımdan Kıbrıs'ın İngiltere'den ayrılması lazım gelirse geri dönmesi gereken yerin Türkiye olduğunun altını çizmiştir. Çünkü bizim üç türlü hakkımız olduğunu söylemiştir. Türkiye, Bizans İmparatorluğu'nun doğrudan varisidir. Bu bakımdan Bizanslıların tarihi hakları Türkiye'ye intikal etmiştir. Abbasilerden sonra da Türkiye İslam âlemine lider olduğundan oradaki haklarda Türkiye'ye geçmiştir. Son olarak Osmanlı Devletinin haklarının da Türkiye'ye kalmış olduğuna inanmıştır. Ona göre; Türkler tarihi haklarını hiç kimseye satmış yahut devretmiş değildir. Buna mukabil

³⁰⁷ İsmail Hami Danişmend, "Akdeniz'de Bir Vatan Parçası", *Milliyet*, 26 Kasım 1951, s. 3.

³⁰⁸ İsmail Hami Danişmend, "Tarihe Borcumuz", *Milliyet*, 27 Haziran 1952, s. 3.

³⁰⁹ İsmail Hami Danişmend, "Arap Devletleri ve Kıbrıs Davası", *Milliyet*, 23 Mayıs 1952, s. 3.

Yunanistan'ın Türk adası üzerinde hiçbir hakkı bulunmadığına inanmıştır. Bu hakikatin ne demek olduğunu anlamak için Kıbrıs tarihine göz atmanın kâfi geleceğini ileri sürmüştür³¹⁰.

C- Kore Harbi

Kore harbinin temelleri II. Dünya savaşı sonrasında Japonya'nın yenilmesiyle ortaya çıkmıştır. Yalta ve Postdam konferanslarında Japonları, Güney Kore'den uzak tutma görevi ABD'ye ve SSCB'ye verilmiştir. Japonların Kore'den çekilmesiyle 38 inci enlem sınır kabul edilerek Ruslar Kore'nin kuzeyini, ABD ise güneyini işgal etmiştir. Böylece Kore, kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştır. Kore'nin paylaşım sorunu Batı dünyasında kaygı uyandırmıştır. Batının bu kaygıları Birleşmiş Milletler üzerinden çözülmeye çalışılsa da probleme çözüm bulunamamıştır. ABD ve SSCB arasında karşılıklı anlaşmalara rağmen Kuzey Kore'nin 25 Haziran 1950'de Güney Kore askerlerinin 38 inci enlemi geçmeleri üzerine iki taraf arasında savaş başlamıştır³¹¹.

Kore harbinin başlaması üzerine Türkiye'de 25 Temmuz 1950'de Güney Kore'ye yardım amaçlı 4.500 kişilik Türk savaş birliğini Kore'deki Birleşmiş Milletler Gücü'ne göndermiştir. Kore'ye asker gönderilmesi basını meşgul etmiştir. Bu dönemde İsmail Hami, Kore harbi üzerine düşüncelerini açıklamıştır.

Kore'ye gidecek olan Türk kuvvetlerini, vaktiyle mazlum milletlere yardım için okyanusları aşan Türk seferlerine benzeten İsmail Hami, tarihten örnekler vermiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılanları, II. Selim devrinde yapılmış hamlelerin devamı olarak görmüştür. Kore harbine gönderilen askerleri Hindistan ve Portekiz seferlerinin ardından gelen bir sefer olarak gören İsmail Hami, düşüncelerini tarihsel bilgilere başvurarak açıklamıştır³¹².

Danışmend, Kore'ye asker gönderilmesi konusunda siyasi partilerin takındıkları tavırları demokrasi ile bağdaşmayan bir tutum olarak görmüştür. Ona göre; kamuoyunda bilinenin aksine Halk Partisinden bazı tanındıklarının Kore Harbi'ni desteklediklerini, Demokrat Partili dostlarının ise karşı çıktığını söylemiştir.

³¹⁰ İsmail Hami Danişmend, "Kıbrıs Üzerinde Üç Türlü Tarihi Hakkımız", *Milliyet*, 1 Haziran 1952, s. 3.

³¹¹ R. Uçarol, *Siyasi*, s. 937.

³¹² İsmail Hami Danişmend, "Okyanuslar Aşırı Türk Hamleleri", *Milliyet*, 31 Temmuz 1950, s. 3.

Bu tutumundan da anlaşılacağı üzere İsmail Hami, Kore Harbi'ni destekleyen bir tutum içerisindeydi³¹³.

Ona göre; demokratik siyasi kültür bakımından partilerin takındıkları tavrın doğru olmadığını, fakat demokratik siyasi kültürün kararlar alınabilmesi için vakit kaybına neden olduğunu ifade etmiştir. Danişmend, demokrasinin parti bünyelerine girememesinin nedenini kararların hızlı alınamamasına bağlamıştır. Kore meselesinde Demokrat Parti ve Halk Partisi mensuplarından bazılarının şahsi fikirleri ile parti siyasetinin uyuşmamasını doğal olarak görmüştür. Demokrasi kültürünün Kore Harbi'ne tepki vermekte olduğunu düşünmüştür.

Danişmend, Kore Harbi'ne insanlık adına mücadele etmeye gitmiş Türk askeri için mevcut hükümetin üstüne düşen vazifeler olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre; vatan haricinde ve hatta dünyanın öte ucunda insanlık hakları, hürriyet ve millet için can vermiş kahramanların dulları ve öksüzlerine hem Türk milleti, hem Birleşmiş Milletler borçlu durumdadır. Şehit yahut gazi olmuşların Türkiye'de iken almakta olduğu aylık iki misline çıkarılmalıdır. Ayrıca Türk hazinesinden para tahsis edilmelidir. Tüm milletlerin şehitlere karşı hem manevi, hem maddi borçları vardır. Danişmende göre; manevi borç ödenebilecekken, maddi borcun da derhal ödenmeye başlanması gerektiğini ifade etmiştir³¹⁴.

İsmail Hami, Kore Harbi ile ilgili basında yer alan haberlerle yakından ilgilenmiştir. Gazetelerin “*zaferimiz, aslanlarımız, kahramanlarımız*” başlıkları taşıyan haber sütunlarının yanlış olduğunun altını çizmiştir. Sebebinin ise harbin kesin neticesi alınmadığından zaferden söz edilemeyeceğini, ilerleyen zamanlarda muhtemel gelebilecek kötü haberlerde halkın savaşa olan desteğinin azalacağı düşüncesiyle karşı çıkmıştır³¹⁵.

Danişmend, CHP'nin genel olarak Kore'ye asker sevkiyatını desteklerken, desteklemeyen partililerin de olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim asker sevkiyatı yapılırken vagonlara savaş karşıtı sloganlar yazanların CHP'liler olduğu anlaşılmıştır. Ona göre; vagonlara tebeşirle yazı yazanların hedefleri Türk ordusunun

³¹³ İsmail Hami Danişmend, “Parti İdaresi ve Demokrasi”, *Milliyet*, 30 Ağustos 1950, s. 3.

³¹⁴ İsmail Hami Danişmend, “Mukaddes Borçlarımız”, *Milliyet*, 23 Kasım 1950, s. 3.

³¹⁵ İsmail Hami Danişmend, “Bir İfrat ve Bir Tefrit”, *Milliyet*, 23 Kasım 1950, s. 3.

Kore’de yapmak istediği nizami düzendir. Danişmend, bu durumdan rahatsız olan Rusya’nın da parmağı olabileceğini ifade etmiştir ³¹⁶.

Kore Harbi’nin gelişebilecek birçok siyasi manevraya gebe olduğunu düşünen İsmail Hami, Amerika’nın savaşa doğrudan dâhil olma ihtimalinin arttığını söylemiştir. Amerika’nın Kızıl Çin’e harp ilan etme ihtimaline veya harp ilan etmeyip Kore hudut boyundaki gönüllü Çin ordusunu, atom bombasıyla dağıtma ihtimaline karşı Kore’deki Birleşmiş Milletler ordusunun geniş ölçüde takviyesi ile desteklenmesini çözüm olarak görmüştür³¹⁷. Kore Harbi’nin hızla sürdüğü dönemde Amerika’nın yardımının önemine değinen İsmail Hami, Yunanistan’a yapılan yardımın nispetini çok fazla bulmuştur. Danişmend, Türkiye’nin kilit noktada bulunması nedeniyle bir an evvel yardım görmesini istemiştir³¹⁸.

Kore Harbi’nin ilerleyen günlerinde basında çıkan karamsar haberler mevcuttur. Bu haberler üzerine İsmail Hami, Kore Harbi’nin seyrini değiştirecek unsurun istihbarat üstünlüğü olduğunu ifade etmiştir. Bu kuvvetlerin silah ve kuvvet üstünlüğünün mühim olduğunun altını çizmiştir. Kore Harbi’nde Amerika’nın Türkiye ile bilgi paylaşımını artırmasını dilemiştir³¹⁹. Kore Harbindeki Türk tugaylarının başarısının Amerikan komutanlar tarafından takdir edildiğini aktaran İsmail Hami, Amerika’nın merasimle dağıtmış olduğu madalyalardan ibret almadığımızı söylemiştir. Türk ismini bütün dünyada sihirli bir kelime haline getiren bu kahramanlara ne nişan verdiğimizizi, ne de hak ettikleri rütbeleri verdiğimizizi ifade etmiştir. Birleşmiş Milletler adına Kore’de savaşan yabancı komutanların yaptığını bizim unutmuş olmamızı, yalnız bize ait olan bir meziyet olarak görmüştür³²⁰.

Devletlerarası ilişkilerde üç hal görüldüğünü söyleyen İsmail Hami, barış hali, harp hali ve mütareke hali olmak üzere ayırmıştır. Dördüncü bir durumun mümkün olmadığını ifade eden İsmail Hami, Kore Harbi için bu durumlardan birini söylemenin zor olduğunu dile getirmiştir. Kore harbinde iki taraf arasında doğrudan doğruya muharebe olmadığını, bir harp olduğu için iki düşman resmen sulh halinde görülmektedir. Kanlı bir barış veya nazikâne bir harp olarak gördüğü bu durumu

³¹⁶ İsmail Hami Danişmend, “Vagonlardaki Yazılar Meselesi”, *Milliyet*, 1 Eylül 1950, s. 3.

³¹⁷ İsmail Hami Danişmend, “Kore’deki Son Vaziyet”, *Milliyet*, 30 Kasım 1950, s. 3.

³¹⁸ İsmail Hami Danişmend, “Yardımın Nispeti ve Nispetsizliği”, *Milliyet*, 8 Ocak 1951, s. 3.

³¹⁹ İsmail Hami Danişmend, “Kore Buhranının En Mühim Sebebi”, *Milliyet*, 27 Aralık 1950, s. 3.

³²⁰ İsmail Hami Danişmend, “Unutulan Şey”, *Milliyet*, 1 Ocak 1951, s. 3.

devletlerarasında istikrarsızlık, emniyetsizlik ve hazırlanma hali olarak değerlendirmiştir³²¹.

Kore Harekâtı'nın ilk yılında ateşkes yapılmak istenmiştir. Bunun için yapılan girişimler Çin'in reddetmesi üzerine sonuçsuz kalmıştır. İsmail Hami, Kore'de yapılan savaşı Çin'in kabul etmemesini komünist propagandasını yaymak istemesi olarak görmüştür. Fakat Danışmende göre; bu harbin sonunda Kızıl tarafın kazanması durumunda savaşların ardı arkasının kesilmeyecektir. Sonunda III. Cihan Harbi'nin temelleri ile sonuçlanmaması dileğinde bulunmuştur. Danışmend, Kore Harbi'nin devamının İran, Irak, Türkiye ve bir sonraki adımın Balkanlarda olacağını tahmin etmiştir³²².

Kore Harbi'nin sonuçlanmasını asıl istemeyen Kızıl Bolşevikler' in değil, tarihi düşmanımız olan Çinlilerin olduğunu ifade eden İsmail Hami, yeni cephelerin açılabileceğini söylemiştir. Çin'in tahriki ile Bulgarlar Türkiye ile savaşabilir. Bu savaşta Bulgarların arkasında Bolşevikler olacağından Türk-Rus harbinin devamı şeklinde olacaktır. Yugoslavya'ya karışacak olan Bolşeviklerin yeni bir sorun teşkil edeceklerini belirtmiştir. Doğu Almanların, Batı Almanya'ya musallat edileceğini, bu durumun İspanya, Fransa, Türkiye'nin de içinde bulunduğu savaşın gelişeceğini belirtmiştir. Böyle bir durumun kızıl sahayı genişleteceğini söylemiştir³²³.

Kore Harbi'nin Türk halkı tarafından milli bir dava haline getirilmiş olduğunu, savaşmaya giden askerlerin milli müdafaa hissi ile hareket ettiklerini aktarmaktadır³²⁴. Ayrıca Kore Harbi'nin Türkiye'de savaşa gitmiş olanlar tarafından desteklenmekte olduğunu ifade etmiştir. Milli Müdafaa Vekâletine Kore Harbi için gönüllü başvurmak isteyenlerin sayısı on beş bine yaklaşmıştır. Bunların arasında yaşlılar ve kadınların da bulunduğunu öğrenen İsmail Hami, bu vatandaşları tebrik etmiştir.

Danışmend, adalet için kızıl cehenneme saldırmak isteyen bu yiğit vatandaşları takdir etmemek için ancak kızıl olmak gerektiğini belirtmiştir. Ancak harbin yaşlılara göre uygun olmadığından teşekkür edilerek evlerine göndermelerini istemiştir. Kore'ye gönderilecek gönüllülerin eğitim süresini bir yıla kadar

³²¹ İsmail Hami Danışmend, "Dünyanın Hali", *Milliyet*, 19 Eylül 1950, s. 3.

³²² İsmail Hami Danışmend, "Almayacağımız İbret Dersi", *Milliyet*, 30 Aralık 1950, s. 3.

³²³ İsmail Hami Danışmend, "Kore'den Sonra", *Milliyet*, 9 Ocak 1951, s. 3.

³²⁴ İsmail Hami Danışmend, "Hasan'ın Gıdası", *Milliyet*, 11 Ocak 1951, s. 3.

uzayacağını, Kore Harbi'nin bir yıl daha sürmeyeceğini söylemiştir. Ona göre; gönüllülerin buradan Kore'ye gitmesi demek milli müdafaamızdan bir kişinin eksilmesi demektir³²⁵.

D- Üçüncü Cihan Harbi

İsmail Hami, bütün dünyada her gün yapılan yayınlardan Kore meselesine de ek olarak *Üçüncü Cihan Harbi* denilen büyük savaşın dev adımlarla yaklaşmakta olduğuna inanmıştır. Ona göre; perşembenin gelişini çarşambadan anlayan memleketlerde bu faciaya karşı maddeten ve manen hazırlıklar devam etmektedir. Savaşlarda artık cephe genişlemiş ve tüm halk kütlelerini tehdit ettiği için, bugün artık millî müdafa bakımından pasif korunma tedbirleri de, askeri hazırlıkların yanında ehemmiyetini göstermiştir. Muazzam sığınaklar inşa edilmiştir. Tabii bu memleketlerde insan denilen mahlûk az çok değerli görülmüştür. Alınan önlemlere dikkat Danişmend, devletlerin hazırlıklarını takdir etmiştir.

Türkiye'yi ise bağıryanık bir zavallıya benzeten İsmail Hami, vatandaşlarımızın Allah'tan başka sığınacak bir yerleri olmadığını söylemiştir. Büyük şehirlerde bile hazırlık olmadığından, insanların karınca misali vefat edeceğinden bahsetmiştir³²⁶. *Üçüncü Cihan Harbi* hazırlıklarına karşı “bugüne kadar gelmiş halkçı hükümetlerin hiçbir hazırlık yapmadığını, eğer saldırı olursa Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevlerine mi, abidelerine mi, heykellerine mi, açık; kapalı spor salonlarına mı, Taksimde Gezi ismiyle milyonlara mal olan dümdüz yere mi” diyerek hazırlık yapmayan Halk Partisini sorumlu görmüştür.

Bütün milletin tehlike altında olduğunu söyleyen İsmail Hami, Marshall Planıyla bütçenin israf edilmemesini, bir an evvel sığınaklar yapılarak gaz maskesi alınmasını, hatta miktarı kâfi değilse sargı bezi tedarik edilmesini tavsiye etmiştir. İsmail Hami, Üçüncü Cihan Harbi'ni kapıda bekleyen kış mevsimine benzetmiştir.

Üçüncü Cihan Harbi, ikincisinden önce bile malum olduğu hâlde, Türkiye'ye şimdiye kadar halk için tek bir sığınak yapılmamış olmasını Halk Partisinin otuz yıllık tarihi keyfinin tabii neticesi olarak görmüştür. Bütün insanlık için en büyük felaket olacağı muhakkak olan *Üçüncü Cihan Harbine* karşı

³²⁵ İsmail Hami Danişmend, “Gönüllü Meselesi”, *Milliyet*, 6 Ocak 1951, s. 3.

³²⁶ İsmail Hami Danişmend, “Ört ki Ölem”, *Milliyet*, 30 Haziran 1950, s. 3.

İskandinavya'dan Amerika'ya kadar her tarafta hazırlık yapılmasına rağmen Türkiye'de yeni hükümetin dikkate alacağına dair hazırlık görmediğini ifade etmiştir³²⁷.

Demokrat Parti iktidarına bir dizi sorular yönelten İsmail Hami, “*muhtemel harp halinde, hangi makamın ne gibi tedbirler aldığını, İstanbul’un bilhassa ihtiyaçları hazır halde mi, büyük şehirlerdeki cankurtaran arabası sayısı kâfi midir? İlk yardım da kullanılacak yeterli ilaç var mı? Hastaneler yeterli mi, değilse hastane haline getirilecek binalarda yeterli yatak mevcut mu? En büyük şehir olan İstanbul’da sığınak mevcut olmadığına göre Bizans mahzenleriyle Galata mahzeninden yararlanılacak mı*” gibi meselelere değinmiştir.

Bu soruları sıralayan İsmail Hami, çareler bulunmadığı hâlde harp olmaması için candan, gönülden dua etmekten başka çare gözükmeydiğini söylemiştir. Çünkü harbin hiç olmamak veya bir müddet gecikme ihtimali kadar; pek yaklaşmış olması ihtimali bulunduğunu iddia etmiştir.

Danışmend’e göre; bütün insanlığı meşgul eden şu sual bulunmaktadır: “*Üçüncü Cihan Harbi başladı mı, başlayacak mı, başlamayacak mı*” sorularının zihinleri meşgul ettiğini ifade etmiştir. Yeryüzünde bu suale ancak iki liderin cevap verebileceğini söylemiştir. Yalnız ABD Başkanı Truman ve Rusya Başkanı Stalin’dir. İngiltere ve Fransa Hükümet reislerinin bile bilmediğini ifade etmiştir. İş başında olmayan kimsenin muhakeme yapma yeteneği olmayacağını belirtmiştir³²⁸.

İsmail Hami, Üçüncü Cihan Harbi’ne yapılması gereken hazırlıkların I. ve II. Harplere dikkat edilerek yapılmasını istemiştir. İrili ufaklı devletlerin yapması gereken tedbirleri sıralamaktadır. Ona göre; bunlardan birincisi pasif korunma tedbirleridir. Yalnız adi tahrip ve yangın bombalarına karşı değil, atom, füze gibi afetlere karşı bile muazzam sığınaklar yapılmalı ve her türlü korunma tedbirleri hazırlanmalıdır. Buna göre³²⁹:

İkincisi tahliye işleridir. Milyonları barındıran büyük şehirlerin icabında birden bire tahliyesi için lazım gelen tedbirler yapılmalı, nakil sistemi kurulmalıdır. Üçüncüsü ise iâşe meselesidir. Halk kütlelerinin iâşesini temin için şimdiden gıda

³²⁷ İsmail Hami Danışmend, “Varlık Hakkı”, *Milliyet*, 11 Temmuz 1950, s. 3.

³²⁸ İsmail Hami Danışmend, “Tehlike Derecesi”, *Milliyet*, 20 Temmuz 1950, s. 3.

³²⁹ İsmail Hami Danışmend, “Üçüncü Cihan Harbi”, *Milliyet*, 30 Ekim 1950, s. 3.

stokları yapılmalıdır. *Üçüncü Cihan Harbi* için dünkü vilayetimiz olan Suriye'nin bile bizden önde olmasını hazmetmenin zor olduğunu belirtmiştir.

I. Cihan Harbi'nde İttihat ve Terakki II. Cihan Harbi'nde de Halk Partisi felaketinin halka neler yaşattığını, hafızalardan silinmediğini hatırlatan İsmail Hami, *Üçüncü Cihan Harbi* gibi insanlık tarihinin en müthiş faciasını ağustos böceği zihniyetiyle karşılamak, atom tehlikesini de şimdiden ilave etmek demektir. İngiltere gibi en büyük devletlerden Suriye gibi en küçük devletçiklere kadar hükümetlerin göstermekte olduğu basiretten artık ibret almamız gerektiğini söylemiştir³³⁰.

Sovyet atom sanayinin ayda ancak iki bomba yapabilen Kızıl Rusya'nın elindeki stoklar yirmi ikiyi bulacağını belirtmiştir. Amerika'nın üç yüzü aşkın atom bombası ile mücadele etmesini mümkün görmüştür. Birinci ve İkinci Cihan Harbi'nin Avrupa'da olmasına mukabil, *Üçüncü Cihan Harbi*'nin yoğunluk merkezinin Asya'da olacağını düşünmektedir. Asya cephesinde aslında *Üçüncü Cihan Harbi*'nin birinci safhasının fiilen başlamış olduğunu ifade etmiştir³³¹.

İki bloğun diğer devletler üzerinden egemenlik mücadelesinin devam edeceğini belirten İsmail Hami, Irak, Suriye, Ürdün ve Mısır üzerinden yürütülen siyasi mücadelenin sonunda cephelerin açılmış olacağını söylemiştir. Kızıl Çin ile Rusya'nın Mısır üzerinde kurdukları hain emellere beyaz dairenin bir an evvel müdahale etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Resmi bir harp ilan edilmese de Mısırın yalnız bırakılmamasını istemiştir. Anglosakson mizacına sahip devletlerin sürat göstererek bugün ki vaziyet kötüleşmeden müdahale etmesini; müdahale olmadığı takdirde Şarki Akdeniz'in kan gölüne döneceğini iddia etmiştir³³².

Tokyo'da çıkan bir habere değinen İsmail Hami, Japonya Başbakanı kolay bir şekilde Kore meselesinin çözilemeyeceğini fakat kimsenin de *Üçüncü Cihan Harbine* cesaret edemeyeceğine dair yaptığı açıklamaları belirtmiştir. İsmail Hami, açıklamaları tahminden ziyade temenniye benzetmiştir. Açıklamaların doğruluğunu zamanın tayin edeceğini belirtmiştir.

İsmail Hami, savaşın kapıda olduğu tahmininin zor olmadığını söylemiştir. İki kutba bölünmüş dünyanın kızıl dairenin ordu kütlelerinin hazır olduğunu fakat

³³⁰ İsmail Hami Danişmend, "Ağustos Böceği", *Milliyet*, 17 Ekim 1950, s. 3.

³³¹ İsmail Hami Danişmend, "Üçüncü Cihan Harbi", *Milliyet*, 30 Ekim 1950, s. 3.

³³² İsmail Hami Danişmend, "Üçüncü Cihan Harbinin İkinci Cephesi", *Milliyet*, 22 Kasım 1951, s. 3.

atom stokları hazır değildir. Buna karşın beyaz dairenin atom stoklarının hazır olduğu halde orduları henüz kâfi değildir. Uzmanlar bu yüzden *Üçüncü Cihan Harbi*'ni yakın görmemektedirler³³³. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra her iki tarafı da mahvettikten sonra insanlar harpten ziyade, sulh içinde çıkılmaz hale gelecek döngüye gireceklerine inanmıştır. Danişmend, Her an savaş çıkacakmış gibi hazır olmanın beyaz daire (Amerika) ile kızıl daireyi (Sovyetler) sinir harbi ile karşı karşıya bıraktığını ifade etmiştir.

IV- İç Politikaya Bakış

Danişmend, Batı ve Doğu toplumlarını değerlendirirken; Doğu'da ferdin cemiyetten, Batı'da ise cemiyetin fertten daha uyanık olduğu tespitini yapmıştır. Ona göre; en münevver ve mümtaz Batılının Doğu'dan bahsederken kırdığı potları, en cahil Doğulunun Batı'dan bahsederken kırdığı görülmemiştir. Fransa'da çıkan bir habere göre hâlâ Türkiye'de harem daireleri bulunduğuna inanmalarına hayret etmiştir. Ayrıca İsmail Hami, Türklerin fes ve kafesle beraber nargileyi de kaldırıp şapka inkılâbıyla tütün inkılâbından bahsedildiğini gazetelerde okumuştur. En parlak ilim adamlarından dökülen bu incilere şaşırılmamak elde değildir. Danişmend, *"Kabahat bizde mi yoksa hala harem dairelerinde yaşadığımızı düşünen Fransız'lar da mı"* diye sormuştur. Fransız âlimle konuştuğu zaman ise aldığı cevap şudur:

"Fransız âlim bu hata bize ait olduğu kadar size de ait demiştir. Ufak bir ticarethane bile isim değiştirdiği zaman hiç olmazsa birkaç defa bu durumu ilan etmiştir. Siz her ne sebeple olursa olsun asırlarca millî isim olarak taşıdığınız bir kelimeyi atıyorsunuz ve ilmi manasını dünyaya anlatmıyorsunuz. Bütün dünya rejim değişikliğinden haberdar fakat rejimle beraber ülkenin de değiştiğini uzmanlarının dışında bilen olmadığını" ifade etmiştir. İsmail Hami, Paris gazetelerinde Türkiye Cumhuriyetinden hâlâ Osmanlı Cumhuriyeti diye bahsedildiğini gördükçe Fransız âlime daha çok hak vermiştir. Propagandamızı yalnız kendi memleketimizde kendi kendimize yaptığımızı ve dünyaya karşı kaplumbağa gibi davrandığımızı ifade etmiştir³³⁴.

³³³ İsmail Hami Danişmend, "Harp ve Sulh Telakkileri", *Milliyet*, 3 Ocak 1951, s. 3.

³³⁴ İsmail Hami Danişmend, "Kaplumbağa Siyaseti", *Milliyet*, 7 Ekim 1950, s. 3.

Tarihi seyir içerisinde Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Avrupalı devletler ıslahat istemiştir. Danişmende göre; Avrupa'ya yaranma gayretini alan bu durum zamanla aşağılık duygusu şeklini almıştır. Avrupa'ya yaranma gayretimiz bu kadarla da kalmış değildir. Siyasi hayatımızda dostumuz veya müttefikimiz hangi büyük devletse hep onun şekil ve rengine girdiğimizi belirtmiştir. İlk önce Fransa'dan medeniyet tesiri aldığımızı, daha sonra Alman üniforması giyildiğini belirtmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Almanlar yenilir yenilmez Amerikan kıyafetlerini benimsetildiğinin hatırlatmasını yapmıştır. Eğer Amerikan değil de Çin devleti kazanmış olsaydı, o zamanda ona şirin görünmek için Çinli kıyafetine gireceğimizi iddia etmiştir.

İsmail Hamiye göre; *yirmi beş sene istediği gibi keyif çatan tek partinin mutlak hâkimiyetine samimi bir kanaatle mi son verdik? Birden bire demokratlığımız galeyana geldiği için mi yeni parti teşekkülüne izin verdik. Demokrasilerin zaferini ve Tek Parti rejiminin bütün dünyada iflasını görür görmez hemen galiplere şirin görünmek istedik* diyerek politik sorunlarımıza dikkat çekmiştir. İsmail Hami'yi rahatsız eden konu siyaset kültürümüzün olmamasıdır. Bu durumu şöyle özetlemiştir. *“Hem fert için hem de cemiyet için en büyük felaket, kendi kafasını kullanmayıp işte böyle başkalarının fikriyle geçinmektir”*³³⁵ diyerek mevcut siyasi kültürümüzün oluşmamış olmasından şikâyet etmiştir.

Ülkemizde demokrasi kültürünün tam anlamı ile gelişmemiş olduğunu ifade eden İsmail Hami, Kore'ye asker sevkiyatı sırasında ortaya çıkan parti içi demokrasinin vaziyeti apaçık gözler önüne serilmiş olduğunu ifade etmiştir. Kore'ye asker sevkiyatını destekleyen Halk Partililer olmasına mukabil, Demokrat Parti içerisinde Kore'ye asker sevkiyatına karşı olanlar bulunmaktadır.

Danişmend, siyasi kültür bakımından bu anlayışı yanlış bulmuştur. Demokrasinin halk iradesi demek olduğu herkes tarafından kabul edildiği halde ticarethanelerde bile demokrasi olmadığında çökerken parti içerisinde demokrasinin olmamasının kabul edilemez bir durum olduğunu belirtmiştir. Öte yandan partinin her konuyu parti teşkilatına da sormasının çok zor olduğunu, teşkilattan gelecek

³³⁵İsmail Hami Danişmend, “Şirinlik Siyaseti”, *Milliyet*, 24 Ekim 1950, s. 3.

fikirleri incelenmesinden sonra uygulamaların ortaya çıkmasının da vakit kaybına sebep olacağını ve partinin işleyemez vaziyet alacağını iddia etmiştir³³⁶.

İsmail Hami, II. Meşrutiyet seçimlerinden 1950 seçimlerine kadar 42 senelik zaman içinde devletin hâkimiyetine iki teşekkülün hâkim olduğunu belirtmiştir. Fakat bunların klasik anlamda parti olmadığına inanmıştır. Gizli bir komite şeklinde kurulduktan sonra İttihat ve Terakki Fırkasına dönüşen teşkilat ile Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti olan ve daha sonra Cumhuriyet Halk Partisidir. Fakat Danişmende göre; CHP siyasi kültür bakımından hiçbir ideolojik sistemi temsil edemeyen hâkim zümre olarak kalmıştır.

Danişmend, bu iki askeri- siyasi teşekkülden sonra ideoloji partilerinin kurulmaya başlamasını ancak altı senelik yenilik olarak değerlendirmiştir. Ona göre; sayısı yirmiye geçen siyasi partilerin ancak ikisi faaliyet gösteren bir durumdadır. İsmail Hami, yeni kurulan partilerin de yarım asra yaklaşan zümre hâkimiyetinden dolayı siyasi kültür seviyemizin gelişmediğini fark ettiklerini belirtmiştir. Herkesin bildiği üzere parti programına devlet bünyesini alakadar edecek ana prensipler girebilir. Demokrasiye göre idari uygulamaya ait detayın parti programlarında yeri olmadığını düşünmüştür. Örnek olarak Danişmend, yeni parti programında adaletin parasız ve yüksek tahsilin burslu olacağı bildirilen maddelerin parti programı için değil propaganda nutku için uygun olduğunu belirtmiştir.

Diğer yandan bazı küçük ölçekli partilerin programında “*Partimiz tam bir demokrasi cumhuriyetidir*” şeklinde madde bulunmaktadır. Danişmende göre; parti ile cumhuriyeti birbirinden ayırt edemeyecek bir siyasi kültür seviyesi gösteren partilerin mutlakiyet yahut saltanat cumhuriyeti değil demokrasi cumhuriyeti olduğunu fark etmediklerini öne sürmüştür. Bu vaziyetten anlaşıldığına göre partililik hayatımızın başlıca eksiği olarak siyasi kültür eksikliği olduğu tespitinde bulunmuştur³³⁷.

İsmail Hami, buna karşılık demokrasinin en ileri düzeyde yaşanmak istenmesini ise taklitçilik olarak değerlendirmiştir. Avrupa’daki milletvekilleri gibi valilerin de seçimle iş başına gelmesi için basında bazı değerlendirmeler yapmıştır. Bu manzara karşısında İsmail Hami, muhalif bir tutum almıştır. Türkiye’nin Batı’ya

³³⁶ İsmail Hami Danişmend, “Parti İdaresi ve Demokrasi”, *Milliyet*, 20 Ağustos 1950, s. 3.

³³⁷ İsmail Hami Danişmend, “Siyasi Kültür Seviyemiz”, *Milliyet*, 23 Eylül 1950, s. 3.

tam anlamı ile adapte olamayacağını söylemiştir. Batı’da var olan herhangi bir şeyi kabul etmemizin bizi daha fazla demokrat yapmadığını öne çıkarmıştır. Tamamıyla demokrat olabilmemiz için öncelikle anayasal düzenlemeler yapmamız gerektiğini düşünen İsmail Hami, yapmamız gereken demokratik değişikliklerin başında valilerin halk tarafından seçilmesi değil belediye başkanının halk tarafından seçilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır³³⁸.

A- Ekonomi

DP’nin iktidarının hemen başında ekonomik düzenlemelerin başarısız olduğunu iddia eden haberler çıkması üzerine Danişmend, yüzlerce yıldır açığı olmayan bütçe görülmemiş olduğunu ifade etmiştir. Devlet ekonomisinde var olan tüm eksikliklerin basına her zaman aksedeceğini, bu tür haberlerin eksik olmayacağını belirtmiştir. Osmanlı tarihinden örnekler vererek ekonomik problemlere çare olmak için ilk defa olarak esaslı ve ciddi ıslahata kalkışmış vezir olan Tarhuncu Ahmet Paşa’yı göstermiştir³³⁹. Tarhuncu Ahmet Paşa’ya ait iki tane bütçe lahiyası bulunduğunu ve ekonomik çözümlerinin akıbetinden, almış olduğu tedbirler yüzünden hayatına da mal olduğunu belirtmiştir. İsmail Hami’nin bu görüşlerinden de anlaşılacağı üzere DP’nin ekonomik tedbirlerini savunmuştur.

İsmail Hami, basında çıkan haberleri takip ederek ekonominin durumu hakkında tespitler yapmıştır. Yapmış olduğu tespitleri tarihten örnekler vererek desteklemiştir. Yine basında İzmir Belediye Başkanı’nın aylığı iki bin liraya çıkarılmış olduğu haberini şaşkınlıkla karşılandığını ifade eden Danişmend, belediye meclisinin böyle bir karar vermesinin sebebini hayat pahalılığı ile maaşlar arasındaki yakınlık olmadığını ileri sürmelerini de ayrı bir tuhafılık olarak değerlendirmiştir. Ona göre; belediye meclisi yıllardan beri halkın kıvrandığını, hayat pahalılığının ancak bu günlerde farkına varmış olması gerektiğini ileri sürmüştür. İsmail Hami, reisin maaşını artırmakla, maaşlar arasındaki dengesizliğin ayrı bir karışıklık olacağını ifade etmiştir³⁴⁰.

³³⁸ İsmail Hami Danişmend, “Yeni Bir Taklit Hevesi”, *Milliyet*, 28 Aralık 1951, s. 3.

³³⁹ İsmail Hami Danişmend, “Eski bir bütçe buhranı”, *Milliyet*, 16 Ocak 1951, s. 3.

³⁴⁰ İsmail Hami Danişmend, “Aylık Derdi”, *Milliyet*, 13 Ekim 1951, s. 3.

Ayrıca İsmail Hamiye göre; memurların içinde en yüksek seviyeden maaş alması gereken vali, ilavelerle bin lira ile kavrulurken, yalnız bir şehrin belediye başkanına iki bin lira vermek maaşlar arasındaki ölçsüzlüğü açıkça gözler önüne sermiştir. Bu duruma göre; reisi iki bin lira alan belediyenin yardımcısına beş yüz, muhasebecisine bin ve nihayet kâtiplerine beş altı yüz lira vermesi lazım geldiğini söylemiştir. Mesleklerinin en yüksek derecesine gelmiş maaş sahiplerine altı yedi yüz liradan fazla veremeyen memlekette herhangi bir vilayet ve belediye reisine iki bin lira vermenin abesle iştigal olduğunu belirtmiştir.

İsmail Hami, bu karara göre “*Türkiye’nin en büyük şehri olan İstanbul’un belediye reisinin neden dolayı beş bin aylık alırken devletin merkezi olan Ankara’nın belediye reisinin aylığı da sekiz bin olmasın*” diyerek itirazını belirtmiştir. Devlet görevlilerinin maaşı konusunda çözümü ise genel bütçenin yüzde nispetine vurularak verilmesini uygun görmüştür. Ona göre; bu yolla memur kadroları daraltılmış olacaktır. Böylece kalan memurlara hayat pahalılığına uygun yüksek aylıklar vermek imkânı sağlanacağını ifade etmiştir³⁴¹.

B- Basın Yazıları

İsmail Hami, 55 yıllık yazı hayatı boyunca sürekli basın, matbuat ve yayıncılıkla yakından ilişki içerisinde bulunmuştur. Danişmend’in gazetelerde ve dergilerde yazıları çıkmıştır. Danişmend, Demokrat Parti’nin de matbuat kanununu kaldırmayacağını, yalnız gazetecilerin gönlünü hoş etmek için bazı tadilatla tamamlanacağını anlamıştır. Bütün dünyada yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinden sonra dördüncü kuvvet olarak görülen basının ağzındaki “*paslı kilit*” kaldırılmayacağını, “*yaldızlanarak*” bırakılacağını ileri sürmüştür.

Danişmende göre; 1727 tarihinde İbrahim Müteferrika’nın III. Sultan Ahmet’ten aldığı müsaade fermanıyla başlayan matbuatın 119 yıllık geçmişinin olduğunu belirtmiştir. 1864 Nizamnamesi ile takılan yaldızlı kilit DP dönemine kadar durmuştur. Ona göre; otuz sene süren Halk Partisi iktidarı da Türk matbuatını kendi siyaset organı olarak kullanmak istemiştir. İsmail Hami, ortada ceza kanunu varken, gazeteler ve gazeteciler de herkes gibi devletin bütün kanunlarına tabi olduktan sonra

³⁴¹ İsmail Hami Danişmend, “Aylık Derdi”, *Milliyet*, 13 Ekim 1951, s. 3.

ayrıca bir de matbuat kanunu olmasını lüzumsuz görmüştür. Danişmend, padişahların bile kullanmadıkları lüzumsuz bir kilidin, basın tarafından göklere çıkarılan demokrasi devrine yakışmadığını ifade etmiştir³⁴².

İsmail Hami, basının yazı dili hakkında tespitlerde bulunarak bu durumdan rahatsızlığını ifade etmiştir. Anadolu Ajansının göndermiş olduğu telgrafa göre gazetelerdeki imla yanlışlıklarını tespit etmiştir. İmla buhranının Latin harfleri kabul edildikten sonra da devam etmesinin sebebi olarak sağlam ve eksiksiz bir imla sisteminin kurulmamasını göstermiştir. Bu karışıklığın sebebini herkesin kendi imlasını kullanmasından kaynaklanmakta olduğunu ifade etmiştir. İsmail Hami, bu konu hakkında da örnekler vermiştir. “*Te’min*” ve “*Te’yid*” kelimelerinin temin ve teyit şeklinde yazılmasını örnek göstermiştir.

İsmail Hami, Anadolu Ajansının yapmış olduğu haberi örnek göstererek dil yanlışlarının abartılı olduğunu ifade etmiştir. Bu haberlerin farklı günlerde çıkmış olmasına dikkat çekerek örnekleri sıralamıştır. Yunan hükümdarından bahsederken “*majestelerimiz*” diye bahsedildiğini fakat doğrusunun “*haşmetli misafirlerimiz*” demek olduğunu altını çizmiştir. Başka bir haber ise Yunan hükümdarından bahsederken “*İstanbul’umuzu teşrifleriyle şereflendirmişlerdir*” şeklindedir. O, teşrif kelimesinin zaten şereflendirmek olduğunu habere göre “*İstanbul’u şereflendirmeleriyle şereflendirmişlerdir*” olması gerektiğini yazmıştır. Ona göre; bu tür yanlışları yapan basın ajansının kadrosuna bir de Türkçe hocalığı ilave edilirse faydalı olacağını ifade etmiştir³⁴³.

Danişmende göre; apostrofun gelişigüzel kullanıldığı ikinci bir vaziyet ise şahıs ve yer isimlerini ayırt etmek için kullanılmasıdır. *Cumhuriyet*’teki takip kelimesi ile *Milliyet*’teki takib ve *Cumhuriyet*’teki adet ve *Milliyet*’teki aded kelimelerini örnek göstermiştir.

Basında çıkan ihtilaflı noktaları ortadan kaldırıp genel ve kabul edilebilir bir matbuat imlası vücuda getirmek üzere Gazeteler Cemiyeti bütün memleket yayınıni temsil edecek bir kongre toplayacak olursa Türk diline hiçbir zaman unutulmayacak tarihi hizmette bulunmuş olacağını ifade etmiştir³⁴⁴.

³⁴² İsmail Hami Danişmend, “Yaldızlı Kilit”, *Milliyet*, 14 Temmuz 1950, s. 3.

³⁴³ İsmail Hami Danişmend, “Üslup İncileri”, *Milliyet*, 16 Haziran 1952, s. 3.

³⁴⁴ İsmail Hami Danişmend, “Bir Kongre İhtiyacı”, *Milliyet*, 14 Ekim 1951, s. 3.

İsmail Hami, basında çıkan yazı dilinin yanı sıra haberlerin niteliğinden de şikâyet etmiştir. Anadolu Ajansı'nın gönderdiği telgraf haberine göre; *“İğdır’ın Cennetabad ırmağına su çevirmek üzere iken yanlışlıkla hududu geçerek Sovyet topraklarına girdiğini gören Sovyet devriye erleri tarafından atılan kurşunla öldürülmüş ve cenazesi Sovyet karakoluna götürülmüştür”* diye haber çıkarmıştır.

Danişmend, bu haber üzerine *“muhabirin eline Türkiye haritası alıp Rus-Türk hududuna göz gezdirme zahmetine olsun katlanmamış mı”* diyerek yapılan yanlışlığı açıklamıştır. Cennetabad’ın köy değil Kars vilayetinin İğdır kazasında nahiye merkezidir. Merhum Aziz Gel’de Cennetabad muhtarı değil, bu nahiyedeki Murşid-i Ali köyünün muhtarıdır. Bu hatalarını görmezden gelsek bile Türk- Rus hududunun öyle yanlışlıkla geçilecek bir kara sınırı olmayıp koskoca Aras nehrinin hudut olduğunu bilmemesine ne diyeceğini şaşırmıştır. Aras nehri yanlışlıkla değil, hiç yanılmadan bile geçilemeyecek büyük ve derin bir sudur. Anadolu Ajansı’nın bu haberi yayınlamak üzere göndermesinin basında çalışan muhabirlerin eğitim düzeyinin perişanlığını gösterdiğini ifade etmiştir³⁴⁵.

İsmail Hami, basında çıkan yanlış fikirlerle dolu tarihi makalelerin varlığından bahsederek bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu konuda Nejdî Sançar³⁴⁶’ın “Osmanlı Düşmanlığı” yazısına değinen İsmail Hami, Türk tarihinin 23 Nisanla başladığı düşüncesini savurmuş olduğunu söylemiştir. Namık Kemal hakkında *“O Osmanlı idi biz Türk’üz”* diye bahseden *“basın mensuplarından bahsederek geçmişe ve tarihe hakaret savurmanın, otuz senedir bizde inkılâpçılığın göstergesi”* sayıldığını ileri sürmüştür. Bazı mektep kitaplarına da geçen bu tuhaf düşünceler Osmanlıları Türklükten başka bir millet gibi göstermek isteyenlerin bu cehaletlerine karışık tuhafılıklara sebep, Tanzimat’tan itibaren yapılan propaganda olarak değerlendirmiştir³⁴⁷.

³⁴⁵ İsmail Hami Danişmend, “Ajans Coğrafyası”, *Milliyet*, 23 Temmuz 1950, s. 3.

³⁴⁶ Nejdî Sançar (1 Mayıs 1910-22 Şubat 1975): H. Nihal Atsız’ın küçük kardeşi ve eğitimci, yazardır. Bir dönem edebiyat öğretmenliği de yapan Sançar’ın Osmanlı tarihi üzerine basında makaleleri yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız., Turan Akkoyun, “Nejdî Sançar’ın Eserlerine Dair Notlar”, *Türk Kültürü*, Kasım 1962.

³⁴⁷ İsmail Hami Danişmend, “Maziye Tahkir İlleti”, *Milliyet*, 15 Ekim 1951, s. 3.

V- Sosyo- Kültürel Yazıları

Demokrat Parti iktidarının başlarında verem hastalığından ölenler önemli bir toplamı teşkil etmiştir. Danişmend, sosyal hayatta önemli yer teşkil eden bu hastalığın Hindistan nüfusunun onda birini telef ettiğinden bahsedildiğini aktarmıştır. Dünyayı etkileyen bir hastalık varken lükse sarf edilen paranın Sıhhiye Vekil’inin desteği ile yatak temini ve ilaçlar için kullanılması gerektiğini söylemiştir. Veremden ölenlerin sayısının yıllık kırk bine yaklaşmış olduğunu belirten İsmail Hami, her vilayette hastane, sanatoryum³⁴⁸ ve prevantoryum³⁴⁹ binaları kurmanın gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bu kurumların ihtiyaçlarının da birçok milyonlara mal olacağı malumdur. Danişmend, Savarona yatına, elli milyonluk fakülte binasına, gezi denilen bomboş gezinti yerine, anıt denilen abidelere ve daha bin türlü mirasyedi hovardalıklarına sarf edilen paraların hiç olmazsa bir kısmı halkçı hükümetler tarafından halkın bu müthiş derdine neden tahsis edilmediğini sormuştur³⁵⁰.

Danişmend, halkçıların otuz yıl küçümsedikleri, Osmanlı insanların isimlerini hayırla yâd ettirmek isteyenlerinin kendi keselerinden halk için hayrat yaptırdıklarını vakıf tesis ettiklerinin altını çizmiştir. Birçok hastaneler, mektepler, medreseler böyle vücuda gelmiştir. Milletin bütün maneviyatını silip süpürenlerin eliyle “*nurani zihniyetten*” eser kalmadığını söylemiştir. Ona göre; eskiden ferdin servetinden cemiyet istifade ederdi, otuz senedir milletin servetinden ferdin istifadesi âdet olmuştur³⁵¹.

Balıkesir’de çıkan yangında sayıları bini bulan evler yanmıştır ve devlete ait binalar da zarar görmüştür. İsmail Hami’ye göre; yangın meselesinin altındaki en önemli sorun, sosyal olaylarda hükümetle belediyelerin en azından düşündüğü veyahut hiç düşünmediği şey, kazaya karşı tedbirdir. Ona göre; Adana ve Amasya sel felaketlerinde olduğu gibi bu seferde devlet erkânının uçakla havalanıp hükümetin üzüntülerini ileterek, şöyle yapıp böyle edecekleri hakkında klasik nutuk atacaklarını

³⁴⁸ Sanatoryum: Uzun dönemli tedavi gerektiren hastalıklara sahip –özellikle verem- hastaların iyileştirilmesi için kurulmuş sağlık kurumları.

³⁴⁹ Prevantoryum: Vücutlarına verem mikrobu girmesine rağmen henüz hastalığa yakalanmamış yayıl kimselerin, vereme yakalanmasını önlemek amacıyla bakıldıkları sağlık kurumu.

³⁵⁰ İsmail Hami Danişmend, “Can Pazarı”, *Milliyet*, 25 Ekim 1950, s. 3.

³⁵¹ İsmail Hami Danişmend, “Mirasyedilerin Kurbanları”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1950, s. 3.

aktarmıştır. Danişmend, köklü bir devlet geleneği olan Türkiye'nin tarihinden utanarak sosyal yaşamı yeniden gözden geçirmesi gerektiğini ileri sürmüştür ³⁵².

İsmail Hami, Balıkesir'de çıkan yangında zayıtın bu kadar çok olmasının sebebini ise susuzluğa önlem almayan yöneticileri göstermiştir. İstanbul'da çıkabilecek herhangi bir yangın içinde durumun aynı olduğunu, muhtemel bir yangında binlerce evin yanacağını, bunun sorumlusu ise önlem almayan yöneticileri işaret etmiştir³⁵³.

Ankara sulh hâkiminin yolsuzluğu hakkında basında haberler yer almıştır. Ankara üçüncü sulh hâkimi yetimlere ait tereke paralarından zimmetine 35 bin lira geçirdiği için emekliye çıkarılmıştır ve hakkında soruşturmaya başlanmıştır. Danişmend'e göre; hâkim demek hem millî adaletin hem türlü insanlık haklarının temsilcisi ve muhafızı demektir. Bunun için Batılı devletlerde hâkimlerin ceplerinde devletin verdiği birer çek olduğunu; gerektiği vakit hâkimlerin istediği kadar para çekme yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir. Fakat yapılan araştırmalar hiçbir hâkimin buna ihtiyaç duymadığını ortaya koymuştur. Ona göre; Batılılara karşılık, Türkiye'deki olay bir istisna teşkil etmekle beraber milli bir felaket demektir. Bu olayın millî adaletimizin şanlı devirlerinin çok gerisinde kaldığını hatırlatması bakımından acı durum olarak görmüştür³⁵⁴.

Devlet hizmetinde uzun yıllar bulunmuş olan doktorların emekliye ayrılması için karar alındıktan hemen sonra kararın yanlış olduğu geri çekilmesi konusunda meclise soru önergesi verilmiştir. Bunun üzerine İsmail Hami memurların emekliye ayrılması konusunda görüşlerini belirtmiştir. Kanunun icraat bakımından değil, eldeki kanun bakımından bakılmasının daha hukuki olacağını ifade etmiştir. Bir bakımdan faydalı, bir bakımdan zararlı görmüştür³⁵⁵.

Danişmende göre; cumhuriyet idaresinin memurin kadrosunun üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğunun kadrosunun üç misline yaklaşmış olmasından dolayı devlet bütçesi memurin yemliği haline gelmiştir. Zararlı yanı ise 47-50 yaşına gelmiş yani hayatının tam zindelik ve olgunluk çağında işinden atılarak devlet

³⁵² İsmail Hami Danişmend, "Kıssadan Hisse", *Milliyet*, 6 Ağustos 1950.

³⁵³ İsmail Hami Danişmend, "Korkunç Bir İbret Dersi", *Milliyet*, 7 Ağustos 1950.

³⁵⁴ İsmail Hami Danişmend, "Bunu da Gördük", *Milliyet*, 27 Ekim 1950, s. 3.

³⁵⁵ İsmail Hami Danişmend, "İrticanın Enva-ı", *Milliyet*, 12 Ağustos 1950.

bünyesinde tecrübeye yer verilmemiş olacaktır. Önemli olanın yaş değil baş olduğunu da ifade eden İsmail Hami, tarihe bakıldığı zamanda buna riayet eden devletlerimizin en ihtişamlı zamanlarını yaşadıklarını belirtmiştir³⁵⁶.

İstanbul, İzmir ve Ankara’da yüz binlere varan hırsızlık yapmış eşkıya çetesinin elebaşları orta ve lise talebesinden oluştuğu haberleri çıkmıştır. Veznedar devletin parasını çalmış, karanlık sokaklarda ahlaksızlık eden çiftler yakalanmıştır. Çeşitli şehirlerde talebeler hocalarını yaraladığını dair haberler çıkmıştır. Aynı karışık dönemin IV. Murat zamanında da yaşandığını söyleyen İsmail Hami, padişah tarafından sert çözümler getirildiğini söylemiştir. IV. Murad’ın yaptığı işi, kanunla zabitanın yapabileceğini, bunun için zabitanın yetkileri çok genişletilerek çözüm bulunabileceğine inanmıştır³⁵⁷.

Son günlerde İstanbul ve Ankara’da kız kaçırma olaylarına rastlandığını, ona göre; fakat dikkate değer olanın Ankara’da kızın erkeği kaçırma girişimi olmasıdır. Tüm dünyada farklılıklar da olsa kız kaçırma âdetleri olduğunu ifade eden İsmail Hami, bunlardan örnekler de vermiştir. Fakat tam tersine olan bu durumun yani kızın erkeği kaçırması olayının eskiden köylerimizde bile görülmemiş bir âdetin bugün şehirlerimizde belirmeye ve hatta erkeklerden sonra kadınlara bile sirayet ettiğini gördüklerini ifade etmiştir. Bütün maneviyatı yıkılıp otuz sene yalnız maddiyat içinde bırakılmış bir cemiyet için böyle bir ahlaki akıbet tabiidir. Asıl meselenin beterinden korunmak olduğunu ifade etmiştir³⁵⁸.

Danışmende göre; gazetelerde falcılığın soruşturmayaya uğradığına dair yayınlar çıkmıştır. Hâlbuki en ileri memleketlerin en ciddi gazetelerinde birçok falcıların reklamlarını görürsünüz. Avrupa’da en büyük ve bütün dünyada bilinen âlimlerin Occultisme³⁵⁹ ile Spritisme³⁶⁰ gibi maddi âlem haricine ait yöntemlerle çalışmaktadır. İsmail Hami, meşhur İtalyan antropolog Lombroso, Morselli, Venzano, İngiliz kimyager William Crookse, Fransız Doktor Gustav Le Bon gibi aydınların ruh bilimini kullanarak çalışmalar yaptığını örnek vermiştir. Türkiye’de falcılığın yasak olmasının sebebinin ise birçok siyasi görüşler gibi irticanın da

³⁵⁶ İsmail Hami Danişmend, “Yaş ve Baş”, *Milliyet*, 21 Eylül 1950, s. 3

³⁵⁷ İsmail Hami Danişmend, “Küçük Kıyamet”, *Milliyet*, 2 Aralık 1950, s. 3.

³⁵⁸ İsmail Hami Danişmend, “Yeni Bir Adet”, *Milliyet*, 15 Ekim 1950, s. 3.

³⁵⁹ Occultism: Gizli güçlere inanç, doğaüstü güçlere inanmak demektir.

³⁶⁰ Spritism: Tinselcilik, ruhlara ve tanrıya inanma demektir.

manasının anlaşılmamış olmasında görmüştür. Espritizm³⁶¹ ile falcılık gibi şeylerin irtica ile hiçbir alakası yoktur. Danişmende göre; siyasette irtica demek, insan haklarını temin eden bir rejimden tehdit eden bir rejime dönüşüm için yapılmış bir hareket demektir. Ona göre; buna sadece isyan şeklinde görünenler örnek olamaz, mesela tek şef sistemi mutlakıyete doğru kapalı bir irticadan başka bir şey değildir diyerek görüşlerini açıklamıştır³⁶².

İsmail Hami'ye göre; İstanbul halkı parasını verince istediği yerden, istediği cinsten kömür almak salahiyetini haizdir. Fakat Türk kömürü Yunanistan'a İstanbul'dan daha ucuz satılıyor, İstanbullular Atinalılardan daha çok para veriyorlardır. Pahalı olmasına rağmen kömürün var olduğunu; harpten evvel yapılan ithalat durmuş olduğu halde ihracata kalkışılmasının ona göre; halkın çekeceği azap ve ıstırapı hiçe saymak demektir. Bir ton kömür ile bir sobayı kara kışta idare edecek halkı düşünmek zorunda olan yöneticilerimizin düşünmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Ona göre; harpten sonra da yıllarca sürüp giden bu sorunun birinci sebebi düşüncesizlik, ikinci sebebi alakasızlıktır³⁶³.

İsmail Hami'ye göre; asfalt yolunun demir yolunu mağlup ettiği devirdeyiz. Danişmend, otomobilin otogar ve kamyonu yük trenini, otobüsün de tramvayı müzelik hale getirdiğini ifade etmiştir. Paris gibi bazı büyük şehirlerde raylar kaldırılıp tramvaylar tarihe karışmıştır. İsmail Hami, Fransa'da demir yollarının aşamalı olarak kaldırılmasından ve elli senelik asfalt şebeke programına sahip olduklarını belirtmiştir. Dünya demirden asfalta doğru giderken otuz sene demir yolu siyaseti uğrunda milyarlar sarf etmemize rağmen memleketi bir demir şebeke ile kaplamayı başaramadığımızı söylemiştir.

Ona göre; öyle yapmayıp da garplılaşıma ve medenileşme palavraları atarken dünyanın hangi yoldan gittiğini fark edebilseydik, demire verdiğimiz paraları asfalta sarf ederdik. Ayağımıza gelen fırsatları da kaçırmış olduğumuzu ifade eden İsmail Hami, Denizli mebusu Necip Ali Küçüka'nın anlatmış olduğu anlaşmayı aktarmıştır. Amerika'daki Ford kurumundan teklif gelmiştir. Masraflar Ford'a ait olmak ve Türk işçi kullanmak şartı ile en ücra yerlere kadar bütün Türkiye'nin bir asfalt şebekesiyle

³⁶¹ Espritizm: 18. Yüzyıl ortasında Amerika'da ortaya çıkmış bir akımdır. Ölülerin ruhlarının yaşayanlar ile temasa geçebileceğine dayalı akımdır.

³⁶² İsmail Hami Danişmend, "Bir Tarih Tekerrürü", *Milliyet*, 16 Ekim 1950, s. 3.

³⁶³ İsmail Hami Danişmend, "Kış Saati", *Milliyet*, 9 Ekim 1950, s. 3.

kaplanmasını; hatta icap eden yerlere tamirhaneler kurulmasını vaat eden Ford'un buna karşılık istediği şey kendi markasına doksan dokuz sene müddetle ayrıcalık verilmesinden ibarettir. Necip Ali bu umulmaz teklifin İtalyan ithalatına mani olacağı için hükümetin Mussoli'niyi kızdırmaktan çekindiği için reddettiğini söylemiştir. *"Mussolini Türkiye'ye harp açacak olduktan sonra sanki otomobil meselesinden başka bahane bulamayacak mıdır?"* Ona göre; bu tarihi fırsat böyle kaçırıldığı için, yolsuz memleket Habeşistan'dan bile geri kalmış vaziyettedir³⁶⁴.

A- Tarihte Türk Milleti

İsmail Hami, millet tanımının ortak duygular ve ortak idealler etrafında birleşen dayanışma içerisindeki bir topluluk demek olduğunu altını çizmiştir. İsmail Hami, Türk milleti için asırların üzücü olayları arasında istikbal bayrağı asla baş aşağı olmamış yegâne millet olduğunu belirtmiştir. Ona göre; tarih bagajında bir kahramanlık olan milletler arasında, hiçbir zaman varlığını istiklaline tercih etmemiş olan tek bir millet gösterebilir. Ona göre; Türk milleti, korkunç tehlikeler Türkü yıldıracağı yerde, aksine millî ruhunun coşmasına sebep millî karakterlerinin gelişmesine hizmet etmiş, sinelerinden ortak duyguyu en çok gösteren kahramanlar çıkarmış, sonuçta kara günler daima kurtuluş ile sonuçlanmıştır. Danışmende göre; ırk, ortak karakterlere sahip olan ve bu seciyeleri miras yoluyla hedeflerine devreden, fertlerden meydana gelen bir topluluktur.

Danışmend'e göre bir toplumun uyumlu bir millet olması için, çevrenin, ırk karışması ve kültürün, o toplumun fertleri arasında bedensel, ruhanî, bir takım karakterler yaratmış olması gerekir. Bir millet, ne kadar geçmişi uzun olursa, o milletin fertlerinde yetişen, yerleşen özelliklerin o kadar sağlam olacağına inanmaktadır. *"Türk tarihi milli duygu ve ortak karakterlerin harikaları ile doludur. Milli duygunun yaşatan kudretini anlamak için, Türkün milli tarihini tetkik etmelidir. 35- 40 asırdan beri, fasilasız devam eden bir hayat, Türklerde pek kuvvetli ayırıcı özellikler de meydana çıkarmıştır"* diyerek Türklerin en eski milletlerden birisi olduğuna vurgu yapmıştır³⁶⁵.

³⁶⁴ İsmail Hami Danışmend, "Bir Yol Hikâyesi", *Milliyet*, 12 Ekim 1950, s. 3.

³⁶⁵ İsmail Hami Danışmend, "Tarih Mahşeri", *Milliyet*, 15 Ocak 1951, s. 3.

İsmail Hami, Türklerin tarihini öğrenmek için Çin kaynaklarına öğrenmek gerektiğine inanmıştır. Danişmend, bir milletin tarihini yazmak, o milletin ne yolda teşekkül ettiğini, nasıl yürüdüğünü, çağdaşlaşma yolunda ne gibi aşamalar geçirdiğini göstermek demek olduğuna göre, kişilerden ziyade toplumsal dönüşümleri tespit ederek, onlardan bir takım neticeleri çıkarmaya çalışmak gerektiğine dikkat çekmiştir. Esasen bugünkü tarih yazarlarının kabul ettiği usulün bu olduğunun altını çizmiştir. Ona göre; bu metoda uygun hareket edebilmek için elde vesikalar bulunması, toplumsal dönüşümleri gösteren birçok vakayinamelerin mevcut olması icap etmektedir.

İsmail Hami, diğer ülkelerin belgeleri ile karşılaştırmadan toplumun tarihini yazmanın mümkün olmadığının altını çizmiştir. O, milli tarihimizin ilk devirlerine ait kaynaklar, Çin yıllıklarından ibaret olduğuna işaret etmiştir. Ona göre; Çinliler ise topluca savaşımlara, fetihlere tasvire pek ziyade ehemmiyet verdikleri halde, aksine toplumsal dönüşümler hakkında bilgi vermemişlerdir. İsmail Hami, Türklerle ilgili çalışmalarında tarihçi kimliği ile Türkçü duruşunu birleştirerek araştırmalarını yapmıştır³⁶⁶.

İsmail Hami, tarih bilgisinden yola çıkarak Türk tarih felsefesi oluşturmayı denemiştir. Miladın yirmi sekiz asır öncesinden itibaren tarih yazmaya başlayan Çinliler, aynı zamanda komşu milletlerinin de tarihi olaylarını kaydetmişlerdir. Çin'in eski günlükleri, en eski Çin hükümdarlarına kadar inmektedir. Orhun Türklerinin soyu olan Mete Han'a inmiş olduklarını söylemiştir. Türklerin bilinen en eski ataları, Şan Young'lardır. Çin kayıtlarında “*Dağlılar*” olarak geçen Şan Younglar hakkında daha tafsilatlı bilgiler verilmiştir. Bu dönem aynı zamanda Danişmende göre; dağlıların baskılarından bıkip bir sur inşa etmeye başladıkları dönemdir.

İsmail Hami, Türklerin belirtilen bu dönemde kendilerine “*Koun*” veya “*Koyunlu*” dediklerini ifade etmiştir. Türklerin bugünkü askeri ve siyasi teşkilatının temellerini bu devletin inşa etmiş olduğunu aktarmıştır. Toplantıların katılımına reisler ve halkın oluşturduğunu belirtmiştir. Ülke yönetimi sağ, sol ve orta olarak üçe bölünmüş haldedir. Ordu içinde aynı sistem geçerlidir. “*Koyunlular*” denen devletin

³⁶⁶ İsmail Hami Danişmend, “Tarihin Silleleri”, *Milliyet*, 2 Ekim 1951, s. 3.

sağ ve sol olarak ayırmış oldukları devlet ayrımı onlardan sonra gelen devletler tarafından aynen korunmuş ve uygulanabilmiştir. Danişmende göre; Osmanlı'nın da ülkeyi Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği olarak ayırması bu eski teşkilatla aynı olmasına bağlamıştır.

Ona göre; Türk toplumsal örneğinin oluşmasında en büyük etken step hayatı olmuştur. Stepte, çayır ve ottan başka bir şey yetişmediği için, buradaki insanlar için hayat tarzı da çobanlık olmuştur. Ucu bucağı görülmeyen steplerde çobanlık yapmak içinse at şarttır. Stepler hayvan sürülerinin yetişmesi için uygun bir ortamı teşkil etmiştir. Steplerde yaşayan Türkler ise hayvan sürülerinin etinden, sütünden, yağından, derisinden, kılından, yününden ve boynuzundan yararlanmışlardır. Stepli Türklerin at ve sürü kadar korunmaya muhtaç olduğunu aktarmıştır.

İsmail Hami'ye göre; Türklerin çok eski zamanlardan beri, ok, yay, kargı, kılıç gibi aletlerin yapımında gösterdikleri hüner bu ihtiyacın sonucudur. Stepte yaşamak için toplumun askeri bir düzen içinde olunması gerekmektedir. Türkler, zamanla çobanlıktan çiftçiliğe geçiş yapmıştır. Çiftçilik de, çobanlığın geliştirmiş olduğu bedeni gürbüzlük, sağlamlık, ruhani samimiyet, dayanışma, doğruluk, itaat, cömertlik, merhamet ve başkalarını düşünme gibi yüksek seciyeleri geliştirmiştir³⁶⁷.

Danişmend, step hayatını yaşamaları Türklerin başlıca karakterlerinin temelini oluşturduğunun altını çizmiştir. İsmail Hami, tarihi Türkçü bir ideoloji ile ele almakta ve okuyucusuyla paylaşmaktadır. Bir ideale göre yaşayan Türklerin tarihin uzanabildiği en uzak asırlardan bugüne kadar, millet olarak daima müstakil ve hâkim yaşadığını belirtmiştir. Maziye gömülen uzun asırlar içerisinde, Türkler pek çok kere tarihin akışını değiştirdiklerini ifade etmiştir. Türkler şanlı bayraklarını, dünyanın üç büyük kıtası üzerinden dalgalandırmışlardır. Bu asırlar içerisinde birçok sülale yıkılmıştır. Fakat Türk milleti hiçbir zaman hâkimiyetini kaybetmemiştir. Yıkılan bir devletin enkazı arasından derhal yeni bir devlet fışkırmış ve Türk, her isim değiştirdikçe tarih sahnesine harikulade bir canlılıkla yeniden çıkmıştır.

İsmail Hami, tarihten örnekler vererek, bu görünüşe bakarak yola çıkılırsa Türklüğün edebi yıkılışı şeklinde görülen her büyük felaketin, aksine yeni bir hayatın başlangıcı olduğunu aktarmıştır. Sona eren bir milletin enkazının altında zinde, atik

³⁶⁷ İsmail Hami Danişmend, “Yeni Yeniçerilik”, *Milliyet*, 8 Ağustos 1950, s. 3.

ve şanlı zaferlere namzet yeni bir devlet ortaya çıkmıştır. Danişmend, milletler tarihinde emsali herhalde pek az olan, bu olağanüstü halin sebebini Türkün millî ruhunda, milli seciyesinde aramak gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre; Türkün toplum tarihi birlik, milli seciyesi de disiplin, azim ve irade kaynağıdır. Türkün uzun tarihi gösteriyor ki, siyasi geleceğine hâkim olan hakanlar, sultanlar, hanlar, atabekler kötü idareleri, hırs, baskı ve rekabetleri ile milli istiklali tehlikeye sürükledikleri zaman daima toplum ruhundan yeni liderler çıkmıştır.

İsmail Hamî, ortaya çıkan yeni liderlerin artık milletin saadetine değil, felaketine hizmet eden kokuşmuş otoriteyi devirmiş, millet için yeni bir hayat açmıştır. Türk bu yeni hayatta tabi bir seçimle toplanan kurultay etrafında, sarsılmaz bir irade ve azimle toplanmıştır. Türk milletinin, millî istiklali, millî varlığı millî duyguyu en şiddetli şekilde hissedenden kahramanların önderliği ile kurtulmuştur. Türk milletinin bulanık zamanlarda ferdi varlığı millî varlıkta, ferdi menfaati millî menfaatte, şahsi hürriyeti millî istiklalde görerek samimi ve imanlı bir surette aynı gaye, aynı mefkûre etrafında birleşmiş, azimleri, sarsılmaz iradeleri ile tarihin akışını değiştirmiştir. Türkün varlığı istiklali ile ikiz, istiklal bayrağı ise millî birliğine bağlı ebedi bir âlemdir. İsmail Hamî, Türk'ün toplum ruhu, ırki seciyesi bu şerefli istikbalin yükselme sehpaı olarak görmüştür³⁶⁸.

Türklerin tüm İslam âleminin yükümlülüğünü sırtlandığını ama bu yükümlülüğünü yerine getirmek için öncelikle kendi mevcudiyetlerini tahkim etmesi gerektiğini belirtmiştir: *“Türkler yeni vazifeleri ile karşı karşıyadır. Bu vazifeler, önce kendi varlıklarını sonra da tüm Müslümanların gelecekleri ile alakalıdır. Türk önce kendini bilmeli, sonrada yıllardır olduğu üzere İslam âleminin koruyucusu olabilmelidir”* diyerek Türklerin yaşama haklarını ilelebet sağlayacak yegâne kudreti bulduklarına işaret etmiştir³⁶⁹.

B- Tarihi Şahsiyetler Mirası

İsmail Hamî, tarihi şahsiyetlerin türbelerinin Türk kültüründeki önemine dikkat çekerek millî tarihimizde abideleşmiş kişilerin türbelerinin senenin belirli bir

³⁶⁸ İsmail Hamî Danişmend, “Kimin Tahtı”, *Milliyet*, 23 Aralık 1951, s. 3.

³⁶⁹ İ. H. Danişmend, *Türklük*, s. 83-90.

gününde ziyarete açılarak merasim yapmak Anadolu Türkmenleri arasında çok eski bir gelenek olduğuna vurgu yapmıştır. Ertuğrul Gazi'nin türbesi de her yıl Söğüt civarında millî bir tören şeklinde ziyaret ediliyordur³⁷⁰. Fakat son dönemlerde türbelerin durumu çok iyi değildir. Bu duruma ek olarak İsmail Hami, tarihi mirasımız olan şahsiyetlerin de heykelleri dahi yapılmamış olmasından rahatsızlık duymuştur. Heykellerinin yapılmayacağını düşünen İsmail Hami, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet'in bile türbesinin harap halde bulunmasından dolayı şaşkındır. Fatih'in türbesinin bürokratik güçlüklerle aşarak düzeltilebileceğini aktaran İsmail Hami; fethin beş yüzüncü yıl dönümüne kadar Fatih'in heykelini yapmanın manevi bir görev olduğuna işaret etmiştir. Fatih'in heykelinin yapılması gereken yer ise İstanbul'a girer girmez ilk ziyaret ettiği binanın önündeki Ayasofya Meydanı olarak görmüştür³⁷¹.

Danışmend, tarihi önemi tartışılmaz olan kişilerden birisi olan Fatih Sultan Mehmet'in Halk Partisi'nin hışmına uğradığını düşünmüştür. İsmail Hami, tıpkı bir suçlu gibi hapsedilip mütevazı türbeliğinin kapısına vurulan kilitle kapatılmış olduğunu aktarmıştır³⁷². Bütün Balkan yarımadasını Türk hâkimiyetine sokan, Karadeniz'i Türk gölü haline getiren ve Boğazlar hâkimiyetini tamamlayıp, Çanakkale ve İstanbul boğazlarını kapatan, 17 irili ufaklı devletini hâkimiyetine sokan Fatih'e yapılan zulmün yakışmadığını ifade etmiştir.

Fatih'in türbesi açıldıktan sonra ziyarete giden İsmail Hami, muhteşem sandukasının temsil ettiği heybetli şahsiyetinden, devrimiz namına utandığını hissetmiştir. Türbe açıldığı zaman üstünkörü temizlik yapılmıştır. Türbenin içi toz toprak içindedir. Pencerelerin perdeleri havasızlıkla rutubetten yer yer çürüyüp akmıştır. Yerdeki halının ötesi berisi parçalanmış, duvar nakışları dökülmüş haldedir. Sandukanın üstündeki gümüş işlemeli örtü yıllarca tozlanıp rengini atmış, pencere tahtalarının ötesi berisi çürümüş, sandukanın etrafındaki gümüş şebeke ile muhteşem şamdanlar demir rengini almış haldedir. Diğer önemli şahsiyetlerin türbelerin

³⁷⁰ İsmail Hami Danışmend, "Ertuğrul Gazi", *Milliyet*, 21 Ekim 1950, s. 3.

³⁷¹ İsmail Hami Danışmend, "Fatih Heykelinin Yeri", *Milliyet*, 22 Temmuz 1950, s. 3.

³⁷² İsmail Hami Danışmend, "Mahpus Ölünün Hapisten Kurtuluşu", *Milliyet*, 15 Temmuz 1950, s. 3.

vaziyetinin de aynı olduğunu aktaran Danişmend, sadece İslam Eserleri Müzesi'ne aktarılan eserlerin korunabildiğine dikkat çekmiştir³⁷³.

Danişmend, ayrıca Fatih'in eşi Gülbahar Sultan'ın sandukası da aynı durumda olduğuna işaret etmiştir. Ona göre; dünyanın hiçbir yerinde millî tarihe bu derece ihanet edilmemiştir. Çünkü hangi sandukanın kime ait olduğu bile belli değildir. Üzerindeki levhalar kaldırıldığından karışmış durumdadır. Türk türbeleri içinde bu kadar hakarete uğramış başka türbe olmadığını ifade eden İsmail Hami, Halk Partisinin laikliğe bağlılığından kaynaklı olarak geçmişle bağlarını kopardıklarını söylemiştir.

Fatih'in türbesinin yanında bulunan avlunun bahçesinde bulunan Gazi Osman Paşa Türbesi'ne de değinen İsmail Hami, Türk ordusunda görev yapan Osman Paşa'nın yıllarca Türk milleti için esir hayatı yaşadığını anlatmıştır. Esir hayatı süresince düşmanları tarafından bile takdir edilen Osman Paşa'nın türbesi kendi milleti tarafından çöplüğe dönüştürülmüş vaziyette bulunmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan İsmail Hami, İstanbul Fetih Derneğinden ve ordunun temsil bürosundan aldığı destekle türbeyi tamir ettirmiştir. Gazi Osman Paşa ve Fatih'in türbesinin uğradığı sefaletten artık kurtarılmış olduğunu aktarmıştır.

İsmail Hami, türbeler için çözüm önerisi de sunmuştur. Tarihi önemi olan mekânların korunması ve muhafaza edilmesi için hükümet tarafından kaldırılamaz kanunlar çıkartılmasını istemiştir³⁷⁴.

C- Türkçenin Korunması Üzerine Yazıları

İsmail Hami'nin köşesinde en çok üzerinde durduğu konuların başında dil gelmiştir. Türkçenin yanlış kullanılmasından doğan hatalar, harf devriminden sonra geçmişle bağlantının kopması gibi konular İsmail Hami'nin yazılarının gündeminde olmuştur. Danişmend, dil üzerinde oluşan tahribatın sorumlusu olarak Halk Partisini görmüştür³⁷⁵. Manasız bir alafrangalıkla sebepsiz yenilikler yapan Halk Parti iktidarını ağa, paşa, bey, efendi gibi kelimeleri atarak yerine Türkçeye ait olmayan

³⁷³ İsmail Hami Danişmend, "Fatihle Ailesinin Perişan Hali", *Milliyet*, 23 Eylül 1952, s. 3.

³⁷⁴ İsmail Hami Danişmend, "Gazi Osman Paşa Türbesinin Perişan Hali", *Milliyet*, 24 Eylül 1952, s. 3.

³⁷⁵ *Milliyet*, 9 Haziran 1952, 1.

Fransızca kelimeleri kullanarak Garplılaşımış olduğumuzu zannetmesini komik bulmuştur. Gazetelerde Yunan kraliçesi için kullanılan majeste, ekselans gibi kelimelerin Fransızcadan alındığını fakat bu kelimelerin sıfat olduğunu fakat isim olarak kullanılmasını ise yanlışın derecesini tespit açısından önemli bulmuştur. Türklerde asırlar boyunca Türklerle yabancılar için ayrı ayrı unvanlar kullanılmıştır. Ona göre; bunlar dururken alıp Fransızca karşılığının kullanılmasının manasızdır. Osmanlı hükümdarlarının sıfatlarının şevketli, kudretli, azametli olduğunu belirterek Hristiyan hükümdarlarının kullandığı majesteye karşılık olarak haşmetlû terimini göstermiştir. Bu kelimelerin iki günlük kullanım sonucu oluşmadığını söyleyen İsmail Hami, bu kelimenin kökenlerini III. Murat devrine dayandırmıştır. 1577 tarihinde yapılan dostluk anlaşmasında bu unvana rastlandığını belirtmiştir. Bundan dolayı Fransızca'dan majeste kelimesini sıfat zannedip yanlış kullanmanın gülünç olduğunu ifade etmiştir. Ona göre; herhangi bir Garp kelimesini alafrangalık olsun diye alanlar, hiç olmazsa doğru kullanmasını bilmelidir. Bunu yapan Halk Partisinin alafrangalığının oldukça fazla olmasına rağmen kültürün az olduğuna vurgu yapmıştır.

İsmail Hami, döneminde gazetelerde kullanılan olan dilden de oldukça rahatsızdır. Gazetelerde kullanılan dilin yanında uydurmaca yahut kurmaca denilen uydurma Türkçe, Fransızca kelimelerle karışık alafranga Türkçe, mektup ve telgraf adresleriyle, soyadlarında görülen tersine Türkçe, bir takım biçimsiz kısaltmalarla yapılan kestirme Türkçe gibi türlü türlü ve saçma sapan Türkçe kelimeler arasında temsil eden gazete Türkçesi çıkartıldığını söylemiştir. Gazetece yahut gazetecice denilebilecek uydurma dilin, kestirme, alafranga yanlış ve şivesiz bir Türkçe taslağı olduğunu ifade etmiştir³⁷⁶.

İsmail Hami, dil konusunda her kesimde yanlışlıklar yapıldığını tespit ederek gündeme taşımıştır. En mühim konularda bile Türkçenin katledilmiş olduğunu ileri sürmüştür. Her vatan ve devletin kendi dilinde bir ismi olduğunu belirtmiştir. Mesela Français-Fransızca, İtalia-İtalyanca, Deustchland-Almanca, Espana-İspanyolcadır yalnız Türkiye Türkçe değildir. Nasıldır, ne biçim bilmedir,

³⁷⁶ *Milliyet*, 20 Mayıs 1952, s. 4.

orası da pek belli değildir. Yegâne muhakkak tarafı, yapılış itibarıyla Türkçe olmayışından ibarettir.

İsmail Hami, bu durumun tarihi arka planını da anlatmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun bugün Osmanlıca denilen lehçesinde kendine ait ismi bulunduğunun altını çizmiştir. Bu ismin Devlet-i Osmaniye yahut Osmanlı Devleti olduğunu belirtmiştir. Danişmend, onun yerine geçen ve anayasasına milliyetçilik prensibini kanuni bir madde olarak koyan Türkiye Cumhuriyetinin ismi milliyetçilik prensibine aykırı ve yabancı taklidinden başka bir şey olarak görmemiştir. Ona göre; Türkiye adı İtalyanca veyahut Arapça bir eklenti takılmak suretiyle yapılmıştır. Çünkü İtalyancanın İtalia ve Russia gibi memleket isimlerine eklenen “ia” edatı Türkçede yabancı devlet isimlerine geçmiştir. Almanya, İspanya diye telaffuz edilmesi bundan kaynaklanmaktadır. Arapçanın müennes sıfat teşkilinde kullanılan (iyye) eki de etkilemiş olabilir. Eskiden Sırbistan yerine Sırbıyye denilmesinin bundan olduğunu söylemiştir. Bu noktanın kati surette mümkün olmadığını belirtmiştir. Danişmend’e göre ister İtalya’nın Türk manasına gelen (Turchia) ister Arapçanın (et-Türkiye) kelimeleri tarzında uydurulmuş olsun Türkiye’ye ait olan devlet ve memleket adı katiyen Türkçe değildir³⁷⁷.

İsmail Hami, devlete isim önerisinde bulunmuştur. “*Karaman-eli, Germiyan-eli ve Osman-eli gibi tarihi ve Rumeli gibi coğrafi isimlere kıyasen devletimizin adı Türkeli diye Türkçeleştirmekten ibarettir. Herhalde Sinop Vilayetinin Ayancık kazasındaki Türkeli nahiyesinin ismi en güzel devlet ismi olabilir*” diyerek devlete isim önerisinde bulunmuştur³⁷⁸.

İsmail Hami, Büyük Millet Meclisi’ne bir avukat tarafından dilin bozulmasına son verilmesi için dilekçe sunmasını basından öğrenmiştir. Bu öneriyi destekleyen İsmail Hami, fakat yazı dilimize sokulan binlerce uydurma kelimeden şikâyetle yazılmamışsa mesele de önemli bir cephenin ihmal edilmiş olacağını ilave etmiştir.

Danişmend, avukatın feryadını haklı bularak devlet manzarasıyla telif edilemeyecek esassız ve şivesiz bir unvan sistemi kullanıldığına işaret etmiştir. Bu acayip sistemin en başında nezaket ve ahlak bakımından her dilde kullanılan kadın

³⁷⁷ İsmail Hami Danişmend, “Milliyetçi Devletin Milliyetsiz Adı”, *Milliyet*, 19 Haziran 1950, s. 4.

³⁷⁸ İsmail Hami Danişmend, “Milliyetçi Devletin Milliyetsiz Adı”, *Milliyet*, 19 Haziran 1950, s. 4.

ve erkek unvanları gelir. Türkler bu toplumsal zarureti asırlardan beri kullandıkları Bey, Ağa, Hanım ve Hatun gibi millî ve tarihi kelimelerle kullanmışlardır. Danişmende göre; bu zavallı kelimelerin dördü de halis Türkçedir. Bu unvanlar hiç gerek yokken, kimseye zararı olmayan unvanların birdenbire çıkaralı verilen bir kanunla kaldırılmış, yerlerine Bay ve Bayan kelimeleri zorla kullanılmıştır.

Danişmend, bu kelimelerin eski Türklerden değil, eski Moğollardan kaldığını belirtmiştir. Bu kelimelerden Bayın zengin manasına geldiğini Kaşgarlı Mahmut tespit etmiştir. Bayan kelimesi de Mongollarda erkek ismidir. Kadın ismi olarak pek nadir tesadüf edilen kelime “akıllı” manasına da gelmektedir. *“Bay ve Bayan kelimeleri unvan değil, isimdir ve Türkçe değil, Moğolcadır. Bu inkılâptan bir an evvel geri dönmeleri irtica olarak düşünülmemelidir”* diyerek görüşlerini açıklamıştır³⁷⁹.

Türkiye’deki elkab sisteminin üçe ayrıldığını belirten İsmail Hami bir kısmı doğrudan doğruya ecnebi dillerinden alınmış, diğer kısmı *“Öz Türkçe”* diye uydurulmuş ve nihayet gene Türkçe diye uydurulduktan sonra kısaltma şekline sokulmuştur. Birinci kısma giren ecnebi unvanlar Mareşal, General, Amiral, Direktör, Profesör, Doçent, Asistan, Veteriner, Sekreter gibi isimlerdir. Hatta bir ara müfettiş yerine *“işpekter”* diye bir ucube kullanılmıştır. İsmail Hami, tarihi bir terim olan Müşir’e Mareşal, Müderris’e Profesör, Baytar’a Veteriner denilmiş olmasının Garplılaşma maskesine bürünmüş bir aşağılık duygusu ile izah edilebileceğini ifade etmiştir³⁸⁰.

Danişmende göre; *“Öz Türkçe”* diye uydurulan ikinci grubun başında *“Bakan”* kelimesi gelmektedir. Osmanlı devrinde kullanılan nazır unvanının yanlış bir tercümeden ibaret olduğunu ifade ederek, Arapçada nazır kelimesinin karşılığı *“Muhafız”*, *“Bekçi”* *“İdareci”* manalarına gelmektedir. Türkçede ise bakmak fiili ancak iş vesaire gibi beraber olduğu zaman o manalara biraz yaklaşabilir olduğunu yalnız bakan denildiği zaman gözle bakan manasına geldiğini ileri sürmüştür.

Danişmend, üçüncü grup olarak kısaltılmış asker unvanlarını işaret etmiştir. Mesela Yardımcı Albayın kısaltması olan Yarbay unvanı bu grubun en tuhaf özelliğini gösterdiğini belirtmiştir. Albaylarda Alay-Bay kısaltılmasının gariplik

³⁷⁹ İsmail Hami Danişmend, “Baylık ve Bayanlık İnkılâbı”, *Milliyet*, 22 Haziran 1950, s. 4.

³⁸⁰ İsmail Hami Danişmend, “Elkab İnkılâbı”, *Milliyet*, 23 Haziran 1950, s. 4-8.

olduğunu ifade etmiştir. Dünyanın hiçbir devletinde hem bir uydurma ve kısaltma memur ve rütbe isimleri yoktur. Uydurma dille yapılan unvanlar sisteminden eski haline dönmenin en iyi çare olduğunu söyleyen İsmail Hami, rücunun başka, irticanın başka olduğunu ifade etmiştir³⁸¹.

İsmail Hami, dilin bozulmuş olmasının sorumlusu olarak Halk Partisini işaret etmiştir. Danişmend'e göre otuz yıllık tahakküm devri milli bünyemizde birçok buhranlar bırakmakla neticelenmiştir. Ancak buna alıştığımız için farkında olunmadığını ifade etmiştir³⁸². Bu buhranların tehlikeli ve feci bir hali dil alanında yaşanmıştır. Türk dilinin uğradığı ve daha doğrusu uğratılmış olduğu büyük ve tarihi felaket, yalnız “Öz Türkçe” denilen ve korkunç yekûnu yüz binleri bulan uydurma ve çirkin kelime taslaklarının resmi telkinlerle faciaya dönüşmüştür.

Ona göre; mektep programlarında yıllar evvel gramer ve dilbilgisi derslerinin olmamasına bağlamıştır. Danişmend, gramer ve dilbilgisi derslerinin kaldırılmış olmasının, bozuk dilli nesiller yetişmesine sebep olduğunu belirtmiştir. İstanbul Türkçesi bozulmaya başlamış, uydurma kelimelerin kullanımının yaygınlaşması, dil buhranını milli bir tehlike haline getirmiştir³⁸³. Nutuklara, makalelere, romanlara, ajans telgraflarına göz gezdirilince bu feci halin tecellilerine tesadüf edilmiştir. Dünyanın bütün dillerinde cümle teşkili kaidelere bağlamıştır. Danişmende göre; özellikle yazı dilinde bu kurallara mutlaka riayet edilmelidir; etmeyende saçmalamış sayılır. Kuralsız şivesizlik yeni nesiller arasında gittikçe yayılıp giden genel kural halini almıştır.

Dönemin gazetelerinden örnekler veren İsmail Hami, Türkçe fiillerinin en açık hatalarının kalemden kaleme aktarılarak genelleştiğini ifade etmiştir. İsmail Hami, “Söylenmeye başlanmıştır” kelimesini “söylenmeye başlamış” denilmesi gerektiğini belirtmiştir. Son zamanlarda pek salgın hâle gelen sakatlıkların Türk dilinin selametini temin edecek Akademi kurulmadıkça bu anarşinin böyle devam edeceğini düşünmüştür. Ona göre; Halk Partisinin uydurmacılığına paralel giden

³⁸¹ İsmail Hami Danişmend, “Elkab İnkılabı”, *Milliyet*, 23 Haziran 1950, s. 4-8.

³⁸² İsmail Hami Danişmend, “Türkçe Buhranı”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1950, s. 4.

³⁸³ İsmail Hami Danişmend, “Türkçe Buhranı”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1950, s. 4.

gamer düşmanlığı zavallı dilimizi bu hâle getirmiştir. Dünyada hiçbir milletin dilinin bu derece oyuncak olmadığını ifade etmiştir³⁸⁴.

İsmail Hami, anayasanın devlet dili Türkçedir olan ikinci maddesinin hiçbir ilmi metoda ve esasa dayanmayan nitelikli ilim adamlarının değerlendirmelerine müracaat edilmeden niteliksiz kişiler tarafından zorla kabul ettirilerek millete mal edilmek istenilen uydurma kelimeleri kullandıklarını söylemiştir. İsmail Hami, devletin dile müdahalesi olması gerektiğine tarihten örnekler göstermiştir. Karaman oğlu Mehmet Bey'in bu konuda önemli adımlar atmış olduğunun altını çizmiştir.

İsmail Hami, dilin üzerindeki cahil siyasi hâkimiyetin kalkması gerektiğine inanmıştır. Ona göre; Zavallı dilimizin yedi asır evvelki Moğol hâkimiyeti birinci esaretidir. Danişmend, ikinci esaretinin ise Halk Partisinin hâkimiyet devresine tesadüf ettiğine işaret etmiştir. İsmail Hami'ye göre, uydurma dille yazılmış olan anayasa adını taşıyan Kanun-i Esasinin “Öz Türkçeden” Türkçeye geçilmesi gerekmektedir. Devlet teşkilatının Bakanlık, Sayıştay, Danıştay, Yargıtay, Kurmay gibi gülünç ve çirkin isimleri yeniden Türkçeleştirerek ve kanunların herkesin anlayabileceği hale gelmesini dilemiştir. Bay ve Bayan uydurmaları cehenneme atılırsa, okul kitapları gerçek Türkçeye kavuşursa Karaman oğlu Mehmet Bey'in büyük ruhunun şad olacağını düşünmüştür³⁸⁵.

“Öz Türkçe” uygulamasına karşı olan İsmail Hami, yazılarında anayasa encümeni tarafından meclise sunulan teklifi değerlendirmiştir. “Öz Türkçe” denilen çirkin ve uydurma dil taslağının Türkçe olmadığını öne süren anayasa encümeninin önergesini, yıllarca Halk Partiyi eleştiren Demokrat Partililerde aynı paralelde kalarak sonuçsuz kaldığını ifade etmiştir. İsmail Hami, Demokratların kabul etmediği önergeyi Halk Partisi'nin sahiplenmesine şaşırarak takdir etmiştir³⁸⁶.

Halk Partisinin dil manevrası olarak gördüğü düşüncelerini şöyle sıralamaktadır:

- Dil işi bir siyaset işi değil, bir ilim ve ihtisas işidir. Onun için meclis böyle bir bahse karışmamalı, işi ehline bırakmalıdır.

³⁸⁴ İsmail Hami Danişmend, “Türkçe Buhranı”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1950, s. 4.

³⁸⁵ İsmail Hami Danişmend, “Türk Dilinin Esaretten Kurtuluşu”, *Milliyet*, 13 Temmuz 1950, s. 4.

³⁸⁶ İsmail Hami Danişmend, “Halk Partisinin Dil Manevrası”, *Milliyet*, 21 Temmuz 1950, s. 4.

- Bir dil inkılâbı yapılmış ve encümenin teklifinin inkılâba aykırı olduğunu belirtmişlerdir.

- On küsur seneden beri yeni nesiller Öz Türkçeye alışmış oldukları için geri dönmenin kültür buhranına sebep olabileceğini söylemişlerdir.

İsmail Hami, Halk Partisinin görüşlerini destekleyerek dil meselesinin bir ilim işi olduğunu ve siyasetinde ilme müdahale hakkı olmadığını herkesin bildiğini belirtmiştir. Fakat bu basit hakikat acaba neden Halk Parti iş başında iken düşünülmemiş diye sormuştur³⁸⁷.

İsmail Hami, dil ve inkılâp kavramlarının birbirleriyle hiçbir alakası olmadığını söyleyerek, dil inkılâbından bahsetmenin ilme karşı siyasetin cephe alması olarak görmüştür. On senedir yanlış Türkçe öğretilen nesillerin doğru yolda gitmemelerine sebep olunduğunu ifade etmiştir. Zararın neresinden dönülürse kar olarak görmüştür³⁸⁸.

İsmail Hami, 1950 yılında yapılan anayasa dilinin sadeleştirilmesi konusu ile yakından ilgilenmiştir. Anayasa dilinin öz Türkçeye geçirilecek diye haberler çıkmış olmasını sevindirici bir gelişme olarak değerlendiren İsmail Hami, dil meselesinin ilimle hiçbir alakası olmadığını, tamamı ile siyasi bir mesele olarak gördüğünü belirtmektedir³⁸⁹.

İsmail Hami, dil üzerine ilmin, dilde inkılâbı (revolution) kabul etmediğini, tekâmül (evolution) kabul ettiğini ifade etmiştir. Fakat devlet eliyle yapılan dil müdahalesinde ilmin hiçbir katkısı olmadığını söylemiştir. O, anayasanın dil probleminin çözülmesi için basit bir yol önermiştir. Ortada anlaşılmas bir metin bulunduğunu, bundan dolayı sonuna lügatçe koyulmuş olduğunu belirtmiştir. Lügatin dil problemine kanıt olduğunu ifade etmiştir. Türkçe olmayan bir metnin Türk milletinin anayasası olamayacağını belirterek, anayasanın kaldırılarak Türkçenin kazanmasından yana olduğunu belirtmiştir³⁹⁰.

İsmail Hami'nin kendi evinde düzenlediği cumartesi toplantılarının, vazgeçilmez konularından biri de dildir. Kendisini ziyarete gelen devrin önemli

³⁸⁷ İsmail Hami Danişmend, "Halk Partisinin Dil Manevrası", *Milliyet*, 21 Temmuz 1950, s. 4.

³⁸⁸ İsmail Hami Danişmend, "Halk Partisinin Dil Manevrası", *Milliyet*, 21 Temmuz 1950, s. 4.

³⁸⁹ İsmail Hami Danişmend, "Anayasa Dili", *Milliyet*, 24 Kasım 1950, s. 4.

³⁹⁰ İsmail Hami Danişmend, "Anayasa Dili", *Milliyet*, 24 Kasım 1950, s. 4.

kültür adamı olarak değerlendirdiği iki kişi ile dil üzerine sohbetler yaptıktan sonra çözümler sunmuşlardır. İsmail Hami bunları şöyle sıralamıştır:

- Fransa’da on yedinci yüzyılda yapıldığı üzere hususi teşebbüslerle akademi kurulması,
- Dil kurumunun uydurmacılığını hiçe saymak suretiyle ilmi esaslara dayanan büyük ve mükemmel Türk lügati hazırlamak,
- Türkçenin etkisinde kaldığı Şark ve Garp kelimelerinin çıkartılarak kelimelerin tamamı ile tasfiye edilmesi çareleri sunmuşlardır.

İsmail Hami, ilk fikirlerine katılmalarına rağmen üçüncü değerlendirmelerinde yanıldıklarını düşünmektedir. Kendilerini dünyada hiçbir saf dil olmadığına ikna etmekte zorlandığını ifade etmiştir. Bir dilin başka dillerden bir kelime almasını ihtiyaç ve fakirlikten olmadığını, milletler arasında münasebet olduğu sürece dillerin birbirine sirayet etmesinin doğal olduğunu söylemiştir. Bu kelimelerin atılmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir.

İsmail Hami, dilin zenginleşmesinde ise kelime alışverişinin çok büyük rolü olduğuna inanmaktadır. İrkin dilin teşekkülünde ehemmiyetinin tartışma götürmediğini ayrıca tek kelime her kavramın karşılayan milletlerin dil zenginliğinden bahsedilemeyeceğini vurgulamıştır. Türk dilinde ise birbirine benzeyen ümmet-millet, dil-din gibi kelimelerin çok fazla olması dilimizin zenginliğini ortaya koymaktadır. Bize başka dillerden geçmiş olan kelimelere karşı tasfiyecilik yapmanın dilimize zarar vereceğini ifade etmiştir. Dönüş dururken avdet, çalışma dururken faaliyet kelimelerinin kullanılmasının dilimizin zorla fakirleştirilmesi anlamına gelmekte olduğunu söylemiştir³⁹¹.

İsmail Hami, bir dilin kelimelerini bir milletin fertlerine benzetmiştir. İnsanlar gibi kelimelerde doğar, ölür ve hatta öldürülebilir. Eski Türkçenin asırlar önce ölmüş kelimelerini yeniden canlandırmak adına, Arapça ve Acemceden geçmiş Türkçeye mal olmuş kelimelerin kaldırılmasını uygun bulmaz. Fakat zavallı dilin uydurmacılık yüzünden berbat olurken, bir taraftan da Garpcılık yüzünden her gün

³⁹¹ İsmail Hami Danişmend, “Müteradifler Meselesi”, *Milliyet*, 29 Eylül 1950, s. 3.

biraz daha fakir düştüğünü belirtmektedir. Türkçeleri varken Batılı olmak adına uydurma kelimeler çıkartmanın manasız olduğunu ifade etmiştir³⁹².

D–Din Anlayışı

İsmail Hami Danişmend'in dini düşünceleri hayatı boyunca çok fazla değişiklik göstermemiştir. İslamiyet'e gereken önemin verilmesini istemiştir fakat Türklük şuurundan ayrılmış olmamızdan kaynaklı sorunlar olduğunu görmüştür³⁹³. İsmail Hami'nin din konusunda yazıları bulunmasına rağmen kendi yaşamında dini uygulama yer bulmamıştır. Bunu yakın meclislerine katılanlar ifade etmiştir. Ayaşlıya göre; İsmail Hami Bey “Allah'tan korkan, peygamberini çok seven, İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye büyük hayranlığı ve merbutiyeti olan, akidesi tam Sünni bir Müslümandı”. Ameli yoktu ama dinini olduğu gibi milliyetini de çok seven ve onlara bağlı bir insandı³⁹⁴.

Batıl inanç ve Arap milliyetçiliği karşıtı olan İsmail Hami, İslam âleminin gerileme nedeni olarak, yanlış yönetim tarzı uygulayan Araplar ve dini yanlış anlamalarında görmüştür³⁹⁵. Danişmend'in dini anlama ve yorumlama tarzı gayet açıktır. Kendisiyle yapılmış bir ankette “Müslümanlıkta Reform Lazım mıdır ?” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Buna ne lüzum ne de ihtiyaç vardır. Çünkü İslamiyet en son ve en mükemmel din olması bakımından zaten gerekli ıslahatı bizzat kendisi yapmıştır. Kuran-ı Kerim de salih, katkısız bir din kitabı” diyerek görüşlerini özetlemiştir³⁹⁶.

İsmail Hami, dinin kişiye telkin ettiği duygu ve ameller zincirinden öte olduğunu, bireylere mensup oldukları topluma ait bir takım düşünce tarzından, bir yığın gelenekle, bir düzine emir ve yasaktan başka, dini sosyal hayatın ruhaniyetle buluşması olarak görmüştür³⁹⁷. Türklerin eski inanışlarında bu manevi gücü görmenin mümkün olduğuna işaret etmiştir. Fanilik şuurunun; yarın ölecekmiş gibi

³⁹² İsmail Hami Danişmend, “Dil Garpcılığı”, *Milliyet*, 28 Kasım 1950, s. 3.

³⁹³ İsmail Hami Danişmend, “Türklük ve Müslümanlık”, *Milliyet*, 24 Aralık 1951, s. 3.

³⁹⁴ M. Ayaşlı, *Hanımne'nin*, s. 81.

³⁹⁵ İsmail Hami Danişmend, “Arap Orduları Nasıl Takviye Edilir”, *Milliyet*, 4 Ocak 1951, s. 3.

³⁹⁶ İsmail Hami Danişmend, “Müslümanlıkta Reform Lazım mıdır”, *Türk Düşüncesi*, C. 14, 1 Nisan 1959, s. 16-17.

³⁹⁷ İsmail Hami Danişmend, “Fanilik Şuuru”, *Milliyet*, 9 Kasım 1950, s. 3.

ahreti, sonsuza kadar yaşayacakmış gibi dünyayı düşündüren hadisten geldiğine dikkat çekmiştir³⁹⁸. Bu mealden hareketle öldükten sonra amelinin hesabını vermek mecburiyetinde kalacağını sarsılmaz bir iman esası ile bilen Türk'ün manevi hayatını şekillendiren bir hadis ve anlayış meselesi olduğunu belirtmiştir.

İsmail Hami, İslamiyet'in önemini açıklarken Türklük vurgusu üzerinden tespitlerde bulunmuştur. Danişmend'e göre Türk ırkı bin yıldan beri elde ettiği bütün maddi ve manevi, tarihi nimetleri peygamberine borçludur. Güzellik, iyilik, cengâverlik, mertlik gibi birçok maddi ve manevi insanlık meziyetlerinin en yüksek mertebelerine malik olan bu şanlı ırkın ezelden beri Orta Asya bozkırlarında mahpus gibi kalmış, bir taraftan da Çin ve İran'la mücadele etmiştir. Orta Asya çemberini aşp Batı'ya geçmesinin yıllarını aldığını belirtmiştir³⁹⁹.

Danişmend, Atilla Hun'larının bunu başardığı halde unutulup gitmesini ise dini mefkûre eksiği olmalarında görmektedir. İşte bundan dolayı Türkün Orta Asya çemberinden kurtulup dünya tarihinde rol oynaması, İslamiyet'ten aldığı yeni ruh ve yeni ideal sayesinde. Bütün göçebe toplumlar gibi perişanlıkları bulunduğunu, Türk ırkının Müslümanlıktan evvel muhtelif dinlerle, mezheplerle ayrılmış olması, asırlarca manevi birlikten mahrum yaşamasına sebep olmuştur. Ona göre; dini birliğin Müslümanlıktan önce temin edilmiş olduğu için manevi bünyeye dine borçluyuz. Bunlara örnek İstanbul'un fethini göstermektedir. İstanbul'un fethine yolu açanın; bize manevi kuvvet veren Peygamber efendimiz olduğunu belirtmiştir⁴⁰⁰. Peygamber efendimizin hadisi için can veren şehitlerimiz var olduğunu, üç kıtaya yayılmış olan muazzam imparatorluğun gaza ve cihat imanı mahsulünden türediğini öne sürmüştür⁴⁰¹.

Müslümanlıktan evvel göçebe yaşantımızda yıkanmanın ve temizliğin ne olduğunu bilinmediğinden Çin kaynaklarında üstümüz kan ve yağ lekeleriyle parlar halde olduğu yazılıdır. Fakat Müslümanlıkla kazandığımız temizlik Avrupa edebiyatına bile aksetmiştir⁴⁰². İslamiyet'in sağlamış olduğu avantajlar yanında Türk milletinin de Arap- İslam âlemine hizmet ettiğini ifade etmiştir. Türklere özel olarak

³⁹⁸ İsmail Hami Danişmend, "Fanilik Şuuru 2", *Milliyet*, 10 Kasım 1950, s. 3.

³⁹⁹ İ. H. Danişmend, *Türkler Niçin*, s. 106-111.

⁴⁰⁰ İsmail Hami Danişmend, "Türklüğün Velinimet", *Milliyet*, 11 Haziran 1952, s. 3.

⁴⁰¹ İsmail Hami Danişmend, "Bir Hortlak Sesi", *Milliyet*, 22 Ekim 1951, s. 3.

⁴⁰² İsmail Hami Danişmend, "Muhterem Hayvanlar", *Milliyet*, 12 Aralık 1951, s. 3.

hadislerde bulunduğuna değinen İsmail Hami, eskiden Garba olduğu gibi bugün de Kuzeye, Batıya karşı Arapların yegâne siperi Türk engelinden ibaret olduğunu ileri sürmüştür.

Öte yandan bu hakikati görmeyen birtakım kör ve nankör Arap politikacıları son zamanlarda Türk engeline içeriden saldırmaya başlamışlardır. Danişmend, Arap dünyasının Türklerin böyle bir görevi olmadığını ifade etmelerini kabul etmez. Örneğin Mısır’da çıkan Ed- Dava isminde bir gazetenin son nüshalarından birinde safsata olarak adlandırdığı bir cümleyi aktarmıştır. “*Sulhu temin etmenin tek çaresi Türkiye ile sonuna kadar yılmadan mücadele etmek ve nihayet onu mahvetmektir*”. Minicik İsrail devleti ile başa çıkamamış Arapçılığın bir bucağından bu nankör ses, adeta bir Emevi hortlağını andırmakta olduğunu belirtmiştir⁴⁰³.

Bunun aksine İslamiyet’in ilk zamanlarındaki ihtişamından beri Türklerin koruyucu rolü üstlenmiş olduğunu ifade eden Arabistan gazeteleri de bulunduğunu tespit etmiştir. Kore Harbi dolayısıyla değindiği gibi bin yıldan fazla zamandan beri Arap âleminin muhafaza ve müdafaa edenin Türk milleti olduğunu söylemiştir. Abbasiler devrinden başlayan bu durumun İran, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin memleketleri de dâhil Selçukiler, Atabeyler ve Safeviler dâhil Kölemenler, Osmanlılar devrinde yaşarken Batı’ya karşı mukavemet edenler, Haçlı ordularını karşılayanlar Araplar değil, Türklerdir. Bu durumu Arapların İsrail devletçiliğine karşı elbirliği ettikleri halde hiçbir şey yapamamış olmaları bu acı hakikatin en bariz delili olarak görmüştür⁴⁰⁴.

Danişmend, dini yaşamın uluslararası alanda da bütün milletler tarafından maddi ve manevi sahada birbirleriyle ilişkide bulunduklarını söylemiştir. Türklerin ise bu bakımdan otuz sene Doğu kültürünü görmezden gelindiğine işaret etmiştir. O, cehaletimizden dolayı ne olduğunu bilmediğimiz Doğu’nun maddeci sanıldığını ifade etmiştir. Danişmend, Batı’yı yeniliğin, ilericiğin Doğuyu ise eskiliğin daha doğrusu taassup ve irticanın timsali olarak sunulduğunu belirtmiştir. Danişmend’in çözümü ise Türk millî kültür dairesinin coğrafi olarak bulunduğu konumdan her ikisi ile de alakadar olmalıdır. Ona göre; otuz yıl Türk mukadderatına hâkim olmuş daracık ve karanlık bir zümrenin İslamiyet’e ve Müslümanlığa karşı takındığı

⁴⁰³ İsmail Hami Danişmend, “Arap Orduları Nasıl Takviye Edilir”, *Milliyet*, 4 Ocak 1951, s. 3.

⁴⁰⁴ İsmail Hami Danişmend, “Arap Orduları Nasıl Takviye Edilir 2”, *Milliyet*, 5 Ocak 1951, s. 3.

alakasız ve hatta küskün tavrın bütün sırrı şaşkın ve zavallı zihniyetin de aranmalıdır⁴⁰⁵.

İsmail Hami, otuz yıllık iktidara vurgu yaparak dini yanlışlara adım atan zümre bulunduğunu belirterek, din ve dinin devlet işlerine müdahalesini men eden laiklik prensibini uyguladıklarını belirtmiştir. Laiklik prensibini din düşmanlığı ve reddiye ek olarak devletin dine müdahale hak ve salahiyeti şeklinde anlayarak insan haklarıyla telif edilemeyecek keyfi hareketlerimiz bulunduğunu ifade etmiştir. Hacca gitmeyi suç saydığımızdan örnek vermiştir. Hâlbuki her insanın istediği yere gitmeye ve istediği dine inanma salahiyeti varken; örtülü yasaklar olduğunu bildiklerini belirtmiştir. Konya’da hafızlık yapmaya çalışan birisi polis tarafından yakalanıp tevkif edilmiştir. Yine Ayasofya’nın dans salonu olması için dilekçe verilmesi cesaretinin gösterildiğini; ayrıca Yunanlıları memnun etmek için müze yapıldığını söylemiştir. Bu muazzam abidenin Yunan hatırına, laiklik aşkına feda edilmiş olduğunu ifade etmiştir⁴⁰⁶.

Diğer yandan İsmail Hami, Halk Partisinin yapmış olduğu ezanın Türkçeleştirilmesini ve bunun laikliğe rağmen devletin dine müdahalesinden başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Halk Partisi döneminde bazı ölülerin cenaze namazlarını kılınmadan defin işlemlerinin yapıldığını; bunun laiklik maddesi ile açıklanabileceğini zanneden zavallı vatandaşlarımız bulunduğunu tespit etmiştir. Danişmend, parti cenazelerinde Fatiha okumaktan sakınan kimselerden bahsetmiştir.

İsmail Hami, dinin yanlış anlaşılması olmasına da karşı tavır almıştır. Hurafeleri ve yanlış uygulamaları şiddetli bir dille tasvip etmediğini ortaya koymuştur. İslam tarihinin hiçbir döneminde mevlit duasının okunduğuna rastlamadığını, hastalar için mevlit okutmanın duayı üfürük haline getirmek olacağının altını çizmiştir. Müslüman Türklerin dört buçuk asırdır ölülerine rahmet üzere okunduğunu belirtmiştir. Hele bu duanın bir Hristiyan için mevlit okutmanın işitilip görülmüş şey olmadığını, bu halin millî kültürü acınacak bir vaziyette bıraktığına işaret etmiştir⁴⁰⁷.

⁴⁰⁵ İsmail Hami Danişmend, “Muhterem Hayvanlar”, *Milliyet*, 12 Aralık 1951, s. 3.

⁴⁰⁶ İsmail Hami Danişmend, “Türklük ve Müslümanlık”, *Milliyet*, 24 Aralık 1951, s. 3.

⁴⁰⁷ İsmail Hami Danişmend, “Alafranga Mevlit”, *Milliyet*, 13 Aralık 1951, s. 3.

İsmail Hami, İslam dinine ait olan yasakların da Türk kültürünün etkisi altında geliştiğini belirtmektedir. Tesettür konusunun zannedildiği kadar eski bir âdet olmadığını ifade etmiştir. Türk kadını İslam’dan sonra asırlarca feracesiz ve çarşafsız yaşamış olduğunu hatta erkekler ile cemiyet hayatında rol aldığını söylemiştir. Selamlıktan ayrı bir harem teşekkülünün Osmanlı devrine rast geldiğini belirtmiştir. Tesettür hakkında açıklaması dini olmaktan tarihi gerekçelere dayandırmıştır.

İsmail Hami’ye göre; tesettür kullanımının ortaya çıkışını bir Türkmen aşireti dilberlerinin ortalığı heyecana veren güzelliği sebep olmuş, onları diğerlerinden çirkin görmeyen kadınların kıskançlığıyla yayılmıştır. “*Herhalde eski Türk kadını hürriyetini güzellik şuuruna feda etmiştir*” diyerek açıklamasını ileri sürmüştür⁴⁰⁸.

İsmail Hami, batıl inançların İslami anlayışı kuşatmış olduğunu ifade etmektedir. Müslümanlar arasında yaygın olan birtakım inanışları araştırılsa bunların çoğu ve tuhaf olanları karşısında dehşete düşmemek mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu tür batıl inançlar arasında özellikle İstanbul’daki kadınlar arasında oldukça ilginç olanları vardır ki bunları öğrenenlerin ağlayası gelmektedir. İnanılan şeylerin asılsızlığının insanları güldürdüğüne işaret etmiştir. Din adına inanılmış olması da insanı ağlatmaktadır. Çocuklarımızı yetiştirecek annelerin bu kadar ilkel fikirlere sahip olmaları insanı derinden düşünmüştür.

Danışmend, çamaşır yıkamak, tırnak kesmek, hamama gitmek için mutlaka belirli bir gün bekleyen kadınların varlığından bahsetmiştir. Nikâh veya askeri harekât için uğurlu zamanları beklemek, kurşun dökmek, muska yaptırmak memleketimizdeki yaygın batıl inançlardandır. Sosyal yaşantıyı kemiren batıl inançların kökenlerinin geçmişe göz atıldığı zaman bulunacağına inanmaktadır. İran, Irak sahasında kâhinler yetişmiştir. Ona göre; türbelerde kandil yakma âdeti Fenikelilerden, falcılık Mısır’dan, bazı şeyleri uğurlu bazılarını uğursuz kabul etmek Romalılar ve putperest Araplardan miras kalmıştır⁴⁰⁹.

İsmail Hami, dinin lüzumlu olduğuna ve İslamiyet olmadan Türk milletinin kültürel tanımlamasının eksik kalacağını düşünmüştür. Dinin ahlaki fazilet olduğundan, ahlaksız bir millet yaşamayacağı gibi, dinsiz bir Türk milleti de kalıcı

⁴⁰⁸ İsmail Hami Danışmend, “Kendileri Giydiler, Kendileri Çıkardılar”, *Milliyet*, 26 Aralık 1951, s. 3.

⁴⁰⁹ İsmail Hami Danışmend, “Dörtlerle Yediler”, *Milliyet*, 13 Kasım 1951, s. 3.

olamaz. Dinin gayesi, cemiyetin saadet ahenginin temininden ibaret olduğunu belirtmiştir. Cemiyetin ahengini koruma, insanların birbirine saldırısını engellemek için konulan kanunlar, nizamlar, polisler, jandarmalar bu maksadı gerçekleştiremez. Çünkü polis, jandarma sadece gözü önünde olan olayları engelleyebilir. Hâlbuki suçlar polislerin nüfuz edemeyeceği yerlerde meydana gelmiştir.

Din ise insanı gizli, aşikâr her türlü fenalıklardan men eder. Allah korkusu, din kaydı, öyle bir zabıta kuvvetidir ki, hiçbir an insandan ayrılmaz. Nereden ve ne zaman olursa olsun, onu gözetimi altında bulunduracağı için Türklük için manevi öneminin tartışılmaz bir yeri olduğu vurgusunu yapmıştır⁴¹⁰.

İsmail Hami, Türklerin Müslümanlığı seçmelerinin başlıca sebepleri arasında Türk örf ve âdetleri ile İslamiyet'in manevi yapısının uyumunda olduğunu belirtmiştir. Fakat İsmail Hami, Müslümanlığa karşı hürmeti bulunmasının yanında Arapların tarih boyunca göstermiş oldukları Türk düşmanlığının altını çizmektedir. Türkler lehinde hadisler olduğu iddiasında bulunan İsmail Hami, İslamiyet'in sadece Araplara bahşedilmiş olmadığını vurgusuna dikkat çekmiştir⁴¹¹.

E- Hukuk

İsmail Hamiye göre; bugünkü Türkiye'ye bakıldığı zaman en çok göze çarpan iki husus vardır. İsmail Hami, bunlardan birinin kanun bolluğu olduğunu ifade etmiştir. Dünya birincisi dahi olabileceğimiz bu husus için otuz yıllık Halk Partisi iktidarının hâkimiyet yıllarına aylarına taksim edilirse senede vasati iki yüz ve ayda takriben on yedi kanuna tesadüf etmektedir. Amerikalıların seri olarak yaptıkları uçaklarla gemileri hatırlatan kanunların fabrikadan çıkar gibi çıktığını belirtmiştir.

Danışmend, buna karşın yapılmış olan kanunlarda çeltik üretimi bakımından Sıhhiyeye ait mevzuatla Ziraat'a ait mevzuatla birbirini tutmadığına işaret etmiştir. Çeşitli dillerden Türkçeye tercüme edilmiş olan kanun metinlerinde de çeviri yanlışlıkları bulunduğunu tespit etmiştir. İsviçre gibi çok ileri bir memleketin bir çırpıda yarım-yamalak tercüme edilmiş kanununun Türkiye'nin şartlarına ne kadar uyduğunun karışık olduğuna işaret etmiştir. Bu tür yanlış kanunların tasfiye

⁴¹⁰ İsmail Hami Danışmend, "Dinin Görevi", *Milliyet*, 2 Ocak 1951, s. 3.

⁴¹¹ İ. H. Danışmend, *Türkler Niçin*, s. 20-26.

edilmesini, memleketin kanunu kendi bünyesine ve mahalli ihtiyaçlarına göre olması gerektiğini iddia etmiştir⁴¹².

Danişmend, Hukuk-i Esasiye göre kanunun 3 temel niteliği bulunduğunu ifade etmiştir. Kanun yapma yetkisinin parlamentoda, icra yetkisinin kanun yetkisini elinde bulunduran hükümette, kaza yetkisini de adalet kuvvetini elinde bulunduran Adliye’de bulunduğunu belirtmiştir. Bu ayrımı demokrasinin temel taşı sayılabilecek mühim bir esas olarak görmüştür. Kanunu yapan parlamentonun nasıl uygulanacağına haiz olduğu için tamamıyla ayrı ve bağımsız bulunmasını en önemli zaruret olarak görmüştür. İkisinin birleştiği takdirde kuvvetler muvazenesinin bozulacağı için tek meclis tahakkümüne yol açacağını belirtmiştir. Dünyada öyle olmadığı halde, bizde işlerin böyle yürümesinin bir an önce değişmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Kuvvetler birliğini demokrasi tehlikeli bir işlev olarak gören İsmail Hami, kabinenin mutlaka milletvekillerinden teşkil edilmesini sakıncalı görmüştür. Gerektiği takdirde dışarıdan liyakatli kimselerinde görev alabilmelerini hatta bakanlık bile yapacaklarını düşünmektedir. Osmanlı Kanun-u Esasiyesi’nin bu bakımdan Cumhuriyet anayasasından daha demokratik olduğunu ifade etmiştir. İstiklal Harbi zamanında ortaya çıkan kuvvetler birliği uygulamasının hala devam ediyor olmasının demokrasinin sakat kalmasına neden olduğunu belirtmiştir. Kuvvetler ayrılığı olmadığı sürece hangi parti iş başına gelirse gelsin hatta melaikeden mürekkep bir ekseriyet partisi teşekkül etsin, başarılı olamayacağına işaret etmiştir⁴¹³.

İsmail Hami, sekiz tane karışıklığın bir araya gelerek oluşturmuş olduğu buhranın varlığından bahsetmiştir. Teşkilat-ı Esasiye kanunu Türkçeye çevrilip anayasa ismini almıştır. “Öz Türkçe” diye ortaya çıkan anayasa metnini anlamak için 13 sayfalık lügat olması karışıklığın ilk sebebi olarak değerlendirmiştir. Anayasanın diğer bir maddesi ise iktidar partisine her istediğini değiştirme yetkisi vermektedir.

⁴¹² İsmail Hami Danişmend, “Kanunlarımızın Hali”, *Milliyet*, 7 Temmuz 1950, s. 3.

⁴¹³ İsmail Hami Danişmend, “En Tehlikeli Temel Sakatlığı”, *Milliyet*, 28 Haziran 1950, s. 3.

Bu tür maddelerin var olmasından dolayı memleketimizde şiddetli bir anayasa buhranı var olduğunu düşünmüştür⁴¹⁴.

F- Aile ve Ahlak

İsmail Hami, aile kurumunun Türk kültür tarihi içinde çok önemli bir yeri olduğuna işaret etmiştir. Ailenin biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan yapı olduğunu, bu yapının da toplumsallaşma sürecinin ortaya çıktığı Orta Asya'dan başlayarak tarihsel süreçten örnekler vererek açıklamıştır. Toplumun temel taşı oluşturan, aile ve izdivaç konuları hakkındaki problemlerin giderilmesi için önemli adımlar atılması gerektiğine inanmıştır.

İsmail Hami, şuurlu ailelerden meydana gelen milletlerin, ister savaş ortamlarında olsun, ister barış ortamlarında daima muzaffer olacaklarına inanmaktadır. Bu özelliklere sahip milletler ileri seviyede bir topluma doğru, kararlı adımlarla yol alacaklarını belirtmiştir. Aile ortamının teşekkül ettiği faktörde evliliklerdir. Mutlu aileler, mutlu toplumları oluşturmuştur⁴¹⁵.

Ona göre; ailelerin mensup oldukları milletlerin birer örneği gibi olduklarını düşünmektedir. Danişmend'e göre aile hayatının temel taşı evliliklerdir. Evlilikler ne kadar tabii, ne derece samimi esaslara dayanırsa aile hayatının da o nispette ahenkli olacağını ifade etmiştir. İslam âleminde yalnızca Türklerde görülen ısmarlama evlilikler huzursuz ve sıkıntılı geçen bir zamandan sonra çoğunlukla ayrılıkla neticelenmiştir⁴¹⁶. Kimi sebeplerle ayrılmayanların ise Türk töresine uygun olarak aile kurumunu korumak istemesi hayatı boyunca huzursuzlukla neticelenmiştir.

İsmail Hami, Türk milletinin eski devirlerde çeyiz olarak toprak almak amacıyla evlilikler yapmış olduklarının herkes tarafından bilinmiş olduğunu ifade etmiştir. Fakat günümüzde ortaya çıkan durumda ise genç kızların, servetlerine tamah edilerek ihtiyar erkeklerle evlendirilmesini ise Türk maneviyatına karşı yapılmış bir cinayet olarak nitelendirmiştir⁴¹⁷.

⁴¹⁴ İsmail Hami Danişmend, "Anayasa Buhranı", *Milliyet*, 4 Temmuz 1950, s. 3.

⁴¹⁵ İsmail Hami Danişmend, "Emanet-i Mübareke", *Milliyet*, 22 Kasım 1950, s. 3.

⁴¹⁶ İsmail Hami Danişmend, "Manevi Manzaramız", *Milliyet*, 20 Eylül 1950, s. 3.

⁴¹⁷ İsmail Hami Danişmend, "Hazret-i Meryemin Mezarı", *Milliyet*, 2 Kasım 1951, s. 3.

İsmail Hami, Türk kültürü ve istikbali için anne ve babalara düşen görevler olduğunu düşünmektedir. Bunlardan en önemlisi Türk gençlerinin Avrupalı kızlarla evlenmek istemesidir. Avrupalı kızlarla evlenmek millî hayatımız için ciddi bir darbedir. Türk kızlarını beğenmeyerek, onların tahsil ve terbiye bakımından geri olduğu savını öne sürerek, gençlerimizi Avrupalı kızlarla evliliğe özendirenlerin, bu kusurun altında ezileceklerini unutmamaları gerektiğini hatırlatmıştır.

İsmail Hami, ırkı ayrımını kavmi asaleti korumak ve ahlaki nezaket, ruhi inanç, fedakârlık gibi özelliklere sahip biriyle evlenmek istiyorsa, kendi milliyetlerinden olan, kendilerinin de mensup olduğu toplumun birer üyesi olan Doğu kadınları ile evlenmelidir. Bazı gençlerde uyanan evlilik aleyhtarlığı da millî geleceğimiz için tehlikeli akımlardan biri sayılması gerektiğini düşünmüştür. Bu akımın önü alınarak genişlemesine engel olunmalıdır. Ayrıca İsmail Hami, yabancı evlilik konusunda devletin üstüne düşen görevi yapmasını, ırkın yüceliği ve milletin asaletini korumak uğruna devlet tedbiri talep etmiştir⁴¹⁸.

İsmail Hami, evlilik yoluyla oluşturulan kurumların toplum için öneminin mühim yer teşkil ettiğinden bahsetmektedir. Ailenin bireyi toplumsallaştırarak, okullarla işbirliği yapmalıdır. Çocuğun ilk eğitimini aldığı dönemde Türk kültürünü öğretilmesi için anne ve babanın geri dönülmez hatalar yapmayarak, çocuğuna her türlü uyarıyı yapmasını salık vermektedir. Çünkü çocukluk devresinde insan beyninin iyi ve kötüyü kolaylıkla ayırt edebildiğini düşünmüştür.

İsmail Hami, bazı zengin ailelerin çocuklarına lala (dadı) tutmakta olduklarını, dadıların genellikle eğitimi sağlam olmayan ve Çingene olan kimselerden teşekkül etmesinden dolayı endişe duyduğunu belirtmiştir. Bu durumun Türk kültürüne zararının telafi edilemez sonuçlar doğuracağından korkmaktadır. Kaldı ki bir insan ciğerparesini, ahlaki metanetinden, kişisel faziletinden emin olmadığı bir kişiye emanet ediyorsa kendi eliyle çocuğunu felaketin kucağına atıyor demektir⁴¹⁹.

İsmail Hami, aile yuvasının fazilet bağı olmasını ifade etmiştir. Çocuk burada ahlaki faziletlerin her gün daha parlak bir örneğini görebilmelidir. Ana ve babanın her şeyden önce, yavrularının beden kuvvetleri ve kültürel ahlakı almalarına

⁴¹⁸ İsmail Hami Danişmend, “Zavallılıklarımız”, *Milliyet*, 15 Kasım 1950, s. 3.

⁴¹⁹ İsmail Hami Danişmend, “Meslek Şuursuzluğu”, *Milliyet*, 11 Ağustos 1950, s. 3.

uğraşmasını gerektiğinin altını çizmektedir. Yanlış fikirlerden, Türk kültürüne zarar verecek alışkanlıklardan sıyrılarak, ılımlı bir usule uygun olarak, kendisi, ailesi, vatanı ve bütün insanlık için faydalı ve lüzumlu zinde bir birey yetiştirmek için uğraşmalıdır.

Danışmend, Türk kültürünü verebilecek, çocuklarına terbiye edebilecek, ilk eğitimden yardımcı olacak kadar aydın fikirli annelerin sosyal çevremizde çok az olduğunu vurgulamıştır. Kızlarına lazım gelen terbiyeyi veremeyen milletler, oğullarını edebi bir bedbahtlığa mahkûm etmiş olurlar. Türk milleti nesillerini çöküş ve sefaletin kucağına atmış olurlar. Kadınların, evlatlarının ilk talim ve terbiyelerini yapabilecek derecede terbiye görmeleri, aile evini bir nezaket ve ahlak yuvası olacak şekilde eğitim almaları gerektiğini düşünmüştür⁴²⁰.

İsmail Hami, kız çocuklarının eğitimlerinin öneminin bilindiği halde, kız çocuklarının cahil kalmalarının tahsil görmelerine tercih edilmekte olduğu vurgusunu yapmıştır. Bu yanlış fikrin milletin çoğunluğunu etkisi altına almış olmasına şaşırılmaktadır. Bugün başımızda bulunan belaların etkenleri arasında kadınlarımızın cahil bırakılmasının da pek büyük tesiri vardır. Çocukların fikirlerine necip duygular ve Türk ahlakının temellerinin aileler tarafından atılmasının icap ettiğini ileri sürmüştür.

İsmail Hami, geleceğin teminatı olan çocukların her zaman esaslı bir eğitim sürecinden geçmediğinin altını çizmektedir. Çocukların düşüncesinin gelişmesine aile de her zaman hadim ve parlak misaller görülmemektedir. Bu sebepten eğitim vazifesi de gelecek neslin eğitim ve öğretimi ile pek ziyade alakadar bulunan sosyal kurumun yani hükümetin tesir hakkı bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre; hükümetlerin bu hak ve vazifelerini genel okullar vasıtası ile görmeleri icap etmiştir⁴²¹.

Danışmend, bir toplumun yükselebilmesi için ahlak öğretimin öneminin altını çizmektedir. Ahlak eğitimi çocuğa ailesi ile okulunun beraber verebileceği bir eğitimidir. Ahlak bilgisi derslerinin “*Vatandaşlık Bilgisi*” dersleri ile verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Okuma ve yazma çalışmaları, ahlaki öğütler içeren

⁴²⁰ İsmail Hami Danışmend, “En Büyük Mesele”, *Milliyet*, 4 Ekim 1950, s. 3.

⁴²¹ İsmail Hami Danışmend, “Bir Milli Eğitim Macerası”, *Milliyet*, 15 Eylül 1950, s. 3.

parçalarla yapılmalıdır. Bu amaç için matematik dersinin dahi kullanılmasını istemiştir⁴²².

İsmail Hami, teneffüs zamanlarının bile oyunlarla öğrencilerin ahlaklarına tesirler bırakacağına inanmaktadır. Fakat öğrencilerin ahlaklarına tesir bırakılabilecek kadar Türk ahlak ve seciyesine vakıf öğretmenlerin olması gerektiğine inanmamaktadır. Öğretmenlerin de okulda birer ahlaki fazilet örneği olması gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca öğrencilerin ruhi hallerine ve eğilimlerine nüfuz edebilecek bir bakışa, onların kusurlarını, gururlarını kırmadan düzeltecek bir kudret ve yeteneğe sahip olmalıdır. Okulda hizmet eden hademeler bile özenle seçilmezse Türk kültürünün teminatı olan gençlerin ahlaki zedelenmeye yol açabileceğine inanmıştır⁴²³.

İsmail Hami, Türk milletinin muhtelif birçok münasebetlerin karışmasından ortaya çıkan bir topluluk olduğunu, bunları bir arada tutan etkenin ise ahlak kanunları olduğuna inanmaktadır. Ahlak kanunları sayesinde cemiyetlerin ahenkli bir şekilde geleceğe taşınmasını sağladıkları vurgusunu yapmıştır. Türk toplumunun ortaya çıkardığı bir nevi gizli kanunlara riayet etmenin vazife olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüştür⁴²⁴.

G- Nüfus ve Göç

İsmail Hami, Türkiye Cumhuriyetinin Devlet-i Aliye'nin külleri üzerinde yükseldiği günlerde nüfus sorununun aydınların kafasını meşgul ettiğini ifade etmiştir. Bir yandan kaybedilen toprakları kendine yurt edinmişlerin genel nüfustan düşürülmesi, öte taraftan elde kalan toprakların en dinamik insan unsurunun art arda gelen savaşlarda tabiri caizse kırılmış olması, diğer taraftan elden giden topraklardan elde kalanlara doğru gelişen yoğun göç İsmail Hami'nin dikkatini çekmiştir⁴²⁵.

İsmail Hami, döneminde ortaya çıkmış olan Bulgaristan'dan anavatana göç konusunda da görüşlerini belirtmiştir. Nüfus meselesinde, azimli bir şekilde tatbik edilecek özet bir siyasetimizin olması gerektiğine kanidir. Nüfusun çoğalması, milli

⁴²² İsmail Hami Danişmend, "Cehli İlim Yaygaları", *Milliyet*, 16 Ekim 1951, s. 3.

⁴²³ İsmail Hami Danişmend, "Manevi Cephemizin Hali", *Milliyet*, 8 Ekim 1951, s. 3.

⁴²⁴ İsmail Hami Danişmend, "Kimin Tahtı", *Milliyet*, 23 Aralık 1951, s. 3.

⁴²⁵ İsmail Hami Danişmend, "Kötü Komşu", *Milliyet*, 13 Ağustos 1950, s. 3.

bir mesele olarak değerlendirmektedir. Nüfusun artması meselesi, eşleri çoğaltmakla veya sadece çok çocuk yapmakla halledilemeyeceğini ifade etmiştir. Ölümleri azaltmanın çarelerini bularak işe başlanmasını ister. Siyasi, içtimai, iktisadi ve sıhhi hususları da göz önünde tutarak, Müslüman muhacirleri Türkiye'ye getirmek de bir çözüm olarak düşünebileceğimize vurgu yapmıştır⁴²⁶.

Halkın nüfus politikasına göstereceğı tepkileri etkisizleştirmek için; halkın mukaddes millî duygularından yararlanarak göçü kabul etmenin Türklüğe hizmet olacağından bahsedilmesi gerektiğine inanmaktadır. Fakat İsmail Hami, Bulgaristan'dan gelecek göçmenlere sahip çıkmanın görevimiz olduğunun hatırlatılması gerektiğini söylemektedir. Bu vasıflara sahip milletlerin her gün daha hızlı ve kararlı adımlarla ilerleyerek, mükemmele doğru mesafe alabileceğine inanmıştır⁴²⁷.

Göç konusundan hassasiyetleri de bulunan İsmail Hami, Türkistan, Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya gibi yerlerden kızıl casusların özel eğitim aldıktan sonra yurda mülteci ve göçmen sıfatları altında girip din âlimi kılığına bürünüp dini istismar eden komünist ajanların bulunduğu dedikodularının araştırılmasını istemektedir⁴²⁸. Bu sözlerinin vatansever Balkan Türkleri tarafından yanlış anlaşılması gerektiğini vurgusunun altını çizmiştir.

İsmail Hami, nüfus meselesi ile toplumun Türk ülküleri arasında bağlantı bulunduğunu ifade etmiştir. İsmail Hami, kaliteli artışın kalitesiz artıştan yeğ olduğunu söylemiş ve milli değerlere sahip çıkan Türklerin yetişmesinin önemine vurgu yapmıştır. Nüfusun yerinde saymasının ve nüfus gerilemesinin hiçbir fazileti bulunmadığını söylemiştir. Kalitesiz artışa sürekli dikkat çekenler, vazifesini yapmayanlar ve rahatlarını düşünenlerdir. Dünyaya söyleyecek sözü olanlar, insanlığa katkıda bulunmak isteyen milletlerin en azından muhafaza etmeleri gerektiğini düşünmüştür⁴²⁹.

İsmail Hami, Osmanlı Devletinin yıkılma sebepleri arasında Türk nüfusunun azlığının önemli yer tuttuğunu iddia etmiştir. Ayrıca kalkınma için yatırım yapmak üzere biriktirmek yerine, toplumu üretilen tüm maddelerin tüketilmesine

⁴²⁶ İsmail Hami Danişmend, "Evlad-ı Fatihan Riyaseti", *Milliyet*, 26 Ekim 1951, s. 3.

⁴²⁷ İsmail Hami Danişmend, "Geri Göç", *Milliyet*, 16 Ağustos 1951, s. 3.

⁴²⁸ İsmail Hami Danişmend, "Zehir ve Panzehir", *Milliyet*, 26 Ağustos 1950, s. 3.

⁴²⁹ İsmail Hami Danişmend, "Ciddiyet Buhranı", *Milliyet*, 2 Ocak 1951, s. 3.

zorlayan hızlı nüfus artışı yüzünden, gelişmekte olan ülkelerin bu çabalarının başarılı olamadığını ileri sürmüştür.

Sonuç

Kültür seviyesi yüksek bir ailede dünyaya gelen Danişmend, iyi bir eğitim almıştır. Bu sayede Doğu ve Batı dillerini hâkim olarak çok erken yaşlarda basın hayatına atılan İsmail Hami, yaşamının son demlerine kadar düşüncelerini yayınlamıştır. Danişmend, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin ikisini de yaşamış ve tarih, kültür, lisan üzerine eserler vermiş çok yönlü bir aydınımızdır. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş aşamalarından birisi olan Sivas Kongresinde mandayı savunan kişiler arasında yer almıştır. Fakat Danişmend, ilerleyen dönemlerde Türkçü olarak tanınmıştır.

İsmail Haminin basın hayatında dergi yayınlaması *Türklük* dergisi ile olmuştur. Yazmaya Tek Parti döneminde de devam eden İsmail Hami, *Cumhuriyet*, *Bariş Dünyası*, *Büyük Doğu* gibi süreli yayınlarda yazılar çıkarmıştır. 1944 yılından itibaren kendisi ile anılacak olan *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı eserine başlamıştır. 1955 yılında bitecek olan bu eseri Atatürk'ten bahsedilmediği için *Türk Talebe Birliği* tarafından yakılmıştır. İsmail Hami, tek parti döneminde genellikle tarih, kültür, dil üzerine düşüncelerini açıklamıştır.

DP dönemine gelindiğinde ise Danişmend, *Milliyet* gazetesindeki yazılarında siyasete yer ayırmıştır. DP'yi kısmen destekleyen Danişmend, CHP'yi hemen her alanda yaptığı yanlışları sıralayarak suçlamıştır. İsmail Hami, DP ile beraber “*Yeni Türkiye*” kavramından sıklıkla bahsederken; CHP'yi ise “*Otuz Yıllık Zümre Hâkimiyeti*” şeklinde değerlendirmiştir. Milli bir düşünce yapısına sahip olan Danişmend, Batıcılığı ve komünizmi ötekileştirmiştir. Rusya'ya ise Türkiye için açık tehdit olarak algılamıştır. Kore harbine asker gönderilmesini destekleyen İsmail Hami, Kore harbi ile birlikte üçüncü cihan harbinin kapıya dayandığını ileri sürmüştür.

Türk siyasi ve düşünce hayatının mihenk taşlarından birisi olan fakat günümüzde fazlaca bilinmeyen Danişmend'in siyasi, dernek, basın çalışmalarının yoğunluğu 1950-1952 yıllarında artmıştır. Danişmend, 1950 yılı geldiğinde en faal dönemini yaşamıştır. Bir yandan *Müstakiller Birliği* partisinin çalışmalarına, diğer yandan *Fetih Cemiyeti'nin* beş yüzüncü yıl kutlamalarına odaklanmıştır. Bunun yanında İsmail Hami, *Milliyet* gazetesinde yazılar kaleme almaya başlamıştır. Bu

dönemdeki yazılarında *Tek Parti* dönemine ağır eleştirilerde bulunan İsmail Hami, devletin kötü durumda olmasının her türlü sorumluluğunu *Halk Partisi*'ne yüklemiştir. *Demokrat Parti* iktidarının verdiği güvenle birlikte geçmiş dönemin yanlışlarının altını çizmiştir.

İsmail Hami, çok partili hayata geçildiği bu dönemde siyasi parti kursa da, bu girişimi kısa sürmüştür. Danişmend'in siyasi parti kurma girişiminin asıl amacı CHP'ye karşı dağınık halde bulunan muhalifleri aynı çatı altında toplamak istemesidir. Öte yandan İsmail Haminin Fetih Cemiyeti'ni kurma çalışmalarına katılmış olmasının amacı ise İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl dönümünün fethe yakışır bir şekilde kutlanmasını sağlamaktır. Ayrıca Danişmend, basın yoluyla kendi dönemindeki insanlara tarihsel kaygıları ön plana çıkararak Türk tarihini anlatmaya çalışmıştır.

İsmail Haminin yazılarına girmiş kavramların başında medeniyet, kültür, Osmanlı tarihi, Türklük, Türk milleti ve tarihinin yanında Türk milletinin örfünün, dilinin ve maneviyatının korunması gelmiştir. Nitekim Danişmend, düşüncelerini açıklarken Türklerin tarihteki üstün gayret ve başarı örneklerini kullanarak açıklamıştır.

BİBLİOGRAFYA

A- ARŞİV KAYNAKLARI

1- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ*

HARİCİYE NEZARETİ SİYASİ: (HR. SYS)

HARİCİYE NEZARETİ İSTANBUL MURAHHASLIĞI: (HR. İM)

2- BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ*

MUAMELAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: (M.G. M)

3- FETİH CEMİYETİ ARŞİVİ*

FETİH CEMİYETİ ARŞİVİ: (F.C.A)

B- SÜRELİ YAYINLAR

1- GAZETELER*

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Yeni Sabah

2- DERGİLER*

Barış Dünyası

Büyük Doğu Dergisi

Bursa Halkevi Dergisi

Kanat Dergisi

Karaelmas

Konya Halkevi Dergisi

*Belge numaraları metin içerisinde verilmiştir.

*Belge numaraları metin içerisinde verilmiştir.

*Belge numaraları metin içerisinde verilmiştir.

*Gazetelerin tarihi metin içerisinde verilmiştir.

*Dergilerin tarihi metin içerisinde verilmiştir.

Türklük Mecmuası

Türk Yurdu

Türk Düşüncesi

C- TELİF ESER VE ARAŞTIRMALAR

ANIL, Ayşe; *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuasındaki Dil ve Edebiyat Yazıları*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edirne 2006.

ARI, Betül; Atatürk, *Basın ve Minber Gazetesi*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

ARIBURNU, Kemal; *Sivas Kongresi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

AYAŞLI, Münevver; *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim*, Timaş Yayınevi, İstanbul 2006.

_____; *Hanimne'nin Suret Aynası*, Timaş Yayınevi, İstanbul 2009.

AYBARS, Ergün; *İstiklal Mahkemeleri*, Zeus Kitabevi, İstanbul 2006.

AYHAN, Bünyamin; *Milli Mücadele'de Basın*, Tablet Yayınevi, Konya 2007.

BATUR, Enis; *Rabia Hatun Tuhaf Bir Kıyamet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

BERKES, Niyazi; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

BRUMMETT, Palmira; *İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

BURDURLU, Zeki Burdurlu; *Reşat Nuri Güntekin*, Toker Yayınları, İstanbul 2013.

CEVİZLİLER, Erkan; *Memleket Gazetesi (10 Şubat 1919- 20 Mayıs 1919)*, (Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000.

CRİSS, Bilge; *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

CİVELEKLER; İsmail Hakkı; *Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay Hayatı, Kişiliği, Eserleri*, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2011.

ÇAĞIN, Şerife; *Bir Şiir Eleştirmeni Olarak Nurullah Ataç*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

- ÇANKAYA, M. Ali; *Son Asır Türk Tarihi'nin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. IV, SBF Yayınları, Ankara 1968.
- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri; *Ali Fethi Okyar*, TTK Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇAVDAR, Tevfik; *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.
- ÇOŞAR, Ömer Sami; *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1964.
- DANIŞMEND, İsmail Hami; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1948.
- _____; *Türklük Meseleleri*, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1976.
- _____; *Türkler Niçin Müslüman Oldu*, Timaş Yayınevi, İstanbul 2008.
- _____; *Türkçe Osmanlıca Fransızca Sözlük*, Kanaat Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul 1935.
- DELİORMAN, Altan; *Sessiz Bir Ses*, Bayrak Basım Yayınları, İstanbul 2009.
- _____; *Işıklı Hayatlar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2004.
- DÜNDAR, Can; *Lüsyen*, Can Yayınları, İstanbul 2010.
- ENGİNÜN, İnci; *Abdülhak Hamid Tarhan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- ERK, H. Basri; *Erzurumlu Bilginler*, Işıl Matbaası, İstanbul 1947.
- EROĞUL, Cem; *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- ERTÜRK, Hüsametdin; *İki Devrin Perde Arkası*, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.
- GEVGİLİ, Ali; "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- GÖZE, Ergün; *Gözümle ve Gönlümle Tanıdıklarım*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989.
- GÜVENİR, Murat; *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1991.
- HAYTA, Necdet; *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkar Gazetesi (1862-1869)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- İNUGUR, M. Nuri; *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2002.

- İSKİT; Server, *Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.
- KANSU, Aykut; *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- KABACALI, Alpay; *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000.
- _____; *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- KESKİN, Mevhibe Gül; *İradeyi Milliye Gazetesi*, Buruciye Yayınları, Sivas 2008.
- KILIÇ, Sezen; *Türk Basını’nda Hitler Almanya’sı*, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur; *“Hürriyet’i Beklerken” İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- KOLOĞLU, Orhan; *Osmanlı Basını’nın Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, Müteferrika Yayınları, İstanbul 1998.
- _____; *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayıncılık, İstanbul 2006.
- _____; *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- KÖKTENER, Aysun; *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- KUDRET, Cevdet; *Abdülhamit Döneminde Sansür*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.
- KUMKALE, Tahir Tamer; *Türk Rus İlişkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997.
- Müstakiller Birliği Nizamnamesi, Işıl Matbaası, İstanbul 1950.
- ORAL, Fuat Süreyya; *Türk Basın Tarihi (1919-1945)*, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968.
- ÖZALP, İsmail; *Yıldırım Hüseyün Hüsnü Emir (Erkilet)*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2002.
- ÖZCAN, Ahmet; *Türkiye’de Popüler Tarihçilik*, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- ÖZKAYA, Yücel; *Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2007.
- PERİN, Cevdet; *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1974.

SAROL, Mükerrerem; *Bilinmeyen Menderes*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1983.
SERTEL, Zekeriya; *Hatırladıklarım*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968.
TOPUZ, Hıfzı; *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, Ankara, 2003.
TOROS, Taha; *Mazi Cenneti I*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
TÖR, Vedat Nedim; *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976.
TUNCAY, Mete; *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1967.
UÇAROL, Rıfat; *Siyasi Tarih (1789-2012)*, Der Yayınları, İstanbul 2011.
UYANIK, Necmi; *Siyasi Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri (İleri)*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2003.

D- MAKALELER

AKKOYUN, Turan; “Necdet Sançar’ın Eserlerine Dair Notlar”, *Türk Kültürü*, Kasım 1962, S. 9, s. 94-104.
ATA, Ferudun; “İsmail Hami Danişmend’in “İrk” Üzerine Bazı Tespitleri”, *Tarihin Peşinde*, Konya 2013, s. 73-86.
BİLGİ, Nejdett; “Mütareke Döneminde İsmail Hami Danişmend Tarafından Yayınlanan Memleket Gazetesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VIII, s. 127-155.
BİRİNCİ, Ali; “Tarihçilikte Meslek Ahlakı veya Ahlaksızlığın Tarihçiliği Meselesi”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Ankara 2006, s. 85-89.
ÇUBUKÇU, İbrahim Agah; “Prof. Necati Lügal ve Eserleri”, *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.I, S. 1, 1964.
DANIŞMEND, İsmail Hami; “Şarkla Garp Arasında”, *Milliyet*, 19 Kasım 1950, s. 3.
_____; “Mesuliyet Efsanesi”, *Milliyet*, 3 Ekim 1951, s. 3.
_____; “Bir Zihniyet Hastalığı”, *Milliyet*, 8 Eylül 1950, s. 3.
_____; “Zavallı Encümen-i Daniş”, *Milliyet*, 18 Temmuz, s. 3.
_____; “İmkân ve İmkânsızlıklar”, *Milliyet*, 31 Aralık 1951, s. 3.
_____; “Tevfik İlerinin Milli Rönesans Hamlesi”, *Milliyet*, 12 Temmuz 1952, s. 3.
_____; “Siyaset İncileri”, *Milliyet*, 14 Haziran 1952, s. 3.

_____; “Temizlik Tarihimizin İki Devri”, *Milliyet*, 18 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Milliyetçi Devletin Milliyetsiz Adı”, *Milliyet*, 19 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Parti Coğrafyası”, *Milliyet*, 20 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Parti Çokluğunda Parti Yokluğu”, *Milliyet*, 21 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Baylık ve Bayanlık İnkılâbı”, *Milliyet*, 22 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Elkap İnkılâbı”, *Milliyet*, 23 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Bir Şehidin İthamları”, *Milliyet*, 24 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Harici Siyasetin Menfisiyle Müspeti”, *Milliyet*, 25 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Manevi Bünyemizin Acıklı Manzarası”, *Milliyet*, 29 Haziran 1950, s. 3.

_____; “Tezadlar ve Tenakuzlar Diyarı”, *Milliyet*, 3 Ekim 1950, s. 3.

_____; “Türk Güzelliğinin Klasik Ölçüleri”, *Milliyet*, 2 Eylül 1950, s. 3.

_____; “Orta Asya Heykelleri *Milliyet*, 6 Eylül”, 1950, s. 3.

_____; “Sümer Meselesi”, *Milliyet*, 7 Eylül 1951, s. 3.

_____; “Biz, Bize Benzemiyoruz”, *Milliyet*, 14 Ekim 1950, s. 3.

_____; “Devletin Yapamadığını Yapan Adam”, *Milliyet*, 1 Kasım 1950, s. 3.

_____; “Müteradifler Meselesi”, *Milliyet*, 29 Eylül 1950, s. 3.

_____; “Akl-ı Selim”, *Milliyet*, 12 Eylül 1950, s. 3.

_____; “Değişiklik İptilası”, *Milliyet*, 26 Ekim 1951, s. 5.

_____; “Manasız Bir Alafrangalık”, *Milliyet*, 9 Haziran 1952, s. 5.

_____ ; “ Maziden Alacağımız Büyük Kuvvet”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1952, s. 3.

_____ ; “Bu Nesne Ne Nesnedir”, *Milliyet*, 3 Kasım 1950, s. 5.

_____ ; “Yeni Neslin En Büyük Derdi”, *Milliyet*, 17 Aralık 1951, s. 3.

_____ ; “Komünizmi Gölgede Bırakan Tehlike”, *Milliyet*, 14 Ekim 1952, s. 3.

_____ ; “İdealsizliğimin Cezası”, *Milliyet*, 19 Ağustos 1950, s. 3.

_____ ; “Temizlik Tarihimizin İki Devri”, *Milliyet*, 18 Haziran 1950, s. 3.

_____ ; “Yeni Bir Taklit Hevesi”, *Milliyet*, 28 Aralık 1951, s. 3.

_____ ; “Bir Zihniyet Hastalığı”, *Milliyet*, 8 Eylül 1950, s. 3.

_____ ; “Elkap Anarşisi”, *Milliyet*, 27 Aralık 1951, s. 3.

_____ ; “Bir Laiklik Faciası”, *Milliyet*, 26 Mayıs 1952, s. 3.

_____ ; “İrticanın Tarifi”, *Milliyet*, 20 Ocak 1951, s. 3.

_____ ; “Bir Anlayış Meselesi”, *Milliyet*, 28 Aralık 1950, s. 3.

_____ ; “Resmi Bir Tebliğin Mühim Noktası”, *Milliyet*, 14 Kasım 1950, s. 3.

_____ ; “Kanun ve Hayat”, *Milliyet*, 9 Aralık 1950, s. 3.

_____ ; “Bir Laiklik Faciası”, *Milliyet*, 26 Mayıs 1952, s. 3.

_____ ; “Laiklik Meselesi”, *Milliyet*, 20 Ekim 1950, s. 3.

_____ ; “Allahın Hakkı”, *Milliyet*, 19 Aralık 1950, s. 3.

_____ ; “Otomatik Bir Vartan”, *Milliyet*, 28 Haziran 1952, s. 3.

_____ ; “Kızıl Hukuk”, *Milliyet*, 26 Ağustos 1950, s. 3.

_____ ; “On Beş Milyon Altı Yüz Yetmiş İki Bin”, *Milliyet*, 22 Aralık 1951, s. 3.

_____ ; “Kızılılarla Karaların Ağzı Birliği”, *Milliyet*, 16 Kasım 1951, s. 3.

_____ ; “Bir Kemmiyet ve Keyfiyet Meselesi”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1950, s. 3.

- _____ ; “Dünyanın Hali”, *Milliyet*, 19 Eylül 1950, s. 3.
- _____ ; “Görünmez Bela”, *Milliyet*, 23 Kasım 1951, s. 3.
- _____ ; “ Zehir ve Panzehir”, *Milliyet*, 29 Ağustos 1950, s. 3.
- _____ ; “Rakam Tehlikesi”, *Milliyet*, 9 Ocak 1951, s. 3.
- _____ ; “Rus Taarruzunu Ancak Türkiye Önleyebilir”, *Milliyet*, 8 Ocak 1951, s. 3.
- _____ ; “Kıbrıs Meselesi”, *Milliyet*, 26 Haziran 1950, s. 3.
- _____ ; “Tarihe Borcumuz”, *Milliyet*, 22 Temmuz 1952, s. 3.
- _____ ; “Akdeniz’de Bir Vatan Parçası”, *Milliyet*, 26 Kasım 1951, s. 3.
- _____ ; “Arap Devletleri ve Kıbrıs Davası”, *Milliyet*, 23 Mayıs 1952, s. 3.
- _____ ; “Kıbrıs Üzerinde Üç Türlü Tarihi Hakkımız”, *Milliyet*, 1 Haziran 1952, s. 3.
- _____ ; “Okyanuslar Aşırı Türk Hamleleri”, *Milliyet*, 31 Temmuz 1950, s. 3.
- _____ ; “Parti İdaresi ve Demokrasi”, *Milliyet*, 30 Ağustos 1950, s. 3.
- _____ ; “Mukaddes Borçlarımız”, *Milliyet*, 23 Kasım 1950, s. 3.
- _____ ; “Bir İfrat ve Bir Tefrit”, *Milliyet*, 23 Kasım 1950, s. 3.
- _____ ; “ Vagonlardaki Yazılar Meselesi”, *Milliyet*, 1 Eylül 1950, s. 3.
- _____ ;
- _____ ; “Kore’deki Son Vaziyet”, *Milliyet*, 30 Kasım 1950, s. 3.
- _____ ; “Yardımanın Nispeti ve Nispetsizliği”, *Milliyet*, 8 Ocak 1951, s. 3.
- _____ ; “Kore Buhranının En Mühim Sebebi”, *Milliyet*, 27 Aralık 1950, s. 3.
- _____ ; “Unutulan Şey”, *Milliyet*, 1 Ocak 1951, s. 3.
- _____ ; “Dünyanın Hali”, *Milliyet*, 19 Eylül 1950, s. 3.

_____ ; “Yardımanın Nispeti ve Nispetsizliği”, *Milliyet*, 8 Ocak 1951, s. 3.

_____ ; “Kore Buhranının En Mühim Sebebi”, *Milliyet*, 27 Aralık 1950, s. 3.

_____ ; “Unutulan Şey”, *Milliyet*, 1 Ocak 1951, s. 3.

_____ ; “Dünyanın Hali”, *Milliyet*, 19 Eylül 1950, s. 3.

_____ ; “Almayacağımız İbret Dersi”, *Milliyet*, 30 Aralık 1950, s. 3.

_____ ; “Kore’den Sonra”, *Milliyet*, 9 Ocak 1951, s. 3.

_____ ; “Hasan’ın Gıdası”, *Milliyet*, 11 Ocak 1951, s. 3.

_____ ; “Gönüllü Meselesi”, *Milliyet*, 6 Ocak 1951, s. 3.

_____ ; “Ört ki Ölem”, *Milliyet*, 30 Haziran 1950, s. 3.

_____ ; “Varlık Hakkı”, *Milliyet*, 11 Temmuz 1950, s. 3.

_____ ; “Tehlike Derecesi”, *Milliyet*, 20 Temmuz 1950, s. 3.

_____ ; “Ağustos Böceği”, *Milliyet*, 17 Ekim 1950, s. 3.

_____ ; “Üçüncü Cihan Harbi”, *Milliyet*, 30 Ekim 1950, s. 3.

_____ ; “Üçüncü Cihan Harbi”, *Milliyet*, 30 Ekim 1950, s. 3.

_____ ; “Üçüncü Cihan Harbinin İkinci Cephesi”, *Milliyet*, 22 Kasım 1951, s. 3.

_____ ; “Harp ve Sulh Telakkileri”, *Milliyet*, 3 Ocak 1951, s. 3.

_____ ; “Kaplumbağa Siyaseti”, *Milliyet*, 7 Ekim 1950, s. 3.

_____ ; “Şirinlik Siyaseti”, *Milliyet*, 24 Ekim 1950, s. 3.

_____ ; “Parti İdaresi ve Demokrasi”, *Milliyet*, 20 Ağustos 1950, s. 3.

_____ ; “Siyasi Kültür Seviyemiz”, *Milliyet*, 23 Eylül 1950, s. 3.

_____ ; “Yeni Bir Taklit Hevesi”, *Milliyet*, 28 Aralık 1951, s. 3.

_____ ; “Eski bir bütçe buhranı”, *Milliyet*, 16 Ocak 1951, s. 3.

_____ ; “Aylık Derdi”, *Milliyet*, 13 Ekim 1951, s. 3.

_____ ; “Yaldızlı Kilit”, *Milliyet*, 14 Temmuz 1950, s. 3.

_____; “Üslup İncileri”, *Milliyet*, 16 Haziran 1952, s. 3.
_____; “Bir Kongre İhtiyacı”, *Milliyet*, 14 Ekim 1951, s. 3.
_____; “Ajans Coğrafyası”, *Milliyet*, 23 Temmuz 1950, s. 3.
_____; “Maziyi Tahkir İleti”, *Milliyet*, 15 Ekim 1951, s. 3.
_____; “Can Pazarı”, *Milliyet*, 25 Ekim 1950, s. 3.
_____; “Mirasyedilerin Kurbanları”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1950, s.
3.

_____; “Kıssadan Hisse”, *Milliyet*, 6 Ağustos 1950.

_____; “Korkunç Bir İbret Dersi”, *Milliyet*, 7 Ağustos 1950.
_____; “Bunu da Gördük”, *Milliyet*, 27 Ekim 1950, s. 3.
_____; “İrticanın Enva-ı”, *Milliyet*, 12 Ağustos 1950.
_____; “Yaş ve Baş”, *Milliyet*, 21 Eylül 1950, s. 3
_____; “Küçük Kıyamet”, *Milliyet*, 2 Aralık 1950, s. 3.

_____; “Yeni Bir Adet”, *Milliyet*, 15 Ekim 1950, s. 3.
_____; “Bir Tarih Tekerrürü”, *Milliyet*, 16 Ekim 1950, s. 3.
_____; “Kış Saati”, *Milliyet*, 9 Ekim 1950, s. 3.
_____; “Bir Yol Hikâyesi”, *Milliyet*, 12 Ekim 1950, s. 3.
_____; “Tarih Mahşeri”, *Milliyet*, 15 Ocak 1951, s. 3.
_____; “Tarihin Silleleri”, *Milliyet*, 2 Ekim 1951, s. 3.
_____; “Yeni Yeniçerilik”, *Milliyet*, 8 Ağustos 1950, s. 3.
_____; “Kimin Tahtı”, *Milliyet*, 23 Aralık 1951, s. 3.
_____; “Ertuğrul Gazi”, *Milliyet*, 21 Ekim 1950, s. 3.
_____; “Fatih Heykelinin Yeri”, *Milliyet*, 22 Temmuz 1950, s. 3.
_____; “Mahpus Ölünün Hapisten Kurtuluşu”, *Milliyet*, 15
Temmuz 1950, s. 3.

_____; “Fatihle Ailesinin Perişan Hali”, *Milliyet*, 23 Eylül 1952, s.
3.

_____; “Gazi Osman Paşa Türbesinin Perişan Hali”, *Milliyet*, 24
Eylül 1952, s. 3.

_____; “Milliyetçi Devletin Milliyetsiz Adı”, *Milliyet*, 19 Haziran 1950, s. 4.

_____; “Baylık ve Bayanlık İnkılâbı”, *Milliyet*, 22 Haziran 1950, s. 4.

_____; “Elkab İnkılâbı”, *Milliyet*, 23 Haziran 1950, s. 4-8.

_____; “Türkçe Buhranı”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1950, s. 4.

_____; “Türk Dilinin Esaretten Kurtuluşu”, *Milliyet*, 13 Temmuz 1950, s. 4.

_____; “Halk Partisinin Dil Manevrası”, *Milliyet*, 21 Temmuz 1950, s. 4.

_____; “Müteradifler Meselesi”, *Milliyet*, 29 Eylül 1950, s. 3.

_____; “Dil Garpcılığı”, *Milliyet*, 28 Kasım 1950, s. 3.

_____; “Türklük ve Müslümanlık”, *Milliyet*, 24 Aralık 1951, s. 3.

_____; “Arap Orduları Nasıl Takviye Edilir”, *Milliyet*, 4 Ocak 1951, s. 3.

_____; “ Müslümanlıkta Reform Lazım mıdır”, *Türk Düşüncesi*, C. 14, 1 Nisan 1959, s. 16-17.

_____; “Fanilik Şuuru”, *Milliyet*, 9 Kasım 1950, s. 3.

_____; “Türklüğün Velinimetisi”, *Milliyet*, 11 Haziran 1952, s. 3.

_____; “Bir Hortlak Sesi”, *Milliyet*, 22 Ekim 1951, s. 3.

_____; “Muhterem Hayvanlar”, *Milliyet*, 12 Aralık 1951, s. 3.

_____; “Arap Orduları Nasıl Takviye Edilir 2”, *Milliyet*, 5 Ocak 1951, s. 3.

_____; “Kendileri Giydiler, Kendileri Çıkardılar”, *Milliyet*, 26 Aralık 1951, s. 3.

_____; “Dörtlerle Yediler”, *Milliyet*, 13 Kasım 1951, s. 3.

_____; “Dinin Görevi”, *Milliyet*, 2 Ocak 1951, s. 3.

_____; “Kanunlarımızın Hali”, *Milliyet*, 7 Temmuz 1950, s. 3.

_____; “En Tehlikeli Temel Sakatlığı”, *Milliyet*, 28 Haziran 1950, s. 3.

- _____ ; “Anayasa Buhranı”, *Milliyet*, 4 Temmuz 1950, s. 3.
- _____ ; “Emanet-i Mübareke”, *Milliyet*, 22 Kasım 1950, s. 3.
- _____ ; “Manevi Manzaramız”, *Milliyet*, 20 Eylül 1950, s. 3.
- _____ ; “Hazret-i Meryemin Mezarı”, *Milliyet*, 2 Kasım 1951, s. 3.
- _____ ; “Zavallılıklarımız”, *Milliyet*, 15 Kasım 1950, s. 3.
- _____ ; “Meslek Şuursuzluğu”, *Milliyet*, 11 Ağustos 1950, s. 3.
- _____ ; “En Büyük Mesele”, *Milliyet*, 4 Ekim 1950, s. 3.
- _____ ; “Bir Milli Eğitim Macerası”, *Milliyet*, 15 Eylül 1950, s. 3.
- _____ ; “Cehli İlim Yaygaları”, *Milliyet*, 16 Ekim 1951, s. 3.
- _____ ; “Manevi Cephemizin Hali”, *Milliyet*, 8 Ekim 1951, s. 3.
- _____ ; “Kimin Tahtı”, *Milliyet*, 23 Aralık 1951, s. 3.
- _____ ; “Kötü Komşu”, *Milliyet*, 13 Ağustos 1950, s. 3.
- _____ ; “Evlat-ı Fatihan Riyaseti”, *Milliyet*, 26 Ekim 1951, s. 3.
- _____ ; “Geri Göç”, *Milliyet*, 16 Ağustos 1951, s. 3.
- _____ ; “Zehir ve Panzehir”, *Milliyet*, 26 Ağustos 1950, s. 3.
- _____ ; “Ciddiyet Buhranı”, *Milliyet*, 2 Ocak 1951, s. 3.

KÜÇÜK, Cevdet; “Danişmend”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 459-468.

POLAT, Nâzım H; “Kanat Dergisi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, S. XIX, Bahar 2006, s. 439-453.

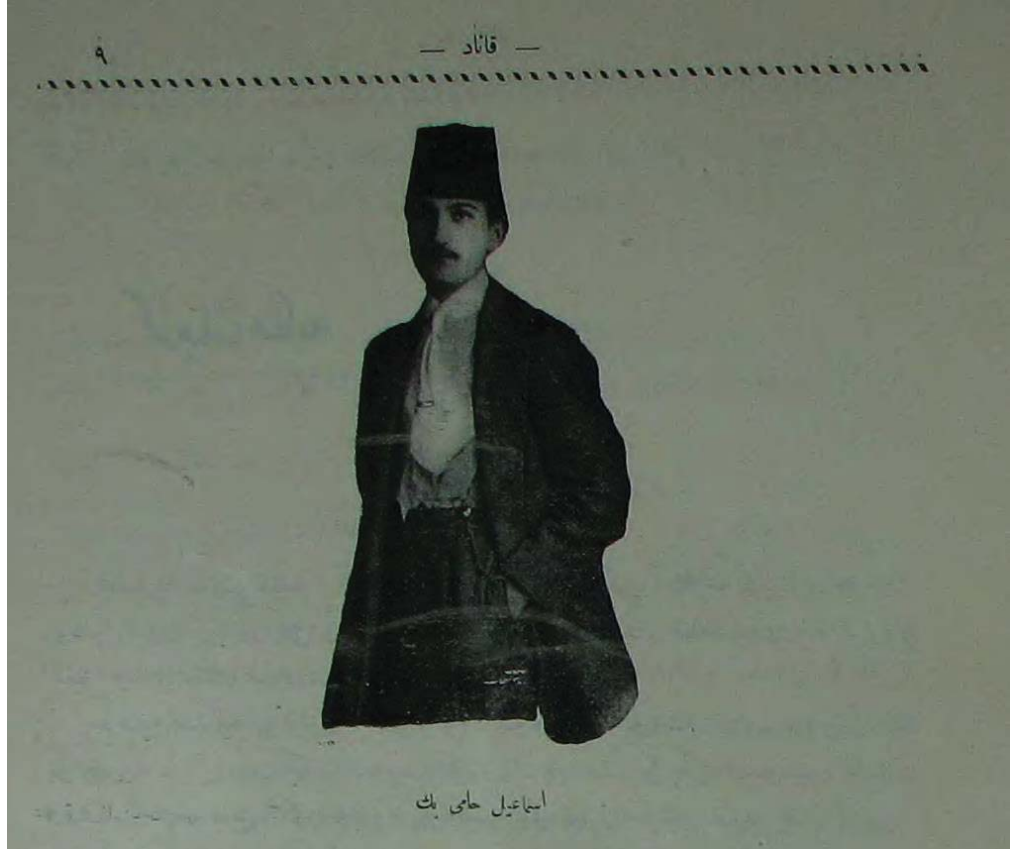
ÖZCAN, Ömer; “Türkçülük Tarihinden Simalar: Tahir Akın Karauğuz”, *Türk Yurdu*, Kasım 2002, S. 183, s. 47-52.

ÖZAYDIN, Abdülkerim; “Danişmend Gazi”, *İslam Ansiklopedisi*, C.VIII, s. 467-469.

TONGA, Necati; “Nihad Sami Banarlı’nın Edebiyat Tarihçiliği”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Ankara 2012, s. 129-143.

YALÇIN, Murat; (ed.), “Danişmend”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 2001, s. 310-313.

EKLER

EK-1: İsmail Hami Danişmend'in Mülkiye Mektebi Yılları. *Kanad Dergisi*, 1910.

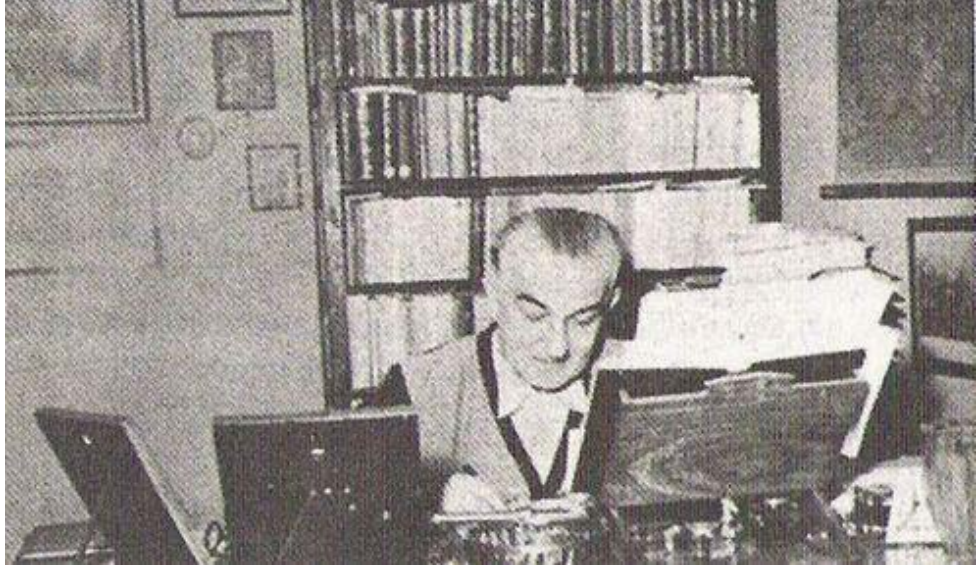
EK-2: İsmail Hami Danişmend, ayakta en sağda yerini almıştır. Sivas Kongresi, 1919,

EK-3: Cumhuriyet, 22 Ağustos 1936, s. 4. İsmail Hâmi Danişmend, III. Dil Kurultayında görüşlerini bildirirken.

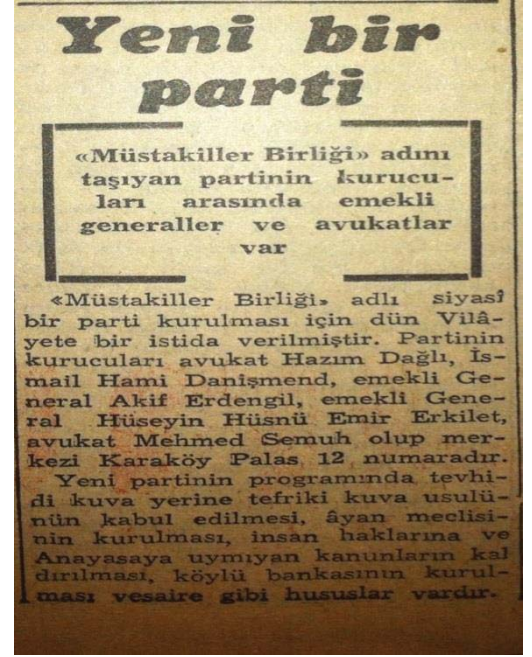
EK-4: İsmail Hâmi Danişmend, Milliyet, 17 Haziran 1950, s. 1.

EK-5: İsmail Hami Danişmend, Şişlideki Evinde. 1953.

EK-6: Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan, B.Kaplan, İsmail Hami Danişmend diğer dostlarıyla Milliyetçiler Derneği Toplantısında. Zeynep Kerman-İnci Enginün, *Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 2000, s. 166.

EK-7: İsmail Hami Danişmend'in siyasi parti faaliyetinin basına yansımaları. *Milliyet*, 30 Mart 1950, s. 1- 8.

ADI	:	Müstakiller Birliği
MERKEZİ	:	İstanbul
KURULUŞU	:	5 . 4 . 1950
KURUCULARI	:	Hazım Dağlı İsmail Hami Danişmend Fuat Demiroğlu Akif Erdemgil Hüsnü Emir Erkilet Mehmet Semuh Günur
FESHİ	:	Medenî Kanunun 70 nci maddesine göre münfesh addedilmiştir.

EK-8: Müstakiller Birliği Partisi'nin feshedilmesini gösteren belge. TBMM Arşivi.

Atatürkten bahsetmeyen tarih kitabı yakılıyor

İsmail Hami Danişmend'in «İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi» isimli tarih kitabının 4 üncü cildi, Atatürk'ün adından bahsetmediği için, bugün saat 17 de, M.T.T. Birliği Merkezinde, talebe tarafından törenle yakılacak ve külleri, kitabın yazarına gönderilecektir.

1703 - 1924 tarihleri arasında vukubulan hâdiselerden bahseden bu kitapta, iddiaya göre, Atatürk'den hiç bahsedilmemiş, yaptığı büyük işlere en küçük bir yer dahi verilmemiştir.

EK-9: İsmail Hami Danişmend'in Beyazıt Meydanında kitabının yakılışı. *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1955, s. 3.

ÇOK ACI BİR KAYIP

Malazgirt Savaşı kumandanlarından, Danişmendi Devleti kurucusu Ahmed Danişmend Gazi'nin torunu, İclâl Danişmend'in eşi, Türkân Savran'ın dayısı, nâdide ilim adamımız, kıymetli tarihçi,

İsmail Hâmi Danişmend

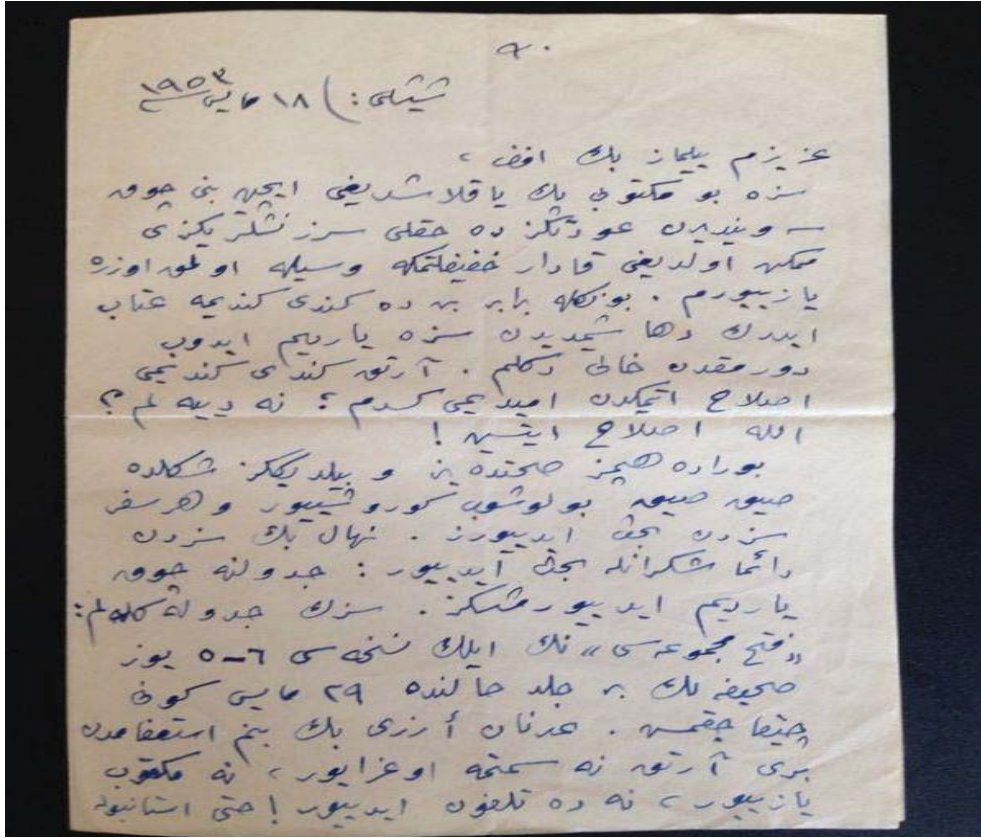
12 Nisan Çarşamba günü 23.10 da vefat etmiştir. Cenazesi 15 Nisan Cumartesi günü öğle namazından sonra Şişli Camiinden kaldırılarak Zincirlikuyudaki ebedi istirahatgâhına tevdi edilecektir. Hakkın rahmeti üs'üne olsun.

Çelenk gönderilmemesi rica olunur.

Eşi: İclâl Danişmend

Milliyeti: 4398

EK-10: İsmail Hami Danişmend'in Vefat İlanı, *Milliyet*, 15 Nisan 1967, s.

EK-11: İsmail Hami Danişmend 'in Yılmaz Öztuna'ya mektubu, 18 Mayıs 1953.

Şişli; fi 18 Mayıs 1953

Azizim Yılmaz Beyefendi

Size bu mektubu pek yaklaştığı için beni çok sevindiren avdetinizde haklı serzenişlerinizi mümkün olduğu kadar hafifletmeye vesile olmak üzere yazıyorum. Bununla beraber ben de kendi kendime itap ederek daha şimdiden size yardım edip Durmaktan halî değilim. Artık kendi kendimi ıslah etmekten ümidimi kestim: ne diyelim? Allah ıslah etsin. Burada hepimiz sıhhatteyiz. Ve bildiğiniz şekilde sık sık buluşup görüşüyor ve her sefer sizden bahsediyoruz. Nihal Bey sizden daima şükranla bahsediyor. Cetveline çok yardım ediyormuşsunuz sizin cetvele gelelim: "Fetih Mecmuası'nın ilk nüshası 5-6 yüz sahifelik bir cilt halinde 29 Mayıs günü çıkacakmış. Adnan Erzi Bey benim istifamdan beri artık ne semtime uğruyor. Ne mektup yazıyor, ne de telefon ediyor. Hatta İstanbul'a

۲

صیحه صیحه کلوب درنگله تماسی ایشیک حالده بک
 -تلفونله بکله التفات ایشیور! اوناق ایشی
 شیمه کزک ایشی او بویوک شیمه ده شیمی
 روزم کله بکله بلییورم - فکله تصبیح شیمه
 بلییورم: لک هائده کزک بلییورم یا بلییور اولاجوم.

آیاک ۲۸ نده بوزاره بولونا بکله
 بویله شیمه: لک بلییورم. ایشی بلییورم
 رجا ایشیک کتاپ ده تصبیح ایشیور. بلییور بولمايه
 موقوفه اولور ده کزک بلییورم. ایشی بلییورم ده ایشی
 حضرتلرین بلییورم. ایشی بلییورم: ایشی بلییورم
 اولور کزک ایشی بلییورم. کزک بلییورم بلییورم
 آلام: بلییور کزک ایشی بلییورم. ایشی بلییورم
 بلییورم ایشی بلییورم. ایشی بلییورم: دیکر بلییورم
 بلییورم ایشی بلییورم. بلییورم: دیکر بلییورم
 بلییورم ایشی بلییورم. ایشی بلییورم: دیکر بلییورم
 بلییورم ایشی بلییورم. ایشی بلییورم: دیکر بلییورم

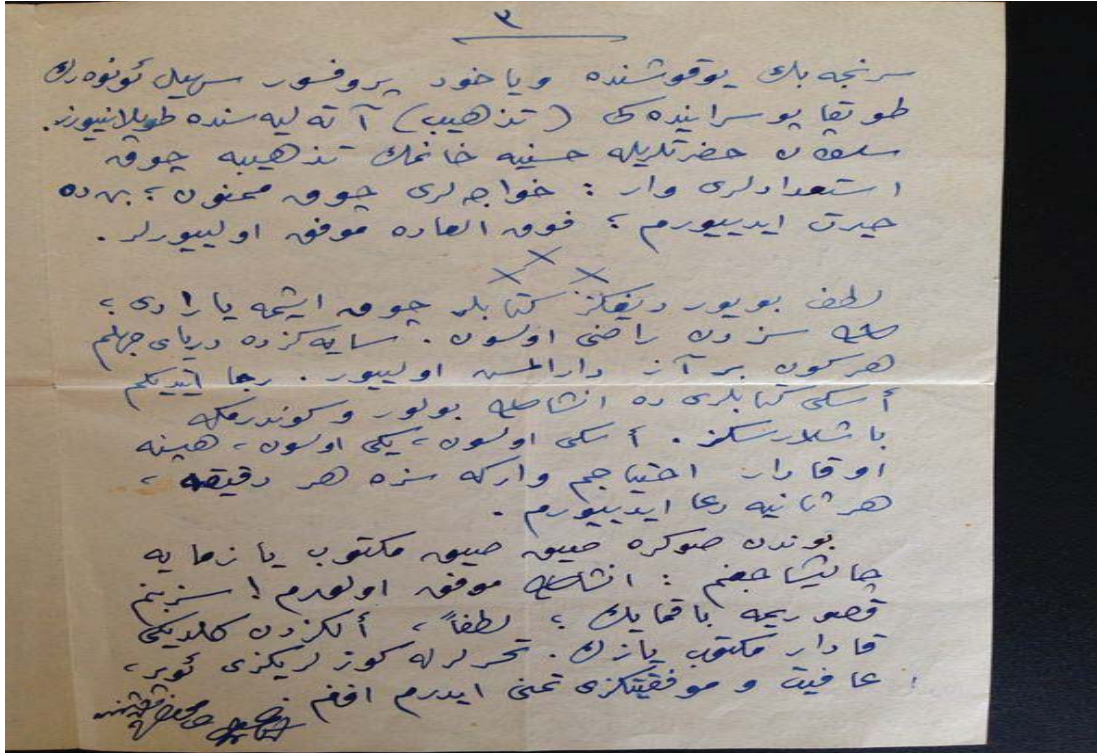
قصوره باغیان
 اوید یا بلییورم
 بلییورم بلییورم
 بلییورم بلییورم
 بلییورم بلییورم

EK-12: İsmail Hami Danişmend 'in Yılmaz Öztuna'ya mektubun devamı. 18 Mayıs 1953.

Sık sık gelip dernekle temas ettiği halde bana telefonla bile iltifat etmiyor. Onun için... İşte o büyük nüshada neşri lazım geleceğini biliyorum. Fakat tashih meselesini bilmiyorum. Herhalde kendisi yapmış olacak ayın 28'inde burada bulunacağınızı söylemişsiniz. Hepimiz bekliyoruz. İnşallah benim rica ettiğim kitaplardan hepsi olmazsa da bir ikisini bulmaya muvaffak olur da getirirseniz. İkinci ricam da efendi Hazretlerinin bir resmine aitti. Onu da temine muvaffak olursunuz ümidindeyim. Kendilerinden geçen gün bir iltifat name aldım bir iki gün içinde şükranlarımı arz edeceğim Sultan Efendi gözlerinizi öpüyor: diğerlerinin de hepsi hürmetler ediyor bende tahassürlerle gözlerini öper afiyet ve muvaffakiyetinizi dilerim. Azizim efendim.

İsmail Hami Danişmend

Kusura bakmayın yine taahhütlü gönderiyorum Öyle yapmasam bizim kapıcının çocuğu parayı cebine atıp mektubu yırtıyor.

EK-13: İsmail Hami Danişmend 'in Yılmaz Öztuna'ya mektubu.

Serince bey yokuşunda veyahut Profesör Süheyl Ünver'in Topkapı sarayındaki (Tezhip) atelyesinde toplanıyoruz Sultan hazretleriyle Hüsniye Hanımın tezhibe çok isti'dadları var: Hocaları çok memnun. Bende hayret ediyorum. Fevkalade muvaffak oluyorlar. Lütuf buyurduğunuz kitaplar çok işime yaradı. Allah sizden razı olsun. Sayenizde deryâ-yı cehlim her gün biraz daralmış oluyor. Rica ettiğim eski kitapları da inşallah bulur ve göndermeye başlarsınız. Eski olsun yeni olsun hepsine o kadar ihtiyacım var ki size her dakika her saniye dua ediyorum. Bundan sonra sık sık mektup yazmaya çalışacağım. İnşallah muvaffak olurum. Siz benim kusuruma bakmayın lütfen, elinizden geldiği kadar mektup yazın tahassürlerle gözlerinizi öper afiyet ve muvaffakiyetinizi temenni ederim efendim.

İsmail Hami Danişmend

Op. 44
Aksak
Hicaz Hümeyun
Söz: İsmail Hami Danişmend
Beste: Laika Karabey

Ağır

lin la de al sa ley ge ti sen da
ya ben ge se (saz)
se (saz) lin dil ber al sa
kas re ti sah. Pa ye ben ge
se (saz) lin dil ber al sa kas re ti sah
Ba ya ben ge ge se (saz)
hic san vi sa le tan ge ye his
si le yuy sü nüy (saz)
Mec mu ne kar aze cinne ti dey
La ya ben ge ge se (karar)

Hicaz Visâle tarzige hisisile yigilump
Mecmua Karş. annet-i Reyha. ya benzese

Bin bade olsa lezzeti sevdaya benzese
Bin diller olsa harreti sahteye benzese

(No. 10 a) İSKENDER KUTMANI - Müzik Evi - No. 35 - Beğazlı, İst. (Tel. 21836)

EK-14: İsmail Hami Danişmend' in söz yazarlığı yaptığı beste. Laika Karabey bestesini yapmıştır. Hicazı Hümeyun "Bir bade olsa lezzeti sevdaya benzese" diye başlamaktadır. Atatürk Kitaplığı Laika Karabey özel arşivinden elde edilmiştir.